

חוברת עזר
להוראת חומש דברים

פרשת דברים

מהדורה ראשונה

החוברת הופקה במיזם משותף של מינהל החינוך הדתי
מכללה ירושלים ותלמוד תורה מורשה
על פי תוכנית הלימודים בתורה של בית הספר היסודי הממלכתי דתי

ירושלים עיה"ק, התשפ"ג

כל הזכויות שמורות
מוותר להעתיק ולצלם ללא מטרות רווח
תלמוד תורה מורשה ירושלים
ת.ד. 34055 ירושלים, 4091

הערות והארות תתקבלנה בברכה
morasha@morasha.net
פקס: 02-6520818

היגוי: הרב עמוס נתנאל
כתיבה: הרב יואב מייזלש
עורך ראשי: הרב רפאל וסרטיל
עורכי משנה: הרבנים אלימלך קליין, שלמה מונדשיין, מרדכי ברקוביץ,
גלעד ברטל, משה כהן, הראל לבובי, איתן בן ארצי

וְעָתָה כְּתִבּוּ לָכֶם
אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת
וְלַמָּדָה אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
שִׁמְנָה בְּפִיהֶם
לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי
הַשִּׁירָה הַזֹּאת
לְעֵד בְּבִנֵּי יִשְׂרָאֵל:
דְּבָרִים לֹא, יֵט

לעילוי נשמות
מורנו ורבנו הרב **הלל פלסר** זצ"ל
ב"ר יהודה זאב ואלישבע ע"ה

התמסר בכל לבבו, נפשו ומאודו
במשיך יובל
ליסודם ושכלולם של
תלמוד תורה מורשה
וישיבה קטנה מורשה
מבכ שליחותו של מו"ר הרצי"ה זצ"ל

רועה ורע נאמן ואוהב
לתינוקות של בית רבן
ולכל העוסקים במלאכתם באמונה

לעילוי נשמות
הבן יקיר לנו
סרן יהונתן נתנאל הי"ד

תלמיד לתורה הגואלת
השוזרת חוברות לימוד אלו
מבכ תורה זו מסר נפשו
על קידוש השם, העם והארץ

נתרם על ידי
אצילי רוח, נדיבי לב, עלומי שם.

תוכן העניינים

ספר דברים

9	הקדמה לחומש דברים
9	המפגש עם דבר ה' בחמישה חומשי תורה
10	הקשיים בהוראת חומש דברים
	ענינו של חומש דברים - מהותה וחשיבותה של כניסת
11	עם ישראל לארץ ישראל
14	התחדשות נשמת ישראל בכניסה לארץ
14	התחדשות האמונה, התורה והמצוות - בארץ
16	התחדשות הברית בין ה' לישראל - בארץ
	הניסיונות בתקופת המדבר רוממו את עם ישראל לעמוד
17	על דעת ה'
18	הסבר המבנה של חומש דברים

פרשת דברים

22	הקדמה לפרשת דברים
----	-------------------

פרק א

24	פתיחה לספר - תוכחה מרומזת
32	באורה של תורה: "בואו ורשו את הארץ"
35	מינוי השופטים
43	מסע ישראל עד גבול הארץ
46	פרשת המרגלים
62	חטא המעפילים
63	תיקון חטא המרגלים והמעפילים
65	רעיונות מרכזיים בפרק א

פרק ב

72		אזהרה שלא להילחם באדום, בני עשיו
75		אזהרה שלא להילחם במואב
76		האומות שישבו בעבר במואב ובשעיר
77		סוף גזירת העיכוב במדבר
78		אזהרה שלא להילחם בבני עמון
81		הכיבוש הראשון: ארץ סיחון מלך האמורי
89		רעיונות מרכזיים בפרק ב

פרק ג

92		הכיבוש השני: ארץ עוג מלך הבשן
95		סיכום תוצאות מלחמת סיחון ועוג
98		נחלת בני ראובן, גד וחצי שבט המנשה
107		רעיונות מרכזיים בפרק ג
109		סיכום פרשת דברים

הקדמה לחומש דברים

המפגש עם דבר ה' בחמישה חומשי תורה

דבר ה' המופיע אלינו בתורה מתגלה בהדרגה מחומש לחומש: **בחומש בראשית**, אנו נפגשים עם אבות האומה שנבחרו להיות שורש לעם סגולה, ועם מידותיהם הטובות והישרות.

בחומש שמות, ה'משפחה' הופכת לעם. עם ה' מתגלה בשלוש קומות: יציאת מצרים, מתן תורה והשראת השכינה בתוכנו, במשכן.

חומש ויקרא, הוא המשכו של חומש שמות, מפורט בו סדר השראת השכינה במשכן, על ידי עבודת הקורבנות. מתוך המשכן, שהוא מרכז החיים של עם ישראל, יוצאת הדרכה אלקית כיצד להופיע את הקדושה בחיים, על ידי ריבוי מצוות.

בחומש במדבר, יוצא העם למסע לעבר ארץ ישראל. גם בהליכתו בדרך, ממשיכה ההנחיה האלקית והשראת השכינה ללוותו. הנסיונות והמשברים שבדרך, הנם חלק מתהליך אלקי, שבא להפוך אותנו מעם של עבדים לעם ה', הראויים לנחול את הארץ.

בחומש דברים, לאחר הליכה של ארבעים שנה במדבר, מגיע עם ישראל לשערי ארץ ישראל לקראת הגשמת ייעודו - כיבוש וירושת הארץ, הקמת מלוכה ובניית מקדש. לפני מותו, במשך שלושים ושבעה ימים, רומם משה רבנו את העם והכשירם להבנת ייעוד זה.

בעבר הירדן, בפתח הכניסה לארץ, מתבארת ומתחדשת הבנת התורה, כדברי **רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק** בשיחותיו (דברים עמ' 132):

"משנה תורה הוא נשמת התורה... עם הכניסה לארץ יש עניין

לגילוי החיוניות הנשמטית האחדותית של כל התורה כולה... הכל חוזר ומתחדש ומקבל חיוניות אחדותית".

בהקדמה זו, ננסה להבין את המבנה, התוכן והמהות של חומש דברים. ננסה לגלות כיצד משה מרומם את עם ישראל להבנת המשמעות הגדולה שבכניסתו לארץ חייו ומילוי יעודו.

הקשיים בהוראת חומש דברים

בארבעת החומשים הקודמים התורה מתארת את המאורעות שהתרחשו מראשית הבריאה דרך השתלשלות האנושות והופעת אבות האומה, לידת עם ישראל קבלת התורה והשראת השכינה במשכן ועד המאורעות שעברו על עם ישראל במסעם במדבר.

רבות מן המצוות המובאות בחומשים אלה מופיעות בהקשר ברור למאורעות שהתרחשו באותו הזמן: לדוגמה - המצוות שבסוף פרשת בא קשורות ליציאת מצרים, המצוות בחומש ויקרא קשורות לעבודת המשכן ולכהנים העובדים בו, המצוות בחומש במדבר קשורות לניסיונות המדבר, ועוד. במובן זה, הסדר הכרונולוגי של הנושאים והקשר ביניהם ברור מאד.

בנקודות אלו, שונה חומש דברים באופן משמעותי מארבעת החומשים שקדמו לו. הוא אינו עוסק בסדר כרונולוגי של מאורעות ומצוות, אלא בחזרה ושינון של חלק מהמאורעות ומהמצוות המופיעים בחומשים הקודמים בתוספת מצוות חדשות. ומכאן הקושי בהבנת המבנה והתוכן של החומש. אין כאן חזרה מסודרת וכרונולוגית של המאורעות; חלקם נשנים באריכות, חלקם ברמז וחלקם אינם מופיעים כלל. דבר זה נכון גם ביחס למצוות המופיעות בחומש. מדוע בחר משה רבנו לחזור דווקא על מצוות מסוימות? וכן, מהו עניינן של אותן מצוות חדשות שלא נמנו עד עתה?

גם תוכן הדברים דורש התבוננות. עם ישראל עומד בפני אתגר לא פשוט - כיבוש וירושת הארץ הכרוך במלחמות קשות ובמפגש עם טומאת עמי כנען. עליו להיות גוי קדוש וסגולת כל העמים, להקים מלכות ולבנות את בית המקדש. בדבריו המפורטים בחומש דברים, מתכוון משה להדריך את עם ישראל למילוי יעודו זה.

השאלה היא, כיצד דברי משה שהם בעיקר חזרה על התורה ומצוותיה בתוספת מצוות חדשות, מרוממים את העם למילוי יעודו? הפתרון לקשיים שמנינו בהוראת החומש, נעוץ בהבנה עמוקה ורחבה הן של התוכן והן של מבנה החומש, ובזה תעסוק ההקדמה שלפנינו.

ענינו של חומש דברים – מהותה וחשיבותה של כניסת עם ישראל לארץ ישראל

עם ישראל נמצא בערבות מואב, על מפתנה של ארץ ישראל ובמשך שלושים ושבעה ימים מבאר להם משה את המשמעות העמוקה שיש לכניסתם לארץ, את היעוד הגדול שבחיבור העם עם ארצו, בכיבוש הארץ וירושתה ובהקמת מלכות ישראל.

1. כניסת עם ישראל לארץ – קידוש השם בארץ, תקוות כל הדורות

רצון ה' בבריאת העולם היה ששמו יתגלה בתוך 'העולם הזה' הגשמי - ב'תחתיות ארץ', על ידי עם ישראל, כפי שכתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר (במדבר כג, יט):

"מתחילת בריאת שמים וארץ רצה הקב"ה להשכין שכינתו בארץ, אלא שלא הגיע העת ליתן התורה... ואחר כך קבלו ישראל את התורה, אז נגמר רצון השגחת ה' שהיה בבריאת שמים וארץ, שיהא כל הנהגת העולם אחרי מעשי ישראל".

כיצד תוכל מגמה זו לצאת אל הפועל? על ידי כניסת עם ישראל לארץ ישראל, ובנין החיבור העמוק שביניהם, כפי שמסביר רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 406-409):

"סוף סוף אחרי תקופה של מאות דורות... מגיע העולם לבגרות, למצב ששם ה' יחול עליו... הציפיה האלקית להתגלות בעולם התחילה להתקיים... ויאמר ה' אל אברם: לך לך... אל הארץ אשר אראך... ואעשך לגוי גדול. נוצרה הנשמה הענקית הזאת, ומאז, גילוי שם ה' עבר מיחידים אל ציבור... גילוי קדוש השם על ידי גוי קדוש... זהו דבר הכרחי ומכעי שיחד עם הבטחה: 'ואעשך לגוי גדול' בא הציווי: 'לך לך... אל הארץ'... העם הזה והארץ הזו קשורים ומחוברים למען גילוי קדוש השם בעם ובארץ".

על ידי שיבת האומה לארצה תוכל להתקיים הבטחת ה' לאברהם, "וְנִבְרָכְךָ בְּכָל מְשִׁפַּחַת הָאֲדָמָה" (בראשית יב, ג), והאנושות כולה תזכה לברכת ה' ולהכרה במלכותו.

כשעם ישראל מגיע לארץ חייו, המקום המתאים לטבעו, יכולות סגולותיו להתגלות. התורה יכולה להופיע בכל מערכות החיים, בחיי הפרט, החברה והאומה בכלל. והנבואה, הכהונה והמלכות מופיעות במלוא הדרן ומנחות את חיי האומה בארצה.

דבר זה הוא נס ופלא בעיני אומות העולם, המגלות שאפשר לחיות חיים מוסריים, אלקיים בתוך העולם הזה. הגויים רואים כיצד השראת השכינה וברכת ה' שורות על עם ישראל, ומתוך כך מתמלאים גם הם רצון להשתייך לתהליך של גילוי מלכות ה' בעולם, כפי שהיה במשך תקופה קצרה בימי שלמה המלך.

2. הקשר בין עם ישראל לארץ ישראל – קשר של חיים

ניתן לחשוב שארץ ישראל היא רק אמצעי שעל ידו עם ישראל יכול לשבת בשלווה כאומה ולעבוד את אלקיה. אולם הבנה זו חסרה היא, כפי שכתב מן הרב קוק בספרו **אורות** (ארץ ישראל עמ' ט):

"ארץ ישראל אינה דבר חיצוני, קנין חיצוני לאומה, רק בתור אמצעי למטרה של ההתאגדות הכללית והחזקת קיומה החומרי או אפילו הרוחני. ארץ ישראל היא חטיבה עצמאית קשורה בקשר חיים עם האומה, חבוקה בסגולות פנימיות עם מציאותה".

הקשר בין עם ישראל לארץ ישראל הוא קשר קיומי, קשר של חיים, וחיבור עמוק זה מפרה ומעמיק את חיי האומה כולה. הסגולות המיוחדות של האומה והארץ - השראת השכינה, הנבואה והתורה - מופיעות בשלמותן דווקא בארץ, כמו שכותב הגר"א בספרו **אדרת אליהו** (א, ה):

"...כי שניהם ביחוד, ישראל וארץ ישראל [מיוחדים להשראת שכינה]. ישראל משבעים אומות וארץ ישראל מכל הארצות. וכמו שנקרא 'אלקי ישראל', נקרא 'אלקי הארץ'... וזהו שאמרו בסוף כתובות (ק' ע"ב): 'כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלק'. וגילוי של תורה הוא בארץ כמו שאמרו (בבא בתרא קמ"ב): 'אורח דארץ ישראל מחכים'. וגם הנבואה אינה שורה אלא בארץ ישראל".

לאור זאת, מובן שכשעם ישראל חוזר לארצו, גם העם וגם הארץ מפרים זה את זה ומגלים את סגולותיהם, כפי שכתב מרן הרב קוק בהקדמה לספרו **שבת הארץ** (פרק ג):

"סגולת הארץ וסגולת האומה מתאימות יחד. כשם שהאומה היא מיוחדת להתרוממות האלקית... כך בארץ - ארץ ה', היא מכשירה את העם היושב עליה... להוציא לפועל את עריגת קדושתו... העם פועל בכוחו הנפשי על הארץ... והארץ פועלת על העם להכשיר את תכונתו לפי חפץ חיים אלקיים שלמים".

התחדשות נשמת ישראל בכניסה לארץ

קשר החיים שבין עם ישראל לארץ ישראל בא לידי ביטוי בכך שכלל ישראל זוכים להתחדשות נשמתית עם ביאתם לארץ, כפי שכתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 33-34) בשם רבי אברהם אזולאי סב סבו של החיד"א:

"בארץ ישראל זוכים אנו להתחדשות נשמתית, כאן... בבית חיינו, מופיע עיקר חיינו, עיקר נורמליותנו - נשמתנו הציבורית הכלל ישראלית... כשיהודי בא פעם ראשונה לארץ - הוא מקבל נשמה חדשה... אדם מישראל שנושם מאוויר ארץ ישראל, מיד נעשה שיך למציאות אחרת. כי החיוניות הבריאה של כלל ישראל, במובנה האמיתי, מקומה כאן בבית חיינו..."

מהי אותה נשמה כללית שמקבל האדם בארץ ישראל? זוהי הערבות ההדדית המחברת את כל ישראל יחד, להיות כאיש אחד. וכך כתב המהר"ל בספר נתיבות עולם (נתיב הצדקה פרק ו):

"כאשר נכנסו ישראל לארץ נעשו ישראל עם אחד לגמרי, עד שעברו [את הירדן] ונעשו ערבים זה בעד זה... מחוברים להיות עם אחד לגמרי... ועל ידי ארץ ישראל הם עם אחד לגמרי."

התחדשות האמונה, התורה והמצוות – בארץ

עם כניסת עם ישראל לארצו מתחדשות האמונה, התורה והמצוות:

1. התחדשות האמונה - בארץ ישראל מתגלה האמונה במובנה השלם, כפי שכתב הרמב"ן (ויקרא יח, כה):

"ארץ ישראל... היא נחלת ה' מיוחדת לשמו... בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו, ורע אוהביו... בתתו לנו את הארץ שיהיה הוא יתברך

לנו לאלקים ונחיה מיוחדים לשמו... והוא מאמרם (כתובות קי ע"ב):
'כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלק', שנאמר: 'לתת
לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים' (ויקרא כה, לח)... כל זמן
שאתם בארץ כנען הייתי לכם לאלקים, אין אתם בארץ כנען
בכיכול אין אני לכם לאלקים".

2. התחדשות התורה – ראינו שכשעם ישראל נכנס לארץ, נשמתו
מתחדשת. יחד עם התחדשות נשמת ישראל מתחדשת גם התורה –
שהיא תוכן החיים הפנימי של עם ישראל, שהרי ישראל ואורייתא הם
דבר אחד (זהר ח"ג עג ע"ב). אם כן יוצא שבכניסתם לארץ התורה
מתחדשת, כפי שבאר **רבנו הרצי"ה** בשיחותיו (דברים עמ' 35):

"עם התחדשות נשמת ישראל בכניסתם לארץ, מתחדשת ומתבארת
כל התורה כולה... שכן ישראל ואורייתא הם דבר אחד... אנו
יוצאים מן המדבר, נכנסים פנימה... ומתחילים להתגלגל לנשום את
אווירא דארץ ישראל, אוויר חבריאות, אוויר המקוריות... אוויר
ארץ ישראל הוא יצירה אלקית, וממנו נפח ריבונו של עולם את
נשמת חיינו. כאן מקום בריאותו היסודית של שכלנו וכל הרוחניות
שלנו".

3. התחדשות המצוות – לאור זאת מובן מדוע גם המצוות מתחדשות
עם כניסתם של ישראל לארץ, שהרי המצוות הן התפרטות של התורה,
הן מבארות כיצד התורה יכולה להופיע בכל מערכות החיים, בחיי
הפרט, החברה והאומה בכלל.

חז"ל מלמדים אותנו שלא רק שהמצוות מתחדשות ומתבארות
בכניסתנו לארץ, אלא עיקר קיומן של המצוות הוא בארץ ישראל
דווקא, וכל קיום המצוות בחוץ לארץ הוא רק לשם זיכרון, שלא יהיו
בעינינו כחדשים כשנשוב לקיימן בארץ, וכך דרשו **בספרי** (עקב מג):

"[כך אמר הקב"ה לישראל:]: אף על פי שאני מגלה אתכם מן
הארץ לחוץ לארץ, היו מצוינים במצוות, שכשאתם חוזרים, לא
יהיו לכם חדשים".

ובאר הרמב"ן (שם):

"כי עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ה'. ולפיכך אמרו בספרי:
ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות".

התחדשות הברית בין ה' לישראל – בארץ

הקב"ה בחר בעם ישראל: "והייתם לי סגלה מכל העמים" (שמות יט, ה).
בחירה זו באה לידי ביטוי בנשמה האלקית והמיוחדת שנפח בקרבן. עם
ישראל הוא עם סגולה בעל כשרון מיוחד שמסוגל לקרוא בשם ה' בכל
מערכות חייו הפרטיים והלאומיים: "עם זו יצאתי לי תהלתי יספרו"
(ישעיהו מג, כא).

יחד עם הבחירה האלקית בעם ישראל, ה' כרת ברית עם ישראל
והבטיח שהבחירה בהם היא מוחלטת ונצחית, וגם אם יהיו מצבים של
ירידות ונפילות בעם ישראל, הברית לא תופר.

ברית זו החלה עם הופעת אברהם אבינו, אבי האומה, מעל במת
ההיסטוריה. וכך נאמר בברית בין הבתרים (בראשית טו, יח): "ביום ההוא
כרת ה' את אברהם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת...".
לומדים אנו מזה, שברית העם וברית הארץ שזורות יחדיו.

עם הכניסה לארץ, שמכוחה מתחדשת נשמת האומה, אמונתה,
תורתה ומצוותיה, הולכת ומתחדשת גם הברית בין ה' לעם ישראל, כפי
שנלמד בפרשת נצבים (כג, ט-יא): "אתם נצבים היום כלכם [עם כניסתכם
לארץ]... לעברך בברית ה' אלקיך ובאלתו אשר ה' אלקיך כרת עמך היום".
וכך מבאר רבנו הרצ"ה בשיחותיו על פרשת נצבים (עמ' 446):

"כאן בארץ, כלל ישראל מתגלה בכל בריאותו... 'מי כעמך ישראל
גוי אחד בארץ' ומתוך כך מופיעה התורה בכל שלמותה
ותמימותה. מהתחדשות ישראל ואורייתא נמשכת התחדשות
הברית".

הניסיונות בתקופת המדבר רוממו את עם ישראל לעמוד על דעת ה'

ארבעים שנה של ניסיונות בשנות הנדודים של עם ישראל במדבר רוממו את העם, כפי שכתב רבנו בחיי (שמות יג, יז): "ודע כי כל ענייני ישראל ומקריהם במדבר, הכל היה נסיון גמור, כדי שיגדלו נפשם השכלית..."

לאחר שנים ארוכות של גלות, שעבוד ודיכוי במצרים, תכונות העבדות דבקו בעם ישראל ומנעו ממנו לגלות את תכונותיו הטבעיות. הקדוש ברוך הוא מעביר את עם ישראל 'סדרת חינוך' במדבר כדי שישתחרר מכבלי השעבוד, ויוכל לגלות את כוחותיו בשלמות.

מתוך כך, לאחר ארבעים שנות הליכה במדבר יכול עם ישראל לעמוד על דעת ה', וכך נאמר (דברים כט, ג): "וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנוֹיִם לִשְׁמָע עַד הַיּוֹם הַזֶּה", ובאר רש"י: "שֶׁאִין אָדָם עוֹמֵד עַל סוֹף דַּעְתּוֹ שֶׁל רַבּוֹ וְחִכְמַת מִשְׁנָתוֹ עַד אַרְבַּעִים שָׁנָה..."

אמנם כל ניסיון מניסיונות המדבר בנה בעם ישראל קומה חדשה והבנה חדשה, אך כדי לעמוד על 'סוף דעתו וחכמתו' ולהבין כראוי את העומק שבאותם מהלכים אלקיים, היה צורך להמתין ארבעים שנה, ולכן רק בערבות מואב נאמרו דברי משה אל העם.

הדבר דומה לילד שהוריו מחנכים אותו, אוהבים ומעודדים אותו, ולעיתים, בעת הצורך גם מענישים אותו. הילד לומד ומתקדם שלב אחרי שלב, גם אם לעיתים ברגעים מסוימים הוא נתקל בקושי ומתלונן ובוכה. בסוף התהליך, כשיתבונן לאחור על כל מה שעבר בילדותו, יבין למפרע שגם רגעי המשבר היו חשובים לבנין אישיותו.

כך הדבר גם ביחס לחיי האומה. במדבר חוו ישראל ניסיונות וקשיים, ולעיתים התלוננו והתקשו לעמוד בניסיון, אולם בסיומו של המסע הארוך, במבט לאחור הם מבינים שהניסיונות שעברו היו חשובים לעיצוב דמותם ובניית קומתם הגשמית והרוחנית, כהכנה לקראת האתגר האלקי של כיבושה וירשתה של הארץ.

לאחר כל זאת, מובן מדוע בחומש דברים, המכונה "משנה תורה", משה רבנו חוזר על אירועים שהיו בעבר, ומזכיר לעם ישראל את האתגרים שעמדו בדרכם בתקופת המדבר, כי כעת, על מפתן הכניסה לארץ ישראל, יש להם "לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנִים לִשְׁמָע".

הסבר המבנה של חומש דברים

כפי שראינו קודם לכן, החיבור בין עם ישראל לארץ ישראל הוא קשר של חיים. כשעם ישראל מגיע לארצו, מתחדשות נשמתו, תורתו, מצוותיו והברית האלקית עמו. זאת הנחת היסוד שעל פיה ניתן להבין את מבנה חומש דברים:

א. פרשות דברים, ואתחנן, עקב: הקדמה לחומש כולו – ישראל, תורה ומצוות.

- 1) **פרשת דברים:** יעודו של עם ישראל להיות 'גוי אחד בארץ'. בפרשה זו בא סיפור קורות עם ישראל במדבר, ומתואר בה כיצד בנו ישראל את קומתם בהדרגה על מנת שיהיו ראויים לנחול את הארץ.
- 2) **פרשת ואתחנן:** התחדשות התורה והאמונה עם כניסתנו לארץ. בפרשה זו מוזכר מעמד מתן תורה, ומופיע יסוד אמונת ישראל בפרשת 'שמע'.
- 3) **פרשת עקב:** התחדשות המצוות עם כניסתנו לארץ. פרשה זו מלמדת על חשיבות לימוד וקיום המצוות בהתאמה למדרגת החיים החדשה בארץ, ומוזכרת בה פרשת 'והיה אם שמוע', שעניינה קבלת עול מצוות.

חלוקה זו מבוססת על דברי רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 237-239):

"שלוש הפרשיות הראשונות של חומש דברים מהוות שלישיה אחת: ישראל, תורה ומצוות. זהו הסדר היהודי, שאי אפשר בלעדיו... שלישיה זו של ישראל-תורה-מצוות, היא מציאות יסודית של עניין אלקי שלם, המהווה הקדמה למשנה תורה בולו".

ב. פרשות ראה, שופטים, כי תצא: פירוט מצוות חדשות וישנות שמתחדשות עם כניסתנו לארץ, כי עם ישראל הולך להופיע את התורה ומצוותיה בכל מערכות החיים.

(4) פרשת ראה: פירוט מצוות אישיות, חברתיות ולאומיות.

(5) פרשת שופטים: פירוט מצוות כלליות: תורה, נבואה, כהונה ומלכות.

(6) פרשת כי תצא: סיום פירוט המצוות שבמרכזן מצוות המלחמה.

חלוקה זו מבוססת על דברי רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 293): "אחרי שלישיה זו של ישראל-תורה-ומצוות בכללותן, נפגשים בשלישיה שניה: ראה-שופטים-כי-תצא, פרשיות של מצוות".

ג. פרשות כי תבוא, נצבים, וילך: חידוש הברית האלקית עם ישראל, ארצו ותורתו.

(7) פרשת כי תבוא: שמחת אחדות העם עם ארצו וכריתת הברית בין ה' לישראל.

(8) פרשת נצבים: תיקון משברי הגלות על ידי גאולה ותשובה, שהיא עדות על נצחיות הברית.

(9) פרשת וילך: ברית על התורה - שבכתב ושבעל פה.

חלוקה זו מבוססת על דברי רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 345-385-390): "עוד שלישיה: כי תבוא, נצבים וילך: ברית... כאחיה ובקישור של ישראל בארץ ישראל... ומתי הברית?... זו תורה 'וחיי עולם נטע

בתוכנו' - זו תורה שבעל פה... ותורה שבעל פה נמשכת מתוך תורה שנכתב".

ד. פרשות האזינו וזאת הברכה: סיום התורה כולה – הנהגת ריבונו של עולם את ישראל לאורך הדורות וברכת משה לשבטי ישראל.

10) פרשת האזינו: שירת התורה שהיא שירת חייו של ישראל, הכוללת את הנהגת ה' את ישראל מראשית ועד אחרית.

11) פרשת וזאת הברכה: כיעקב אבינו בשעתו, משה רבנו לפני מותו מברך את השבטים. כל שבט לפי צביונו זוכה לנחלה שבה עתידים להתגלות כישרונותיו, כאשר השבטים יחד מהווים חטיבה אחת שלמה, "וּמִי כְעַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ" (דברי הימים א' יז, כא).

בסיכום תמציתי זה, ניסינו להראות את התמונה הרחבה, הכוללת והעמוקה של החומש. צריך לזכור שסדר הפסוקים והפרשיות בחומש הוא סדר אלקי עליון, והבנתו פותחת צוהר חשוב להבנת החומש, כפי שכתב **רבנו הרצי"ה** בשיחותיו (דברים עמ' 345):

"הסדר הנגלה והברור הזה [של מבנה החומש], הוא כבר חצי פירוש... הוא סדר אלקי עליון נפלא, אמיתי, עובדתי וממשי - סדר הפרשיות, סדר העריכה, סדר הכתיבה, סדר הדיבור. 'משנה תורה' נבנה קומה מעל קומה... ב'משנה תורה' שהוא חזרה על התורה, מופיע כל הבנין השלם של התורה... שנאמר על גבול הכניסה לארץ".

נסכם ונאמר, שפסוקי חומש דברים מהווים מעין חזרה על כל התורה כולה, כאשר מצוות התורה מוארות בה באור חדש, אורה של ארץ ישראל. במשך שלושים ושבעה ימים, מראש חודש שבט ועד ז' באדר, עמד משה לפני העם וחזר על כל התורה בהתאם למדרגת החיים

החדשה אליה הגיעו ערב כניסתם לארץ, כפי שכתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 40):

"משה רבינו מבאר את סדר שלשלת ההשגחה - ההנהגה האלקית של עם ישראל, מחורב, דרך כל הגלגולים שהיו במדבר... עד שהגיעו קרוב לארץ... מה היה איתנו ומה איתנו עכשיו ולמה אנו מתכוננים. ב'משנה תורה', התורה חוזרת, מתחדשת מתבררת ומתבארת בהארה חדשה של הופעת כלל ישראל בשלמותו... באווירא דארץ ישראל... השראת השכינה היא בארץ ישראל. התגלות התורה אמת לאמיתה היא בארץ ישראל. שלמות התורה, מצוותיה וכל סידוריה החברתיים מופיעים בארץ ישראל. 'משנה תורה' היא תורה חדשה וישנה גם יחד."

בכל פרשה ובכל פסוק בחומש דברים, רומם משה את העם לקראת יעודו הגדול, ובאר להם את מצוות התורה באור חדש לרגל התחדשות נשמתם עם השיבה לארץ חייהם.

יהי רצון שדברי נבואתו המאירים של הרועה הנאמן בחומש דברים, יחדרו לליבנו, ומתוך כך נזכה להאיר בליבם של תלמידינו את אהבת הארץ וקדושתה, את לימוד התורה וקיום מצוותיה, ומתוך ליבם התמים והטהור יזרמו זרמי חיים לעם כולו למלא את יעודו, להקים בארץ מלכות ומקדש, ונזכה שיתקיימו בנו דברי הנביא ישעיהו (ב, ג):

"וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לָבוּ וְנַעֲלֶה אֶל הָרָה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִדְּנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכֶּה בְּאַרְחֵתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבָר ה' מִירוּשָׁלַיִם."

הקדמה לפרשת דברים

עם ישראל חונה בעבר הירדן לקראת כניסתו לארץ. כפי שראינו בהקדמה לחומש, הקשר בין עם ישראל לארצו הוא קשר שורשי, קשר של חיים. מכוח הקשר שבין עם ישראל לארץ חייו, מתחדשת נשמתו עם הכניסה לארץ ישראל - אמונתו מזדככת, תורתו מתחדשת ומתבארת, מצוותיו מקבלים את מלוא ערכן ומשמעותן, וממילא מתחדשת הברית בין ה' לעמו.

במשך שלושים ושבעה ימים, מראש חודש שבט ועד ז' באדר, משה רבנו מסביר לעם את המשמעות העמוקה של מעבר הירדן וכניסתם לארץ ישראל. היסוד והבסיס, הוא הבנת ערכם ותפקידם של ישראל, ולכן משה פותח בשלוש פרשות שזה עניינן: **פרשת דברים** עוסקת במהותם של ישראל; **פרשת ואתחנן** עוסקת בערכה של תורת ישראל ו**פרשת עקב** עוסקת בעניינין של המצוות.

עם ישראל הוא לב הבריאה, ולכן כשעם ישראל נכנס לארץ ישראל, הבריאה כולה מתחדשת והאנושות כולה מתרוממת. מרגע שנברא העולם, הבריאה מחכה לרגע שבו עם ישראל ישב בארצו וימלא את ייעודו, ויחד אתו תתעלה האנושות כולה.

מדובר בתהליך ארוך. בתקופת גלות מצרים עם ישראל היה מנותק מארץ חייו ושקוע בתועבות מצרים, הוא התרחק מהכרת ערכו ומהקשר עם בוראו, עד שחמל ה' עליהם והוציאם ברוב חסדו באותות ובמופתים והשיבם אליו.

בפרשת דברים פונה משה לבני ישראל ומוכיחם על חטאי המדבר, ברצותו לקרבם, להאיר דרכם, ולהורות להם מה טיבו ומה תועלתו של כל ניסיון שבה עליהם במדבר, לכוונם אל הדרך הטובה. משה מרחיב בתיאור חטא המרגלים, כי הוא מברר את ערכה של ארץ ישראל יותר

מכל. חוסר הבנה של ערכה של הארץ גרם לישראל להתעכב במדבר ארבעים שנה. היום, אחרי ארבעים שנה של הליכה במדבר, של הזדככות והתרוממות, יש לישראל "לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנִים לִשְׁמָעַ" (דברים כט, ג) את תוכחותיו של משה ולהפנימן לקראת כניסתם לארץ חמדה. בפרשת דברים, דרך תיאור מאורעות המדבר, מתברר לעם ישראל מה ערכו ומה תכלית הקשר בינו ובין ארצו.

פרק א

בפרקנו שישה נושאים עיקריים:

1. פתיחה לספר - תוכחה מרומזת
2. באורה של תורה: "באו ורשו את הארץ"
3. מינוי השופטים
4. מסע ישראל עד גבול הארץ
5. פרשת המרגלים
6. חטא המעפילים

פתיחה לספר – תוכחה מרומזת (פסוקים א-ה)

נאמר בפסוק א: "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן..."

הפסוק הראשון בחומש דברים מהווה מעין 'כותרת' לחומש כולו - את ספר דברים כולו אמר משה בחמשת השבועות האחרונים של חייו, ודבריו נאמרו "אל כל ישראל" ולא רק לנשיאים או לזקנים.

כפי שלמדנו בהקדמה לחומש, עם ישראל עומד על מפתנה של ארץ ישראל, לאחר ארבעים שנות הליכה במדבר, בהן התרומם והתכוון למדרגת החיים החדשה בארץ. עתה, מתייצב העם כולו לשמוע את דבר ה' בפי משה. התורה כולה מתחדשת במעמד זה המזכיר את נתינת התורה במעמד הר סיני.

מסיבה זו נאמרו הדברים "אל כל ישראל" - עם ישראל התייצב כאיש אחד לקבל את 'משנה התורה', כפי שהיה במעמד מתן התורה בהר סיני.

תוכחה מרומזת משום כבודם של ישראל

נאמר בהמשך הפסוק: "... בַּמִּדְבָּר בְּעֶרְבָה מִזֵּל סוּף בֵּין פְּאֶרְן וּבֵין תְּפֵל וְלִבְנֵי וַחֲצֵרֶת וְדִי זָהָב"

רש"י ביאר: "לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהבעיסו לפני המקום בהן, לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמו, מפני כבודן של ישראל".

כלומר, אין אלו מקומות שבהם חנו ישראל אלא מילים הרומזות על חטאי ישראל במדבר. משום כבודם של ישראל – שלא יתביישו בכישלונותיהם, לא הזכיר משה את חטאי ישראל בפירוש, אלא על ידי הזכרת המקום שבו אירעו, או פרט מרכזי הנוגע למאורע שבו חטאו ישראל.

אהבתו הרבה של משה לישראל ודאגתו לשלומם וטובתם היא שהביאה אותו להוכיח את העם. תוכחה הבאה מלב אוהב, בכוחה לעורר את מקבל התוכחה להקשיב, להשתפר ולהתעלות, כנאמר **בספר משלי**: "חֹשֶׁךְ שִׁבְטוֹ שׁוֹנֵא בְנוֹ וְאַהֲבֹו שִׁחֲרוֹ [- משחר ילדותו מלמדו] מוֹסֵר" (משלי יג, כד).

מדוע דווקא כאן נזהר משה בכבודם של ישראל ונמנע מלהוכיחם בגלוי, הלא במקומות אחרים, חלקם בהמשך החומש שלנו עצמו, הוכיח משה את ישראל באופן מפורש?

על שאלה זו משיב המהר"ל (בפירוש גור אריה): "... בבאן, שהוא ראש הספר, ואין להתחיל בחטא ישראל, שהוא ננותן, ולפיכך סתם הכתוב וכתבן ברמו מפני כבודן של ישראל...".

אמנם במקומות אחרים לא נמנע משה מלהוכיח את ישראל באופן מפורש, כדי להיטיב את דרכם, אך כאן, בתחילת החומש, נמנע מכך כדי לא לפתוח את החומש בגנותם של ישראל.

מבט לתלמיד

כדאי להסב את תשומת ליבם של התלמידים לכך שבכל חמשת החומשים, מקפיד רש"י בפירושו לפסוק הראשון של החומש להזכיר דבר הנוגע לכבודם, לחיבתם או למעלתם של ישראל.

סיבת התוכחה – חיזוק ליבם של ישראל טרם הכניסה לארץ

אחרי ארבעים שנות הליכה במדבר בני ישראל מבינים היטב את ההשלכות של חטאיהם. הם חשים כיצד ה' משגיח עליהם, ויחד עם זאת הם מבינים שהצלחת הכיבוש והירושה תלויים במעשיהם. בני ישראל חוששים שמא אינם ראויים לכבוש את הארץ, שהרי אין אדם אשר לא יחטא, ומשה מבין את חששם.

מה עושה משה כדי לעודדם וכדי להבטיח שלא יוסיפו לחטוא? מצד אחד הוא מזכיר להם את עוונותיהם, כדי להזהירם ולחזקם להישמר מהחטא ומהשלכותיו החמורות, ומצד שני הוא מחזק את ליבם לפני כיבוש הארץ בהודיעו שה' אוהב אותם ומדריך אותם גם אם חטאו, כפי שסלח להם לאחר שחטאו במדבר, שהרי המשיך להדריכם ולהנחותם בדרך לקראת כניסתם לארץ, כי ה' רחמן, ארך אפיים וחפץ בטובתם. וכך כתב הרמב"ן בהקדמתו לחומש:

"... וטרם שיתחיל בביאור התורה התחיל להוכיחם ולהזכיר להם עוונותיהם, כמה ימרוהו במדבר וכמה שהתנהג עמהם הקב"ה במידת רחמים, וזה להודיע חסדיו עמהם. ועוד, שיוכחו בדבריו שלא יחזירו לקלקולם פן יספו בכל חטאתם. ולחזק ליבם, בהודיעו אותם כי במידת רחמים יתנהג עמהם לעולם. שלא יאמר אדם לא נוכל לרשת את הארץ, כי אין אדם אשר לא יחטא ומיד תהיה מדת הדין מתוחה כנגדנו ונאבד. ולכן הודיעם משה רבנו כי הקב"ה

רחמן מלא רחמים, כי הסליחה והמחילה ממנו יתברך סיוע ועזר
לבני אדם בעבודתו".

מבט למורה

עם כניסתם של ישראל לארץ, הסכנות האורבות להם רבות ומורכבות, ולכן התוכחה הבאה לחזקם מנפילה בחטא נצרכת ביותר. נזכיר כאן שלוש סכנות שמשה מזכיר לאורך כל החומש:

א. **מעבר מהנהגה ניסית להנהגה טבעית:** השגחת ה' הגלויה של ענני הכבוד, המן, הבאר, עמוד ענן והאש נעלמים ועל האדם לדאוג לכל צרכיו בדרך הטבע. האדם עלול לתלות את הצלחתו במעשה ידיו, מתוך כך לשכוח את ה' וממילא להיגרר אחר עבודה זרה.

ב. **המפגש עם עמי כנען השקועים בעבודה זרה ובתועבות:** עמי כנען היו שקועים בכל התועבות החמורות והמפגש עמם עלול לגרום לישראל להמשך אחריהם.

ג. **המעבר מן המדבר לפלטרין של מלך:** ארץ ישראל היא נחלת ה' המיוחדת לגילוי שמו, היא ארמונו של מלך, ועל כן כל חטא בארץ הוא חמור יותר והארץ מקיאה מתוכה עוברי עבירה.

נאמר **בפסוק ב:** "אֶחָד עֶשֶׂר יוֹם מִחֹרֵב דֶּרֶךְ הָרָשָׁעִיר עַד קֹדֶשׁ בְּרִנֵּעַ" לאחר הזכרת המקומות והאירועים שחטאו בהם ישראל, ממשיך משה בתוכחתו, כפי שמבאר רש"י:

"אמר להם משה: ראו מה גרמתם, אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע בדרך הר שעיר ואף הוא מהלך אחד עשר יום, ואתם הלכתם אותו בשלשה ימים... כל כך היתה שכינה מתלבטת [–

משתדלת] בשבילכם למהר ביאתכם לארץ, ובשביל שקלקלתם
הפכ אתכם סביבות הר שעיר ארבעים שנה".

רש"י מדגיש את אהבתו ודאגתו הגדולה של ה' לעם ישראל, ומסביר
שבסיבתן רצה ה' לקצר את שהיית בני ישראל במדבר (ולוא חטא
המרגלים היה עם ישראל נכנס לארץ לאחר שלושה ימי מסע בלבד).
ידיעה זו, יש בה חיזוק ועידוד לישראל, שכן משמעותה היא, שכאשר
עם ישראל הולך בדרך ה', בהכרח הוא זוכה לגילוי אהבת ה' וחסדו.

משה מוכיח את ישראל סמוך למיתתו

נאמר בפסוק ג: "וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעֶשְׂתֵּי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ
דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּכָל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ אֱלֹהִים"

מפסוק זה אנו לומדים, שאת הכתוב בספר דברים החל משה רבנו
לומר לבני ישראל בשנת הארבעים לצאתם ממצרים, בא' בשבט,
חודש ושבע לפני פטירתו.

מדוע ציינה התורה את התאריך שבו החל משה לומר את דבריו?
כתב רש"י:

"מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתתו. ממי למד, מיעקב, שלא
הוכיח את בניו אלא סמוך למיתתו..."

כלומר, התורה כתבה את תאריך דברי תוכחתו של משה, כדי ללמד
אותנו שדברי תוכחה פועלים יותר על לב שומעיהם כאשר הם נאמרים
סמוך לפטירתו של המוכיח.

ועוד כתב רש"י:

"ומפני ארבעה דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתתו:
כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו, ושלא יהא חברו רואהו
ומתבייש ממנו וכו'".

תוכחה מיידית בחיי המוכיח, עלולה לגרום לריחוק בין המוכיח ובין
מקבל התוכחה. לעיתים המוכיח יצטרך לשוב על תוכחתו פעמים רבות,

ודווקא בגלל הקשר הקרוב שיש בינו ובין מקבל התוכחה, יתבייש מקבל התוכחה וירצה להתרחק ממנו. לעיתים אף עלול הוא לחשוב שהדברים נאמרים מתוך הקפדה ותרעומת ולא מלב אוהב, ומכח זה, עלול הוא לעזוב את דרך הישר.

אולם, שונה הדבר סמוך לפטירתו של אדם. בזמן כזה מתעוררים רגשי האהבה והקירבה שבין בני האדם, והלב פתוח לשמוע דברי תוכחה, כי כולם מלאי רחמים על הנפטר, ואין חשש שיחשבו שדבריו נאמרים מתוך תרעומת.

דרך התוכחה של משה רבנו לאורך שנות המדבר

מהתבוננות בתוכחות שנאמרו לעם ישראל במשך שנות הליכתם במדבר ניתן ללמוד שמשה לא הוכיח את עם ישראל מעצמו, אלא מסר את דבר ה' לישראל, ויחד עם זאת התפלל והתאמץ בכל כוחו לרכך את העונש.

על ידי התבוננות בדרכי הפעולה של משה במצבים שבהם חטאו ישראל, נוכל לעמוד על ההנהגה הראויה בשעת תוכחה, ומתוך כך נבין טוב יותר את סיבת התוכחה של משה לפני כניסת עם ישראל לארץ. ואלו הן דרכי התוכחה:

א. תפילה בכל ליבו ולימוד סגוריה על הדור – בכל פעם שישראל חטאו, ואמורים היו להיענש על מעשיהם, משה זעק והתפלל לה' בכל כוחו להעביר את חרון אף ה'.

התפילה אינה באה לשנות את רצון ה' חס וחלילה; להיפך – התפילה מגלה את רצון ה' החפץ להיטיב לבניו, ומעוררת את ישראל לשוב בתשובה על מעשיהם.

ב. אהבת ישראל עד כדי מסירות נפש – תפילתו וזעקתו של משה למען ישראל באו מתוך אהבתו הגדולה של משה לעם ישראל, עד כדי מוכנות למסור את נפשו בעבורם.

דוגמא לכך אנו מוצאים בתפילתו של משה לאחר חטא העגל: "וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם אֵין מַחְנִי נָא מִסַּפְּרֵךְ אֱשֶׁר כָּתַבְתָּ" (שמות לב, לב).

רבנו הרצי"ה בשיחותיו (שמות עמ' 349) באר, שמשה היה מוכן לוותר גם על העולם הבא שלו עבור כלל ישראל, וכך כתב: "אנו נפגשים עם מסירות הנפש והפקרה עצמית יותר גדולה מזו של אברהם אבינו, כאן מתגלה עומק האהבה של כלל ישראל עד כדי מסירת עולם הבא שלו".

ג. הוראת דרך לישראל כיצד לתקן את חטאם – דרכו של משה (ועל פי ה') להשיב את ישראל מעווון, היתה לרומם ולקשר את עם ישראל אל אותם ערכים שבהם התגלתה חולשה.

לדוגמה: לאחר חטא קרח ועדתו, שבו התגלתה חולשה בהבנת בחירתם של הכהנים ותפקידם, ציוה ה' את ישראל על כ"ד מתנות כהונה, המבררות את הבחירה האלקית בשבט לוי לעבודת הקודש, ויוצרות קשר בריא ונכון בין ישראל לבני שבט לוי.

ד. ענישה כחלק מתהליך התשובה – עונשיהם של ישראל אינם תוצאה של נקמנות אלקית חס ושלום, אלא תהליך של זיכוך ותיקון שמעמיק בקרב ישראל את ההכרה בחטא ומחזיר אותם אל המעלה שממנה התרחקו.

'בגרות' העם ומסוגלותו לקבל את התוכחה

תקופת המדבר היא תקופת ה'ילדות' של האומה. תקופה זו מלאה בניסיונות ובמשברים שהביאו לבסוף לבנין הגוף והרוח של האומה לקראת כיבוש הארץ וירושתה.

לאחר ארבעים שנה של ניסיונות, עם ישראל נעשה 'בוגר', וניתנו לו הכלים להתבונן ולהבין למפרע את משמעות הניסיונות שעברו עליו, כדברי משה לישראל בפרשת עקב (ח, ב-טז): "וְזָכַרְתָּ אֵת כָּל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר לְמַעַן עֲנִתְּךָ לְנִסְתָּךְ... וַיִּדְעָתָּ עַם לְבָבְךָ כִּי בָּאֲשֶׁר יִיָּסֵר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ מִיִּסְרְךָ... לְמַעַן עֲנִתְּךָ וּלְמַעַן נִסְתָּךָ לְהִיטֵבךָ בְּאַחֲרִיתְךָ". משה מבין שלאחר שנות המדבר העם מסוגל לשמוע את דברי התוכחה ולהיבנות מהם, להבין שהניסיונות והמשברים נובעים מאהבת ה' הגדולה אליהם, כאהבת אב לבנו, ובאו כדי להיטיב להם.

כוונתו של משה אם כן, אינה להלקות את ישראל על חטאי העבר, אלא להכניס לעתיד – לקראת כניסתם לארץ. ההתמודדות עם טומאת עמי כנען דורשת עוצמה רוחנית, ומגמת הזכרת חטאי המדבר היא לחזק את ישראל, ולסייע בעדם לקחת את כל הרכוש הרוחני שזכו לו מתוך תהליך התשובה שעבר עליהם בארבעים שנות הליכתם במדבר.

נאמר בפסוק ד: "אַחֲרֵי הִכְתּוּ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן וְאֵת עֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעֶשְׂתָּרֶת בְּאֶדְרָעִי"

פסוק זה מלמד על שיקול נוסף שהיה למשה רבנו בדחיית התוכחה לזמן זה, וכך כתב רבנו בחיי: "אחר שהיטיב הקדוש ברוך הוא לישראל כל המובנה הזאת, שעל ידו [על ידי משה] היכה לפניו סיוחן ועוג והורישם את ארצם, אחר כן בא להוכיחם".

מכח הכרת הטוב שחשו ישראל כלפי הקב"ה וכלפי משה שליחו לאחר כיבוש עבר הירדן המזרחי, נפתח ליבם לקבל את התוכחה ולשוב בתשובה, ולכן דווקא אז הוכיחם.

נאמר בפסוק ה: "בְּעֶבֶר הִירְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאָמֹר"

רבנו הרצ"ה מבאר בשיחותיו (דברים עמ' 36) את הטעם לביאור התורה על ידי משה דווקא כעת, בעבר הירדן על מפתן הכניסה לארץ ישראל:

"אחרי יציאתנו מן המדבר ולקראת כניסתנו פנימה [לארץ ישראל], אנחנו כבר יכולים להבין ולקלוט את התורה... משה רבנו מתחיל להסביר את התורה במובנה האמיתי. אנחנו מתכווננים לשמוע איך מתבארת התורה בהתקרבותנו אל האויר הבריא שלנו [ארץ ישראל]".

כפי שכתבנו בהקדמה לחומש, במהלך שנות הנדודים במדבר התעלה עם ישראל, וכעת משהתקרב לארץ ישראל שהיא מקומו הטבעי, נעשה מוכשר להבין את התורה במובנה השלם והאמיתי, ולכן דווקא כעת, ולא קודם לכן, "הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה".

באורה של תורה: "בואו ורשו את הארץ"

(פסוקים ו-ח)

נאמר בפסוק ו: "ה' אֱלֹקֵינוּ דָּבָר אֵלֵינוּ בְּחֶרֶב לֵאמֹר, רַב לָכֶם שָׁבֶת בְּהָר הַזֶּה"

כתב הכלי יקר:

"זו תוכחה... על שהאנשים שנאו את הארץ ונתיישבו בהר זה ישיבה של קבע [-] העדיפו את הישיבה למרגלות הר סיני על פני ישיבת ארץ ישראל] ולא פנו פניהם אל הארץ, [שהיא] מקום מיוחד לקיום המצוות".

כלומר, בדברים אלה נתכוון משה להוכיח את העם על רצונם להישאר בהר סיני ולהשתעשע בתורה שזה עתה קיבלו, במקום להמשיך בדרכם לארץ ישראל, שהרי כל מגמת התורה היא להופיע אותה באופן שלם בארץ.

והוסיף הרב יעקב משה חרל"פ (מי מרום יב עמ' יד): "הישיבה בהר וקבלת התורה, היו הכנות לקבלת ארץ ישראל וירושתה... על ידי הישיבה בהר נקבעה הקדושה בליבם של ישראל".

ה"רכוש" הרוחני לו זכינו בהר סיני איננו האידיאל בעצמו, אלא נועד להכשיר אותנו לקראת חיינו השלמים, חיי הקדושה של ארץ ישראל.

וכך כתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 36):

"אנחנו מחכים לשמוע ממש רבינו דברי תורה. הרי נאמר: 'הואיל מֹשֶׁה בָּאָר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת'. ומה הם דברי התורה שאנו שומעים? 'ה' אֱלֹקֵינוּ דָּבָר אֵלֵינוּ בְּחֶרֶב לֵאמֹר רַב לָכֶם שָׁבֶת בְּהָר הַזֶּה פָּנּוּ וְסַעוּ לָכֶם'. צאו וסעו לכם הלאה, זו התורה! 'באו ורשו את הארץ! 'עלה רש'! זו התורה המתבארת!'"

כוונת התורה ומגמתה אינה ישיבה תחת הר סיני תוך עיון ולימוד פסוקיה ומצוותיה; מטרת התורה היא שעם ישראל יגיע לארץ ישראל ויופיע בה את התורה במדרגתה השלמה.

נאמר בפסוק ז: "פָּנוּ וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הָרָה אֶתְמָרִי וְאֵל כָּל שְׂכֵנֵי פְעֻרָּה בְּהָר וּבְשִׁפְלָה וּבְנֶגֶב וּבְחוּף הַיָּם... עַד הַנָּהָר הַגָּדֹל נָהָר פָּרָת"

הפסוק הקורא לבני ישראל להיכנס לארץ, מתאר את המבנה הגאוגרפי שלה המורכב משלל אזורים - ההר, הערבה, השפלה, הנגב וחוף הים.

הדבר דורש הסבר. בני ישראל חונים למרגלות הר סיני, משתעשעים בתורה שזה עתה קיבלו, השכינה שורה בתוכם במשכן שבנו, ועליהם לעזוב את כל הטוב הרוחני הזה עבור "ארציות" של הר, שפלה וחוף ים! התשובה לכך היא, ששלמות הופעת עם ישראל ותורתו היא דווקא בישיבת הארץ אשר כל מרכיביה הארציים מלאים בקדושה ובגודל רוחני. עזיבת הר סיני כדי להיכנס לארץ ולעבוד בה את ה' מתוך הנהגה טבעית, עליית מדרגה יש בה, כפי שכתב רבנו הרצ"ה בשיחותיו ושמות עמ' 112):

"מציאותו של עם קשורה במציאותה של ארץ. בשם שאם אין תורה - אין ישראל, כך אם אין ארץ ישראל, אין ישראל... הופעת עם ישראל בשלמותו ואמיתיותו היא ב'והיה כי יביאך ה' אלוקיך אל הארץ'. כך בביאה לארץ ובישיבתה מתגלית האומה בשלימותה".

"עד הַנָּהָר הַגָּדֹל נָהָר פָּרָת" - כינויו של נהר פרת בשם "הַנָּהָר הַגָּדֹל" דורש ביאור, שהרי ישנם בסביבתו נהרות גדולים ממנו וכגון הנהרות המנויים לפניו בפרשת בראשית - פישון, גיחון וחידקל), ומדוע, אם כן, דווקא הוא מכונה "גדול"?

כתב רש"י: "מפני שזוכר עם ארץ ישראל קוראו גדול. משל הדיוט אומר: עבר מלך - מלך [כיוון שהוא קרוב למלך הוא מקבל חשיבות כעין מלך]".

נמצא שכינוי זה מלמדנו על גדולת ארץ ישראל ומעלתה. לקראת כניסתם של ישראל לארצם, משה מרומם את ערכה וחשיבותה של הארץ בעיניהם.

מבט לתלמיד

ביטוי זה מבטא ומבליט את מעלתה של ארץ ישראל לעומת שאר הארצות. אם נהר המשמש כגבול לארץ נעשה 'גדול' בשל כך, בוודאי יושבי הארץ בגופם מתעלים ומתגדלים בזכותה של הארץ.

נאמר בפסוק ח: "רָאָה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת הָאָרֶץ, בָּאוּ וּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְתֶתְּ לָהֶם וּלְזָרָעָם אַחֲרֵיהֶם"

כתב רש"י: "בָּאוּ וּרְשׁוּ - אֵין מַעֲרַעַר בְּדַבָּר וְאֵינְכֶם צְרִיכִים לְמַלְחָמָה, אִילוּ לֹא שָׁלְחוּ מַרְגְּלִים לֹא הָיוּ צְרִיכִים לְכָלִי זֵיין".

רש"י מדייק מרצף המילים "בָּאוּ וּרְשׁוּ", שולול חטא המרגלים בני ישראל היו יכולים לבוא ולרשת את הארץ באופן מיד, ללא עיכוב מלחמתי, שהרי לא נאמר: **הִלַּחְמוּ וּרְשׁוּ** או **כַּבְּשׁוּ וּרְשׁוּ** אלא כאדם האומר לחברו: 'בוא וקח את שלך'.

דרישתם של ישראל לשלוח מרגלים מלמדת על הספק שהיה בליבם הן ביחס **לקשר והשייכות** שלהם לארץ, והן ביחס ליכולתם לכבוש אותה מיד יושביה הכנענים.

למרות ההבטחה האלקית המפורשת - "הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְתֶתְּ לָהֶם" - פקפקו בני ישראל בזכותם על הארץ וביכולתם לכובשה.

אם היתה בליבם ודאות בנוגע לשייכות שבין ארץ ישראל לעם ישראל, אף אומות העולם היו מתרוממות על ידי כך ומכירות בשייכות העמוקה שבין עם ישראל לארצו.

מינוי השופטים (פסוקים ט-יח)

ערך המשפטים והשופטים בישראל

תפקידם של המשפטים בישראל הוא להטמיע את המצוות שניתנו בסיני בכל מערכות החיים של עם ישראל, להופיע את רצון ה' בארץ ולרומם את החיים כולם אל מקורם האלקי. וכך כתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (שמות עמ' 232):

"המשפטים הם הסדרים של הציבור, סדרי החיים החברתיים, סדרי השראת השכינה בכלל ישראל. מכאן נובעת קדושת המשפט בישראל".

המשפטים כוללים בתוכם את הלכות היחיד והציבור - בין אדם למקום ובין אדם לחברו. השופטים מביאים את דבר ה' לעם ישראל, כדברי משה אל העם: "כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לְדֹרֵשׁ אֱלֹקִים... וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹקִים".

אחריות גדולה מוטלת על כתפי הדיינים, וזהירות מרובה צריכה למלא את ליבם, וכך כתב הרמב"ם (הלכות סנהדרין ג, ז): "כל בית דין של ישראל שהוא הגון, שכינה עמהם. לפיכך צריכים הדיינים לישוב באימה ויראה...".

הציווי על ירושת הארץ מעורר את הרצון למינוי שופטים

כשמשה רבנו שומע מפי ה' את הציווי "בֹּאוּ וְשׂוּ אֶת הָאָרֶץ", הוא מבין שציווי זה איננו מצומצם לכיבוש הארץ ויישובה, אלא כולל בתוכו גם את הבניין הרוחני, את הופעת שם ה' בכל מערכות החיים - הציבוריים, החברתיים והפרטיים.

השופטים הם אנשי מעלה שתפקידם ליישר את דרכם של ישראל ולהתאימה לחיי הקודש בארץ הקודש, וכך כתב רש"י (למקן טז, כ): "כִּדְאִי הוא מינוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבין על אדמתן". סידור מערכת המשפט נועד להכין את האומה לקראת כניסתה

לארץ, כאשר השופטים שנתמנו היו אמורים להמשיך בתפקידם גם לאחר יישוב הארץ, בכל עיר ועיר ובכל שבט ושבט, לפי הסדר האמור בפרשת שופטים.

נאמר בפסוק ט: "וַאֲמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר לֹא אוֹכַל לְבָדִי שְׂאֵת אֶתְכֶם, ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנֵּכֶם הַיּוֹם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב"

לאחר מתן תורה, בזמן שעמדו ישראל למרגלות הר סיני, לא היה ביד משה לשאת עוד את משא המשפט לבדו בשל הצרכים הרבים. הוא נענה לעצת יתרו למנות שופטים נוספים מלבדו, ובכך דאג להופעת התורה בחיי הציבור ובחיי היום יום ביתר שאת.

רש"י מקשה: "אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל, אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגזיז את השליו לא היה יכול לדונם?!", הלוא מגבלות בשר ודם לא היו מצויות אצל משה, אם כן מה היא כוונת משה באומרו: "לֹא אוֹכַל לְבָדִי שְׂאֵת אֶתְכֶם"? התשובה לכך נמצאת בפסוק הבא (פסוק י), שם מנמק משה מדוע אינו מסוגל לדון את ישראל: "ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנֵּכֶם הַיּוֹם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב", וכך כתב רש"י (בפסוק ט):

"בך אמר להם, ה' אלקיכם הרבה אתכם, הגדיל והרים אתכם על דייניכם, נמל את העונש מכם ונתנו על הדיינים... אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות, שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום, אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע..."

כלומר, הקושי של משה לא היה רק הכמות הגדולה של האנשים שבאה לפניו, כפי שחשב יתרו חותנו, אלא בעיקר האחריות האדירה הכרוכה בהכרעת דינו של אדם מישראל. המשפטים בישראל אינם רק כללי התנהגות שנועדו לקיים חיים תקינים בין איש לרעהו, כמו חוקי הגויים, אלא הוראה והדרכה כיצד לגלות את הטוב והישר האלקי בתוככי החיים, כפי שכתב מרן הרב קוק בספרו **אורות** (ישראל ותחייתו ג):

"המשפטים הם קדש קדשים בישראל, ועל כן הסמיכה [– מינוי הדיינים], שהיא נושאת שם אלקים עליה, היא כל כך נחוצה לנו, היא כל כך אופית לתוכן לאומנו".

מעלתם של ישראל כה גבוהה עד שלכל טעות קטנה בדין ישנן השלכות מחמירות. מסיבה זו, האחריות המוטלת על כתפי הדיינים כבדה ומשמעותית, ולכן ביקש משה לחלוק את כובד האחריות עם דיינים נוספים.

נאמר בפסוק יא: "ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם יִסַּף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וַיְבָרֶךְ אֶתְכֶם כְּאִשֶּׁר דִּבֶּר לָכֶם"

לאחר שבפסוק הקודם הביע משה את הקושי לשפוט את ישראל בגלל כמותם ואיכותם, מיד הוא מברכם, ובכך מביע את שמחתו הגדולה על ריבויים ומבהיר שחלילה אין בליבו הסתייגות מהצורך במינוי שופטים נוספים.

הנצי"ב בפירוש העמק דבר מסביר, שבמילים אלו נתכוון משה לברך את ישראל בכמות ובאיכות: "יִסַּף עֲלֵיכֶם" – בכמות, "וַיְבָרֶךְ אֶתְכֶם" – באיכות.

מבט לתלמיד

דרכם של מוכיחים היא, שהם משמיעים את תוכחתם מתוך כעס, ובוודאי לא יאמרו תוך כדי התוכחה דברי ברכה. אך תוכחתו של משה נבעה מאהבה גדולה לעם ישראל, ולכן בתוך דברי התוכחה, כשמשה רבנו מזכיר את ריבויים של ישראל, הוא איננו יכול להתאפק מלברכם בעין יפה, בכמות ובאיכות.

נאמר בפסוק יב: "אִיכָה אִשָּׂא לְבָדִי טֶרְחָכֶם וּמִשְׁאָכֶם וְרִיבְכֶם"

איך אוכל לשאת לבדי את הטורח הרב והמשא הכבד בהנהגת כלל העם, ויחד עם זאת גם את ריבכם זה עם זה.

"טִרְחַכֶּם" - משה מציין את הטורח הגדול שבהוראת מצוות התורה ועומקם לעם שזה עתה יצא ממצרים לאחר שנים רבות של שעבוד ועבודה גופנית קשה, ולא הורגל בלימוד והעמקה, כפי שכתב הרמב"ן:

"אמר 'טִרְחַכֶּם', כנגד 'והודעתי את חוקי האלקים ואת תורותיו' (שמות יח, טו), כי טורח גדול היה ללמד ליוצאי מצרים החוקים והתורות ופירושם וביאורם וסודם".

"ומִשְׁאָכֶם" - מלשון 'לשאת תפילה'. העם היה רגיל לבוא לפני משה ולבקש ממנו לשאת תפילה בעת צרה, ועל כך אמר משה שלא יוכל לבדו להיענות לבקשות המרובות. וכך הוסיף הרמב"ן:

"והזכיר 'משאכם', כנגד 'לדרוש אלקים' (שם, טו), שהוא ענין תפילה שמתפלל עליהם...".

ובחומש שמות (יח, טו) כתב הרמב"ן:

"צריכים הם שיעמדו עלי זמן גדול מן היום, כי לדברים רבים באים לפני, כי יבא אלי העם לדרוש אלקים להתפלל על חוליהם ולהודיעם מה שיאבד להם, כי זה יקרא 'דרישת אלקים'".

"וְרִיבְכֶם" - משפטים שבין אדם לחברו, וכך כתב הרמב"ן:

"וְרִיבְכֶם" - כפשוטו, עניני המשפטים".

נאמר בפסוק יג: "הָבּוּ לָכֶם אָנָשִׁים חֲכָמִים וְנִבְנִים וַיִּדְעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וְאֲשִׁימָם בְּרָאשֵׁיכֶם"

"הָבּוּ לָכֶם" - כתב רש"י: "הומינו עצמכם לדבר". האחריות הגדולה המוטלת על הדיינים מכריחה הכנה ראויה בשלב בחירת הדיינים כדי שיבחרו לתפקיד האנשים המתאימים ביותר.

מה הן המידות הנדרשות מהשופטים?

כתב רש"י: "אנשים - מה תלמוד לומר אנשים? צדיקים. חכמים - כסופים".

שני הסברים עיקריים הובאו למילה 'כסופים':
א. מלשון כיסופים - צדיקים המשתוקקים וכוספים להופעת דבר ה'.
ב. מלשון בושא (בארמית) - צדיקים בעלי ענוה, או צדיקים המתביישים מעבירות שבידיהם.
 נמצא שהשופטים צריכים להיות אנשי מעלה אשר ליבם מלא באהבת ה', ובעלי מידות תרומיות.

נאמר **בפסוק יד**: "וַתַּעֲנוּ אוֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת" במבט ראשון נראים הדברים כסיפור דברים בעלמא, אך רש"י מלמדנו כי גם בזה רמז להם משה דבר-תוכחה, וכך כתב:

"וַתַּעֲנוּ אוֹתִי וְגו' - חֲלַמְתֶּם אֶת הַדָּבָר -] הַחֲלַמְתֶּם וְהַסְכַּמְתֶּם לְכַךְ [לְהַנְאִיכָם. הִיָּה לָכֵם לְהַשִּׁיב, 'מֹשֶׁה רַבְּנוֹ, מִמִּי נָאָה לְלִמּוּד, מִמֶּךָ אוֹ מִתְלָמִידךָ - לֹא מִמֶּךָ שֶׁנִּצְטַעַרְתָּ עָלֶיהָ?!"

משה אומר לעם: כששמעתם על כוונתי להוסיף דיינים, קיבלתם זאת ללא פקפוק, למרות שהיה לכם להצטער ולבקש שבכל זאת התורה תילמד מפי ולא מפי תלמיד.

משה רבנו מתכוון להאיר בלב העם שתי מעלות חשובות:
המעלה הראשונה היא, שללימוד תורה ממקורה הראשון יש מעלה יתירה, ובפרט כשמדובר במשה רבנו - "ממך", שלא קם נביא בישראל כמוהו וממילא לא תהיה בהעברת התורה סטיה מהכוונה האלקית. רש"י מדגיש **מעלה שניה** חשובה ועיקרית - "**שנצטערת עליה**". עיקר מעלתו של משה בענין זה, היתה בכך שעמל והתייגע בתורה כשהוא ארבעים יום וארבעים לילה בהר, ללמדנו שעיקר קניינה של תורה הוא בעמלה וביגיעתה.

מבט לתלמיד

ציון עמלו של משה בתורה כמעלה עליונה בקניין תורה, מלמדנו כמה חשוב העמל בלימוד התורה.

נאמר בפסוק טו: "וַאֲקַח אֶת רֹאשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וַיִּדְעוּם וְאֶתֵּן אוֹתָם רֹאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת וְשָׂטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם"

המספר הכולל של העם היה שש מאות אלף איש. עליהם מינה משה שש מאות 'שרי אלף' שכל אחד מהם היה ממונה על אלף איש מסוימים מישראל. מתחת לכל שר אלף, היו עשרה 'שרי מאה' שכל אחד מהם היה ממונה על מאה איש מסוימים מתוך האלף. מתחת לכל שר מאה, היו שני 'שרי חמישים' שכל אחד מהם היה ממונה על חמישים איש מסוימים מתוך המאה, ומתחת לכל שר חמישים, היו חמישה 'שרי עשרות' שכל אחד מהם היה ממונה על עשרה אנשים מסוימים מתוך החמישים.

נמצא חשבון כלל השרים לכל העם: שש מאות שרי אלף, ששת אלפים שרי מאה, שנים עשר אלף שרי חמישים, ושישים אלף שרי עשרה. סך הכל: שבעים ושמונה אלף ושש מאות דיינים.

מבט לתלמיד

מספר עצום זה של דיינים בקרב ישראל, מעיד על מדרגתו הרוחנית של אותו הדור, שכמעט שמינית ממנו ראויים היו לדון, כל אחד לפי מדרגתו.

באופן זה יכול היה משה רבנו להתרכז בענייני הכלל, בדברים שבין ישראל לה' אלקיהם, ללמדם תורה ומצוות, להתפלל בעדם בעת צרה, ולעסוק בשאלות הציבוריות העומדות על הפרק.

האחריות המוטלת על דייני ישראל היא כבדה ורבה, אך יחד עם זאת ישנה שליחות אדירה וזכות גדולה במילוי תפקיד זה. בעת בחירת הדיינים ומינויים פנה אליהם משה בדברי שכנוע ושידול, וכדברי רש"י:

"וַאֲקַח אֶת רֹאשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם - משכתים בדברים, אשריכם, על מי

באתם להתמנות, על בני אברהם יצחק ויעקב, על בני אדם שנקראו אחים ורעים, חלק ונחלה וכל לשון חיבה".

משה רבנו עסוק בהוכחת ישראל על כישלונותיהם ונפילותיהם, על מנת לרוממם ולהורות להם דרך תיקון, ואף על פי כן, אין בכך כדי להמעיט מכבודם וחשיבותם. לכן, כאשר משה פונה לראשי העם ומשכנעם להתמנות על הציבור, הוא משבח בפניהם את בני ישראל ומדבר על גדולתם, על אף הכישלונות. מעשיהם הרעים של ישראל אינם שוללים את גדולתם, אלא רק מעכבים אותה מלהופיע.

נאמר בפסוק טז: "וְאָמַרְתָּ אֶת שְׁפִטָּיִם בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר שָׁמַעַ בֵּין אֲחֵיכֶם וּשְׁפָטָתֶם צֶדֶק בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו וּבֵין גֵּר" (שופ' טז).

מי שזוכה להתמנות כדיין על הציבור, לא שררה ושלטון הוא מקבל אלא עבדות ומסירות למען הציבור, וכך כתב רש"י:

"משמנתיים אמרתי להם, אין עכשיו כלשעבר, לשעבר הייתם ברשות עצמכם, עכשיו הרי אתם משועבדים לציבור".

הדיינים מחויבים לתפקידם ומוטלת עליהם מלוא האחריות להוציא דין אמת לאמיתו. דיין שמתרשל חלילה בתפקידו, עתיד להיענש על כך. מי שאיננו מטפל כראוי בבניו של המלך, המלך מעניש אותו. וכך דרשו חז"ל (דברים רבה א, י):

"אמר רבי יצחק: בשעה שישראל נשמעים לגדוליהם ואין גדוליהן עושים צרכיהן, באותה שעה 'ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו' (ישעיה ג, יד)".

גם ישראל מצווים לכבד את דייניהם, כפי שכתב רש"י (פסוק טו): "ראשים עליכם - שתנהגו בהם כבוד. ראשים במקת, ראשים בממכר, ראשים במשא ומתן, נכנס אחרון ויוצא ראשון [בבואו אל הציבור, כדי שיהיו כולם עומדים מפניו בכניסתו וביציאתו]". יכול להיות מנהיג מצוין, אך אם הציבור לא יתן לו את מקומו הראוי,

מנהיגותו לא תוכל להתממש. וכשם שהציבור מצווה לכבד את דיניו כך הדיינים מצווים לנהוג כבוד בציבור ולהיות קשוב לצרכיו, כדברי הגמרא בסנהדרין (ח ע"א):

"כתיב 'ואצוה את שפטיכם בעת ההוא' (פסוק טז) וכתיב 'ואצוה אתכם בעת ההוא' (פסוק יח). אמר רבי אלעזר אמר רבי שמלאי: אזהרה לציבור שתהא אימת דיין עליהן, ואזהרה לדיין שיסבול את הציבור".

הדיינים מצווים "לסבול את הציבור" ולהיות שמחים ומאושרים על הזכות שנפלה בחלקם להתמנות על אנשים יקרים וחשובים. גם אם לעתים יש בציבור אנשים טרחנים ונרגנים, תפקידם הוא להשקיע מחשבה עמוקה כיצד לפתור את בעיותיהם בדרך התורה.

נאמר בפסוק יז: "לֹא תִכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט בְּקִטְוֹן בְּגָדָל תִּשְׁמְעוּן לֹא תִגְדּוּ מִפְּנֵי אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֱלֹקִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תִּקְרְבוּן אֵלַי וְשִׁמְעֵתִי".

הדיינים מזהרים שלא להחשיב את אחד מבעלי הדין יתר על חברו, כי לענין הדין והמשפט הכל ראויים להיות כשווים זה לזה. הנימוק שהתורה נותנת לאיסור הכרת פנים במשפט הוא: "כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֱלֹקִים הוּא", וביאר רש"י:

"כי המשפט לאלקים הוא - מה שאתה נוטל מזה שלא כדין, אתה מוזיקני להחזיר לו, נמצא שהטית עלי המשפט".

דיין המחייב את הזכאי, כאילו חייב את ה' שלא כדין, כי תוצאות המשפט יתבעו התערבות אלקית שתשלים את חסרונו של הזכאי.

מבט למורה

אצל אומות העולם המשפט בא למנוע מרמאים ועבריינים להפר את שלוות החיים, ואילו בעם ישראל הדיינים מכריעים על פי חוקי התורה הקדושה, ובכך מרבים השראת שכינה בישראל. וכך כתב הר"ן **בדרשותיו** (דרוש אחד עשר):

"נתייחדה תורתנו מנימוסי אומות העולם במצוות ובחוקים [המשפטיים]. הנמשך מהם [בישראל] הוא חול [החלת] השפע האלקי באומתנו".

ומרן הרב קוק כתב (עולת ראייה ח"ב עמ' נט):

"המשפטים האלקיים, מתוך שהם נובעים ממקור האמת העליונה, אין מטרתם רק מטרה קרובה, ליישר סכסוכים ארעיים, ההווים בחיי בני אדם, אלא הם הולכים להעלות את החיים ואת החוויה כולה... הרי הם משרים את השכינה בעולם ומעלים על ידי השפעתם את האדם ואת העולם".

מסע ישראל עד גבול הארץ (פסוקים יט-כא)

לאחר שלמדנו כי מגמת נתינת התורה היא הופעתה בארץ ישראל בעזרת שופטים ושוטרים שידאגו לקיום מצוות התורה בארץ, מפרט משה את קורות בני ישראל במדבר מנוסעם מהר חורב ועד הגיעם אל גבול הכניסה לארץ.

פירוט מסעות המדבר

מדוע משה חוזר על המאורעות שעבר עם ישראל במדבר? בני ישראל הלכו במדבר ארבעים שנה תחת הנהגה אלקית מופלאה.

כל פרט ופרט במסעם היה מדויק ומוכוון בהכוונה אלקית, כדי להכשיר ולהביא את ישראל למדרגת החיים המתאימה לארץ ישראל. עתה, בסיומו של המסע, לאחר שעם ישראל עלה ונתעלה, מסוגל הוא להתבונן ולהכיר בחסדי ה' הגדולים, ולהפנים את ההדרכות האלקיות שניתנו לו לאורך שנות המדבר. על הפסוק: "וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנִים לִשְׁמָע עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (דברים כט, ג), כתב רש"י: "ולא נתן לכם לב לדעת - להכיר את חסדי ה'... שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה..."

בני ישראל עומדים על מפתן הכניסה לארץ ישראל לקראת הגשמת ייעודם כעם ה' היושב בארצו. בעת הזאת חוזר משה על קורות העם במדבר, ובכך מרומם את העם לקבלת ההדרכות האלקיות שניתנו בתקופת המדבר בהתאם למדרגתם החדשה, כפי שכתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 40):

"משה רבנו מבאר את סדר שלשלת ההשגחה - ההנהגה האלקית של עם ישראל מחורב, דרך כל הגלגולים שהיו במדבר... עד הגיענו קרוב לארץ... החזרה התמציתית על סדר ההנהגה האלקית את ישראל - מה היה איתנו, ומה איתנו עכשיו ולמה אנו מתכוננים".

מסע בני ישראל במדבר איננו רצף מקרי של אירועים, אלא מהלך אלקי מובנה ומסודר, שמכין את עם ישראל בהדרגה אל חיי הקודש בארץ. סיכום האירועים בספר 'משנה תורה' הוא לשם הסקת מסקנות והפקת לקחים מהאירועים השונים שפקדו את עם ישראל לאורך השנים, לקראת כניסתנו לארץ.

נאמר בפסוק יט: "וְנִסֶּע מִחֹרֵב וְנִלְךָ אֶת כָּל הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר רָאִיתָם בְּדֶרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ וְנָבֵא עַד קֹדֶשׁ בְּרִנֵּעַ"

בעשרים לחודש אייר, בשנה השנית לצאתם ממצרים, הלכו בני ישראל בדרך המוליכה להר שעייר (ראה פסוק ב), והמשיכו בדרך המוליכה

להר האמורי עד שבכ"ט בסיון הגיעו לקדש ברנע שבגבול דרום ארץ ישראל.

המילים "וַיֵּלֶךְ אֶת כָּל הַמַּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא" נועדו להזכיר לבני ישראל את הנס שעשה להם ה' במדבר, שקיצר עבורם את הדרך באופן בלתי טבעי על מנת שיכנסו לארץ במהירות - בשלושה ימים בלבד, והראה בכך כמה הוא חפץ להיטיב עמם ולהחיש את כניסתם לארץ (ראה רש"י לפסוק ב), ולהצילם מפגעי המדבר, כמו בא **ברש"י**:

"שהיו בו נחשים בקורות [- נחשים גדולים בגודל של קורה התומכת את תקרת הבית], ועקרבים בקשתות [- עקרבים גדולים כקשת התומכת את האבנים שמעל פתח הבית]".

ההתבוננות בקורותיהם של ישראל במדבר - יציאת מצרים, קיצור הדרך כדי שיכנסו במהירות לארץ, וההשגחה המופלאה במקום נחש שרף ועקרב ללא פגע, מעוררת את ישראל להכיר מה גדולה אהבת ה' אליהם.

נאמר **בפסוקים כ-כא**: "וַאֲמַר אֲלֵכֶם בְּאַתֶּם עַד הָרַ הָאֲמֹרִי אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵינוּ נָתַן לָנוּ. רָאָה נָתַן ה' אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ אֶת הָאָרֶץ עַלֶּה רֵשׁ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵינוּ אֲבֹתֵינוּ לֵךְ אֶל תִּירָא וְאַל תַּחַת"

לאחר שראו ישראל את כוחו וטובתו של הקב"ה המנהיגם באותות ובמופתים, עליהם לבטוח בה' ולקיים מצוותו ולרשת את הארץ לאלתר ללא חשש ומורא. וכך כתב **המלבי"ם**:

"ואומר אליכם - רוצה לומר, אז אמרתי שאין חסר שום דבר מירושת הארץ, לא הדרך הגדול שהיה מבדיל עד הנה, כי באתם עד הר האמורי, ולא שתצטרכו למלחמות, כי ה' נתן לפניך את הארץ ואינך חסר רק לעלות ולרשת ושלא יעלה בלבבך שום מורא ופחד".

"כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵינוּ אֲבֹתֵינוּ" - משה מזכיר לעם ישראל את שבועת ה' לאבות, ובכך הוא מחזק בליבם את ההכרה כי הבטחת הארץ היא

נצחית ובוודאי לא תשוב ריקם. כמו שהתקיים בישראל חלקה הראשון של השבועה - "וְאַעֲשֶׂה לְגוֹי גָדוֹל" (בראשית יב, ב), כך יתקיים בהם חלקה השני - "לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת" (בראשית יב, ז).

בני ישראל היו מוכנים ומזומנים לשכון כבוד בארצם. הם עמדו על מפתן הכניסה לארץ ישראל ונותרו להם ימים ספורים כדי לממש את הבטחת ירושת הארץ ללא מלחמות וללא מורא ופחד.

פרשת המרגלים (פסוקים כב-לט)

הקדמה

בפסוקים הבאים חוזר משה לדברי תוכחתו ומזכיר לבני ישראל את חטא המרגלים, שבעקבותיו נגזר על ישראל לנדוד שנים רבות במדבר. בני ישראל החמיצו את ההזדמנות, ובמקום לרשת את הארץ ולהתנחל בה מיד, נאלצו לנדוד במדבר במשך ארבעים שנה.

מכל הכישלונות והמשברים שאירעו לעם ישראל במדבר בחר משה להתחיל את דברי תוכחתו הגלויה בחטא המרגלים ולהרחיב בתיאורו. מדוע?

כפי שהרחבנו בהקדמה, המגמה של יציאת מצרים היא ההגעה לארץ ישראל, כפי שאמר הקב"ה למשה טרם יציאת מצרים (שמות ו, ו-ח):

"וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם... וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ... וְנָתַתִּי אֹתָהּ לְכֶם מוֹרָשָׁה..."

רק בארץ ישראל מתגלות סגולותיהם הייחודיות של ישראל, ורק בה יכולים הם למלא את ייעודם בשלמות. הכישלון בחטא המרגלים מעיד על פגם בהבנת קדושת ארץ ישראל ושייכותה לעם ישראל, ולכן כעונש על חטא זה נגזר על דור יוצאי מצרים למות במדבר ולא להיכנס לארץ - הדור שלא הבין כראוי את ייעודו ומעלתו ימות במדבר, ומתוך כך יבוא הדור הבא ויברר ויעמיק בהבנת ייעודו ושייכותו לארץ ישראל.

משה רבנו עוסק בחטא המרגלים בהרחבה ומעמיק בפרטיו, כדי לעורר בליבם של באי הארץ רצון לתקן את חטא דור המדבר, לגלות את כיסופיהם לארץ חמדה ובכך להכשירם ליעוד הגדול של חיבור עם ישראל לארץ חיו.

ההבדלים שבסיפור החטא בין חומש במדבר לחומש דברים

כשאנחנו משווים בין סיפור חטא המרגלים המובא בחומש במדבר לבין מה שמובא בפרקנו אנחנו רואים מספר הבדלים. **השאלה הראשונה** המתבקשת היא, וכי משה שינה בחומש דברים ממה שבאמת ארע? התשובה היא שלילית, אין סתירה ביניהם, אלא שבכל אחד מהמקומות יש שימת דגש שונה על הדברים שארעו.

השאלה השנייה המתבקשת היא, מדוע משה שינה והדגיש כאן דברים באופן שונה? הטעם לכך הוא שסיפור חטא המרגלים הוא תוכחה שמגמתה היא לעורר את העם לתשובה ולרוממו לקראת כניסתו לארץ. כיום, אחרי ארבעים שנות הליכה במדבר שבהם ישראל חיזקו את ביטחונם ואמונתם בה' והבנתם את חטא המרגלים היא הרבה יותר עמוקה ומשמעותית, הם מסוגלים לשמוע, להבין ולהיבנות מאותם דגשים שלא יכלו להבין קודם לכן.

בזכות הבנת ההבדלים שבסיפור חטא המרגלים נוכל להבין בצורה טובה יותר את מעלת ישראל שנבנתה לאורך ארבעים שנות הליכה במדבר ואת התועלת שבתוכחה.

א. בחומש במדבר הדגש בשליחת המרגלים הוא **הציווי האלקי**, ובחומש דברים **בקשת העם**:

בחומש במדבר (יג, א-ג) נאמר: "וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים... וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה... עַל פִּי ה'..."

ואילו **בחומש דברים** נאמר (א, כב): "וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כְּלָכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלַח אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ... וַיִּיטֹב בְּעֵינֵי הַדָּבָר."

אין כאן סתירה, אלא העם ביקשו לשלוח מרגלים, ה' שמע את בקשתם וציווה את משה על כך, וכל חומש מדגיש פן שונה.

ב. בחומש במדבר עיקר האשמה מוטלת על המרגלים, ובחומש דברים עיקר האשמה מוטלת על העם:

בחומש במדבר (יג, כז-לג) מודגשת הסתת המרגלים: "אָפֶס כִּי עַז הָעָם... וְהָעָרִים בְּצֻרוֹת... וְגַם יְלָדֵי הָעֵנָק רָאִינוּ שָׁם... וַיֵּצֵאוּ דִבַּת הָאָרֶץ... אֶרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִוא". ומתוך כך עיקר האשמה מוטלת עליהם, כמפורש בהמשך (במדבר יד, לו): "וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ... וַיִּלִּינוּ עָלָיו אֶת כָּל הָעֵדָה לְהוֹצִיא דָבָה עַל הָאָרֶץ". ואילו **בחומש דברים** לא מוזכרת הסתת, להיפך, מן הפסוקים עולה שהמרגלים אמרו דברי שבח על ארץ ישראל (א, כה-כח): "וַיָּשָׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵינוּ נָתַן לָנוּ".

כמו כן, בחומש דברים כובד האחריות מוטל על העם, וכך נאמר (א, כו-כח): "וְלֹא אָבִיתֶם לַעֲלֹת וְתַמְרוּ אֶת פִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם. וְתִרְגְּנוּ בְּאֵהָלֵיכֶם וְתֹאמְרוּ... אָנָּה אֲנַחֲנוּ עָלִים אַחֲנוּ הִמְסוּ אֶת לִבֵּבֵנוּ...".

ג. בחומש במדבר ישנו **פירוט של תגובת העם**, ואילו בחומש דברים מסתפקת התורה באמירה קצרה:

בחומש במדבר מובאים עשרה פסוקים (יד, א-י) בהם נאמר: "וְתִשָּׂא וְתִשָּׂא כָּל הָעֵדָה וְתִתְּנוּ אֶת קוֹלְכֶם וַיִּכְפוּ הָעָם", "וַיִּלִּנוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", "וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעֵדָה לְרֹגֹם אֹתָם בְּאֲבָנִים", "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁוֹבָה מִצְרִימָה". ואילו **בחומש דברים** מובאים שני פסוקים (א, כז כח) בהם נאמר: "וְתִרְגְּנוּ בְּאֵהָלֵיכֶם וְתֹאמְרוּ בְּשִׁנְאָת ה' אֹתָנוּ... אַחֲנוּ הִמְסוּ אֶת לִבֵּבֵנוּ".

ד. בחומש במדבר **תגובת משה אינה מפורטת** - ואילו בחומש דברים מובאת תגובתו בהרחבה:

בחומש במדבר (יד, ה) נאמר: "וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן עַל פְּנֵיהֶם". ואילו **בחומש דברים** תגובת משה מובאת בחמישה פסוקים (כט-לג) נאמר: "וַיֹּאמֶר אֲלֵכֶם לֹא תַעֲרִצוּן... ה' אֱלֹהֵיכֶם הִחֲלִיף לִפְנֵיכֶם הוּא וְלָחֶם לָכֶם... וּבִדְבַר הַזֶּה אֵינְכֶם מֵאֲמִינִם...".

הסיבה להבדלים – 'תקופת הילדות' לעומת 'תקופת הבגרות'

הסיבה להבדלים בין החומשים נעוצה בהבדל המהותי שבין דור יוצאי מצרים לבין דור הבנים, יורשי הארץ. נפשם של דור יוצאי מצרים היתה עבדותית והם עדיין לא הפנימו באופן משמעותי את מידות האמונה והבטחון בה', הגבורה והאומץ להילחם. לכן הם נזקקו להנהגה קרובה וניסית על מנת לבנות בקרבם מידות אלו. הדבר דומה להבדל שבין תקופת הילדות שבה הילד זקוק להשגחה ולליווי קרוב של הוריו, לבין תקופת הבגרות שבה הילד הפנים את הדרכת הוריו, הוא כבר עצמאי ומסוגל בכוחות עצמו להתמודד עם אתגרים ואף מבין למפרע את התהליכים שהוא עבר.

על פי זה אפשר להסביר את ההבדלים שבין החומשים:

א. שליחת המרגלים – ציווי אלקי או בקשת העם? בחומש במדבר,

כשנפשם עבדותית והם חסרי אמונה וביטחון, הם חוששים מאד מהמלחמה עם עמי כנען ולכן הם זקוקים להדרכה אלקית ולציווי לשלוח מרגלים כדרך כובשי הארצות על מנת להרגיע את חוסר ביטחונם, אבל **בחומש דברים**, כשהעם בוגר ומבין למפרע את חולשתו, הוא יכול לקחת אחריות על כשלונו וכפי שנראה בביאור הפסוקים, ולכן הדגש הוא על חלקו בשליחת המרגלים ועל אחריותו על כך.

ב. הסתת המרגלים או אחריות העם? בחומש במדבר, בתקופת

ה"ילדות", העם נתון להשפעה ביתר קלות, ולכן עיקר הכישלון מוסב על המרגלים שהסיתו את העם, ואילו **בחומש דברים**, בתקופת ה"בגרות", העם מסוגל לקחת אחריות על חלקו ועיקר הדגש הוא על כישלון העם.

ג. פירוט תגובת העם לעומת בקורת קצרה וקשה: בחומש במדבר,

מובאת בהרחבה תגובת העם והיא דומה לתגובת ילד שאינו מרוצה מהמציאות: בכי, תלונה על 'ההורים' (משה ואהרן), כעס (רצון לרגום את כלב ויהושע באבנים), התנגדות ("נשובה

מצרימה", ואילו **בחומש דברים** משה מנמק את הטעם העמוק שבתגובתם: **"בְּשָׁנָאֵת ה' אֲתָנוּ"**. למרות שאלו דברים חריפים, כיום יש בכוחו של העם להבינם ולהתמודד עמם.

ד. **תגובה קצרה של משה לעומת תגובה מפורטת: בחומש במדבר** משה ואהרן דומים להורים העומדים מול ילד קטן שמאבד את עשתונותיו, והם מבינים ששום הסבר לא יועיל, ולכן רפו ידיהם - **"וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל פְּנֵיהֶם"**. אבל **בחומש דברים** 'יש עם מי לדבר' ולכן דברי משה מובאים בהרחבה וגם בחריפות כי העם מסוגל להבינם ולתקן.

משה רבנו מזהה שכעת בשלב ה'בגרות', העם מסוגל לשמוע דברי תוכחה קשים, להודות בטעותו ואף להתרומם ולתקן. ארבעים שנות ההליכה במדבר, כאשר עם ישראל זוכה לליווי אלקי צמוד - מן, באר וענני כבוד - גרמו לו להכיר בכך שה' אוהב אותו ורצה בטובתו, ומתוך כך גדלו ביטחונו ואמונתו בה' וגם בעצמו.

ערב הכניסה לארץ מבינים ישראל כמה אמיץ הקשר שבינם ובין ארץ ישראל, ולעומת המאיסה בארץ חמדה שהיתה בימי המרגלים, כיום, בערבות מואב מתעוררים בהם כיסופים לרשת את ארץ החיים וליישבת. מתוך עמדה זו, קיבל העם באהבה את דברי התוכחה, ואף התחזק מהם.

מבט למורה

ההבדלים בין שני הסיפורים מלמדים רבות על מאפייני דור יוצאי מצרים לעומת דור נוחלי הארץ. כדאי לבקש מהתלמידים לערוך השוואה זו שבין הסיפור בשני החומשים בעצמם - לרשום את ההבדלים ולנסות להסביר את סיבתם כפי שעשינו. ברור זה יעזור לתלמידים להבין את באור הפסוקים בפרקנו וגם יעמיק את הבנת מגמת התוכחה של משה שחוזרת רבות בחומש דברים.

מדוע להוכיח את הבנים על חטא אבותם? מדוע משה מוכיח את דור באי הארץ על חטא המרגלים, הרי אבותיהם הם שחטאו והם כבר מתו בארבעים שנות הליכתם במדבר? אלא ששורש החטא כפי שראינו הוא, שנפשם של בני דור יוצאי מצרים היתה עבדותית ועדיין לא נבנו בה האמונה והבטחון בה' והגבורה להילחם. שורש זה שייך גם לדור הבנים. מגמת התוכחה היא לתקן את שורש החטא ולרומם את העם אל המעלה הפנימית האמיתית שלו. ואמנם במשך ארבעים שנות הליכתם במדבר התמלאו הבנים אמונה ובטחון בה', בנו בקרבם אומץ וגבורה להילחם, והם מכירים בערכה ומעלתה של הארץ וחפצים בכל ליבם לרשת אותה.

נאמר בפסוק כב: "וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּלְכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלַח אֲנָשִׁים לַפְּגִינֹו וַיַּחְפְּרוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ אֵתָּנוּ דְּבַר אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נָעַלְהָ בָּהּ וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר נְבֹא אֵלֶיהָ"

כאמור, בתיאורו של משה בפסוקים הבאים מובאים פרטים חדשים שלא הוזכרו בספר במדבר (פרקים יג-יד). כפי שהזכרנו, השינוי היסודי ביותר הוא, ששם נאמר: "שִׁלַּח לְךָ אֲנָשִׁים וַיִּתְּרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן" (במדבר יג, ב), הרי שהדבר נעשה על פי ציווי ה', ולא הזכירה שם התורה את בקשת העם המוזכרת בפסוק זה, ואילו כאן נאמר: "וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּלְכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלַח אֲנָשִׁים לַפְּגִינֹו", הרי שמשה שלח מרגלים כמענה לבקשת העם, ואין מוזכר מאמר ה' שציווהו על כך.

מלבד מה שהסברנו בדברי ההקדמה, ניתן לומר ששתי הפרשיות מבארות ומשלימות זו את זו כדלהלן: כאשר ניגש העם אל משה וביקש "נִשְׁלַח אֲנָשִׁים", לכאורה כוונתו היתה טהורה, לברר איך ובאיזה אופן לעלות למלחמה - כדרך שמצאנו אצל יהושע ששלח מרגלים לעיר יריחו (יהושע ב, א), וכן שלח לרגל את העי (יהושע ז, ב), וגם משה עצמו בכבשו את ארץ האמורי, שלח לרגל את יעזר (במדבר כא, לב).

אך ה' יתברך, בוחן כליות ולב, ידע שהבקשה נובעת מחוסר אמונה ובטחון בה'. ישראל לא סמכו על הבטחת ה' על טוב הארץ, ועל סיועו המובטח בכיבושה, ובליבם היתה טמונה כוונה נסתרת, לבדוק את טיב הארץ וחוזק יושביה, מתוך חשש פן לא יוכלו לעמוד כנגדם ולנצחם. לפיכך, כשאמר ה' למשה "שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים וַיִּתְּרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן" (במדבר יג, ב), רמז לו במילה "לְךָ" שיש כאן נתינת רשות בלבד ולא ציווי, וכדברי רש"י שם:

"שְׁלַח לְךָ - לדעתך, אני איני מצוה לך, אם תרצה שלח".

בכך נתן ה' את הבחירה ביד ישראל, לנסותם אם משליכים הם את יהבם על ה' ותולים בו את ביטחונם אם לאו. והיה אם בשוב המרגלים מתור את הארץ, ישמיעו דברי פקפוק ביכולתם לנצח את אויביהם, ובגללם ימאן העם לעלות למלחמה, יתברר שאכן אין הדור ראוי לירושת הארץ, והייעוד הטוב ידחה לדור הבא.

נאמר בפסוק כג: "וַיִּטֵּב בְּעֵינֵי הַדָּבָר..."

רש"י שואל: אם היה הדבר טוב בעיני משה ואף הסכים לו, מדוע הוא הוכיח את העם על כך? ומשיב בדרך משל:

"משל לאדם שאומר לחברו: מכור לי חמורך זה. אמר לו: הן. נותנו אתה לי לנסיון? אמר לו: הן. בהרים וגבעות? אמר לו: הן. כיון שראה שאין מעכבו כלום, אמר הלוקח בליבו: בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום. מיד אמר לו: מול מעותיך ואיני מנסהו. מעתה אף אני הודיתי לדבריכם, שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב, ואתם לא חזרתם בכם".

משה רבנו סבר, שעל ידי הסכמתו לשליחת המרגלים יתנו בני ישראל ליבם להאמין בהבטחת ה' שהארץ טובה, ויחזרו מבקשתם לשלוח מרגלים.

נאמר בפסוק כה: "וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרֵי הָאָרֶץ וַיִּרְדּוּ אֵלֵינוּ וַיֵּשְׁבוּ אֵתָנוּ דְּבַר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵינוּ נָתַן לָנוּ"

כפי שהסברנו, בפרשתנו משה איננו מזכיר את דברי ההסתה של המרגלים, וזאת כדי להדגיש בפני דור באי הארץ שהדבר היה תלוי בבחירתם ולא בשום גורם אחר, וממילא עליהם לקחת אחריות על החטא ותוצאותיו, ובמקום למאוס בארץ חמדה, להתמלא באהבת הארץ ובאמונה ובטחון שה' אוהב אותם ויעזור להם לרשת אותה.

תוכחת משה לישראל על קבלת דיבת המרגלים

נאמר בפסוק כו: "וְלֹא אֲבִיתֶם לַעֲלֹת וּתִמְרוּ אֶת פִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם" כתב הספורנו:

"ולא אביתם לעלות - שגיליתם רשעכם שלא היה השליחות כדי לבחור מן הארץ איזה צד יותר טוב לכם כאשר חשבתי וכאשר אמרתם לעשות, אבל היתה כוונתכם בשליחות לראות אם תוכלו לכבשה, וזה שלא הייתם מאמינים בה' שיתננה לכם, ולכן כשהגידו המרגלים שחכם חזק, לא אביתם לעלות".

הסירוב לעלות לארץ הוכיח למפרע את הסיבה האמיתית לכך שישראל רצו בשליחת המרגלים. עתה נתברר שהמטרה לא היתה לבדוק מה הדרך הטובה להיכנס בה לארץ כדי לקיים את רצון ה' בכיבושה, כי אם לראות האם יכולים הם לכבשה. בכך הראו שאינם בוטחים בה' אשר הבטיח להם את הארץ.

אילו היתה השתוקקותם גדולה לארץ ישראל, וביטחונם בהבטחת ה' היה שלם, הם לא היו מקשיבים לדברי הדיבה אלא לדברי השבח של יהושע וכלב. למפרע התברר שמתחילה "לא אֲבִיתֶם לַעֲלֹת" ומתוך כך הקשבתם לדברי ההסתה של המרגלים.

נאמר בפסוק כז: "וַתִּרְגְּזוּ בְּאַהֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשָׁנֹאת ה' אֲתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לָתֵת אֲתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ"
כתב רש"י:

"בשנאת ה' אתנו - והוא היה אוהב אתכם, אבל אתם שונאים אותו. משל הדיוט אומר, מה דבליבך על רחמך מה דבליביה עלך
[- מה שבליבך על אוהבך, סבור אתה שכך יש בליבו עליך]."

ה' אוהב את בניו, ומסיבה זו חפץ להביאם אל ארץ ישראל, אולם כשם שאדם שיש לו כוונות רעות כלפי חברו בטוח הוא שלחברו יש אותן כוונות כלפיו, כך מתוך שהיו ישראל חסרים באמונתם ובמידת ביטחונם בה', חשבו שחלילה גם ה' שונא אותם, והרחיקו לכת באמרם שיציאת מצרים היתה כדי להמיתם.

כאמור, בזמן יציאת מצרים היו ישראל בתקופת 'ילדותם'. לכן הם דיברו כלפי אביהם שבשמיים כמו ילד שכאשר הוא נכשל הוא מתרגז ומאשים את הוריו.

על כך יש להוסיף כי כיבוש הארץ וירושתה בדרך הטבע היה נראה לישראל כמשימה בלתי אפשרית לאחר שהם התרגלו להנהגה הניסית שליוותה אותם בכל תקופת המדבר. בליבם היה פחד וחשש שמא עמי כנען ישמידם, ומתוך פחדם וחששם פנו אל אביהם שבשמיים במילים קשות.

מבט למורה

טבע האדם הוא, שכאשר אחד שונא את השני, הוא חושב שהשני שונא אותו, "בְּמַיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כִּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם" (משלי כז, יט). כך טבע האדם, אך אין זו מידתו של הקב"ה, שגם בזמן שבניו סרים מדרכו ואף מטיחים דברים כלפיו, הוא אוהב אותם ודואג לשלומם וטובתם.

נאמר בפסוק כח: "אִנָּה אֶנְחֶנּוּ עֲלֵיכֶם אֶחָיו הַמָּסוּ אֶת לִבָּבְנוּ לֵאמֹר עִם גָּדוֹל וְרַם מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בְּשָׁמַיִם וְגַם בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם"

לכאורה המרגלים מילאו את שליחותם נאמנה - משה רבנו ציוה אותם לבדוק את טיב הארץ ואת חוזק העם היושב עליה (במדבר יג, יח), וכך הם עשו. מה היה חטאם של המרגלים?

התשובה היא, שאמנם המרגלים מילאו שליחותם נאמנה כאשר הביאו את המידע שהתבקשו לאסוף, ולא בזה היה חטאם. החטא היה בפרשנות שהם הוסיפו לדברים שראו - פרשנות שנועדה להניא את העם מלרצות להיכנס לארץ, כפי שכתב הרמב"ן (במדבר יג, כז):

"והנה בכל זה אמרו אמת והשיבו על מה שנצטוו. והיה להם לאמר שהעם היושב עליה עז והערים בצורות, כי יש לחם להשיב אמרי אמת לשולחם, כי כן ציוה אותם 'החזק הוא הרפה הנמחנים אם במבצרים', אבל רשעם במילת 'אפס', שהיא מורה על דבר אפס ונמנע מן האדם שאי אפשר בשום ענין".

זאת ועוד: תכלית שליחת המרגלים על ידי משה היתה לאמץ את ישראל ולעודד את רוחם, ומה שראו בארץ ישראל היה אמור לעודדם, כפי שכתב רש"י (במדבר יג, יח): "אם בפרזים יושבין, חזקים הם שסומכין על גבורתם, ואם בערים בצורות הם יושבין, חלשים הם", כלומר מביצור הערים הם היו צריכים להסיק שיושבי הארץ חלשים, ולכן הם מתחבאים במבצרים, אך המרגלים פירשו זאת לרעה והסיקו שקשה לכבוש את ערי כנען.

דברי ההסתה של המרגלים אינם מופיעים כאן כפי שמובא בהרחבה בחומש במדבר, אלא נשמעים דרך פיהם של ישראל: "אֶחָיו הַמָּסוּ אֶת לִבָּבְנוּ לֵאמֹר" וכו'. זאת כדי להדגיש את אחריותם של ישראל לאמור: אתם בחרתם להקשיב ללשון הרע של המרגלים, ומתוך כך נמס לבבכם. בני ישראל מבינים כיום שקבלת לשון הרע של המרגלים היתה בחירה שלהם, והם מוכנים לקחת על כך אחריות.

תגובת משה על חשש בני ישראל

נאמר בפסוקים כט-לג: "וַאֲמַר אֲלֵכֶם לֹא תַעֲרִצוּן... ה' אֱלֹהֵיכֶם הִהְלִיךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלְחֶם לָכֶם כָּכָל אֲשֶׁר עָשָׂה אֶתְכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם. וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נִשְׁאַף ה' אֱלֹהֶיךָ בְּאֲשֶׁר יִשָּׂא אִישׁ אֶת בְּנוֹ... וּבַדְּבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מֵאֲמִינִם בַּה' אֱלֹהֵיכֶם. הִהְלִיךְ לִפְנֵיכֶם בְּדֶרֶךְ... לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ לִילָה... וּבְעָנָן יוֹמָם"

בפסוקים אלה משה מסביר לעם מהו שורש חטאם ומתוך כך מה עליהם לתקן. כאמור, טענת בני ישראל היא: "בְּשִׁנְאָת ה' אֱתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לָתֵת אֵתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ", כלומר הם אינם מאמינים שה' אוהבם והתכוון להוציאם ממצרים על מנת להביאם לארץ. על כך אומר משה: "וּבַדְּבָר הַזֶּה" - ומפרש רש"י: "שהוא מבטיחם להביאכם אל הארץ" - "אֵינְכֶם מֵאֲמִינִם בַּה' אֱלֹהֵיכֶם", כלומר זה הוא שורש החטא. משה גם מפרט מה עליהם לתקן: "וַאֲמַר אֲלֵכֶם... וְלֹא תִירָאוּן מִהֶם" - אל לכם לפחד מעמי כנען, ומדוע, כי "ה' אֱלֹהֵיכֶם הִהְלִיךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלְחֶם לָכֶם". ואם תשאלו, כיצד נדע שה' ילחם בעבורנו? ממשיך משה ואומר: "כָּכָל אֲשֶׁר עָשָׂה אֶתְכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם", הרי אתם ראיתם את האותות והמופתים במצרים בהם נפרע ה' מאויביכם. ואם תאמרו, כיצד נדע שה' אוהב אותנו ומשגיח עלינו לטובה? מוסיף משה: "וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נִשְׁאַף ה' אֱלֹהֶיךָ בְּאֲשֶׁר יִשָּׂא אִישׁ אֶת בְּנוֹ... הִהְלִיךְ לִפְנֵיכֶם בְּדֶרֶךְ... לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ לִילָה... וּבְעָנָן יוֹמָם" - במדבר הראה ה' את אהבתו אליכם כאב לבנו הקטן, אשר הוא נושא אותו על כפיו ודואג לכל צרכיו: ענני כבוד, מן, באר, עמוד האש לילה וענן ביום. כל אלה הם הוכחה להשגחת ה' עליכם לטובה. כפי שהסברנו, פסוקים אלו אינם מופיעים בחומש במדבר, בזמן הארוע עצמו כי אז, **בתקופת "הילדות"**, בני ישראל לא היו קשובים להבין את חטאם ולקבל עליו אחריות, אבל עתה **בתקופת "הבגרות"**, בני ישראל מבינים היטב את חטאם וקשובים להבין את דרך התיקון.

העונש על מעשה המרגלים

נאמר בפסוקים לד-לה: "וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קוֹל דְּבָרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר. אִם יֵרָאֶה אִישׁ בְּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לְאֲבֹתֵיכֶם"

בשמוע ה' את דברי בני ישראל הממאנים לעלות ולהילחם, חרה אפו ונשבע כי אנשי הדור ההוא לא יזכו לבא אל הארץ. העונש שניתן על עוון המרגלים, היה בשל חוסר הבטחון והאמונה שגילו בני ישראל, על אף שניתנה להם הבטחה מפורשת על ירושת הארץ.

עונש זה, שאנשי הדור ההוא לא יזכו להיכנס לארץ, היתה בו תועלת מרובה ופעל לטובתם של ישראל. כך היא הנהגת ה' עם בניו, שגם בשעה שהם חוטאים ומקלקלים אין ה' חפץ לנקום בהם חלילה, אלא חפץ בטובתם ומענישם בעונש שיסייע בעדם לשוב אליו. עוון המרגלים והיגררות העם אחריהם, הראו שאין העם ראוי להיכנס לארץ ישראל - מצבו הנפשי ירוד ואין בו כח להילחם כעת בעמי כנען, כפי שכתב האבן עזרא (שמות יד, יג):

"זוה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה... והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה... והשם לבדו... סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים, כי אין בהם כח להילחם בכנענים, עד שקם דור אחר דור המדבר, שלא ראו גלות והיתה להם נפש גבוהה".

מתוך כך גדלה אמונתם ובטחונם בה', הם התמלאו אומץ וגבורה והיו ראויים לרשת את הארץ.

נאמר בפסוקים לו ולח: "וּזְלַתִּי כָּלֵב בֶּן יִפְתָּה הוּא יִרְאֶנָּה וְלוֹ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּרְדָּךְ בָּהּ וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מָלֵא אַחֲרָי ה'... יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נּוּן... הוּא יְבִיא שָׁמָּה אֶתוֹ חֵזֶק כִּי הוּא יַנְחִלָנָה אֶת יִשְׂרָאֵל"

היחידים מבין התרים את הארץ אשר לא הלכו בעצתם הרעה של

המרגלים, ואף ניסו לדבר על לב העם ולחזק את רוחם שלא ישיתו לב לדברי המרגלים, היו כלב בן יפונה ויהושע בן נון. כאן מביאה התורה את השכר שכל אחד מהם קיבל.

בביאור פסוקים אלה עולות מספר שאלות, נציין שתיים מהן: **שאלה ראשונה:** מדוע באמצע דברי התוכחה רואה התורה צורך לדבר על שכרם של כלב ויהושע? **שאלה שנייה:** האם לא היה מתאים יותר להביא את תוכן דבריהם שאמרו כנגד המרגלים כפי שמופיע בחומש במדבר (יג, לו): **"עֲלֵה נַעֲלֵה וְיִרְשְׁנוּ אֶתְּהָּ כִּי יָכוֹל נֹכַח לָהּ"** (דברי כלב), וכן (יד, ז): **"... טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד"** (דברי כלב ויהושע), במקום לדבר על השכר שהם קיבלו?

התשובה לשאלות אלו נעוצה במה שאמרנו. ישראל שבערבות מואב מבינים את גודל חטאם וקשובים לדברי התוכחה של משה. השכר של כלב ויהושע מדגיש לעם ישראל את יושרו וטובו של הקדוש ברוך הוא הדן כל אדם מידה כנגד מידה ואינו מקפח שכר כל בריה. הם מבינים את גודל ההפסד שגרם להם חטאם ולמה היו זוכים (אבותיהם) אלמלא חטאו. הם מתבוננים בעצמם האם הם הגיעו למעלת האמונה והבטחון בה' ואהבת הארץ שבזכותם זכו כלב ויהושע לשכרם. פסוקים אלה מעמיקים את התוכחה ומרוממים את ישראל.

מבט למורה

כלב בטח בה' ולא התיירא מן הענקים היושבים בחברון, ולכן זכה בה, כמצוין בספר **יהושע** (יד, ו-ד). כוונת התורה לשדות שמסביב לעיר חברון, כי העיר עצמה היתה 'עיר מקלט' השייכת ללוויים, כמבואר **ברד"ק** (יהושע יד, יג): **"ויתן את חברון לכלב - פירוש, שדה העיר וחצריה, כי העיר עצמה היתה מקלט"**.

הגזרה על משה שלא יכנס לארץ ומינוי יהושע במקומו

נאמר בפסוק לז: **"גַם בִּי הִתְאַנֵּף ה' בְּגִלְלָתְכֶם לֵאמֹר גַּם אֶתָּה לֹא תָבִיא שָׁם"**

ממיקומו של פסוק זה בתוך הפסוקים העוסקים בחטא המרגלים ומלשון הפסוק **"גַם בִּי"** נראה שמשה תולה את אי כניסתו לארץ בחטא המרגלים. דבר זה קשה, שכן בחומש במדבר (כ, יב) אומרת התורה שמשה נענש שלא יזכה להיכנס לארץ בגלל מעשה הכאת הסלע ב'**מי מריבה'** שהתרחש שלושים ושמונה שנה לאחר חטא המרגלים? ועוד קשה, מדוע משה מאשים את העם באומרו: **"בְּגִלְלָתְכֶם"**, הרי הוא ואהרן לבדם חטאו בחטא מי מריבה שהרי רק הם נענשו עליו? האם לא נכון שמשה יקח עליו אחריות ובכך יתן דוגמה אישית לישראל, מהם הוא מבקש לקחת אחריות על חטאי המדבר ולחזור בתשובה לקראת הכניסה לארץ?

אלא שגם פסוק זה הוא תוכחה של משה לבני ישראל. שורש החטא של בני ישראל במרגלים ובמי מריבה אחד הוא, והתיקון לחטא זה הוא על ידי מות משה ואי כניסתו לארץ.

נזכיר בקצרה את מאורעות '**מי מריבה'**:

בשנת הארבעים להליכתם במדבר באו בני ישראל לקדש, שם מתה מרים ופסקה הבאר שבאה בזכותה ולא היה מים לעדה לשתות. העם נבהל ורב עם משה. משה הכה בסלע במקום לדבר אליו ונענש שלא יזכה להיכנס לארץ.

כפי שכבר הסברנו, המעבר מן המדבר לארץ הוא מעבר מהנהגה ניסית להנהגה טבעית. כפי שכתב הנצי"ב (במדבר כ, א), שבמות מרים והפסקת הבאר הניסית **"החל המקום יתברך להפרישם מן הנם ולהעמידם על הליכות עולם הטבע וללמדם איך יעשו... וגשמי השנה יעצרו, ולא יהיה עוד כח משה אשר בבקשתו לבד נעשה הכל"**. אחרי שלושים ושמונה שנות תיקון חטא המרגלים מצופה מבני ישראל שיהיו מוכנים להיפרד מהנהגה הניסית. וכשנפסקה הבאר, בדומה להפסקת הגשמים בארץ,

היה עליהם להתפלל אל ה' וגם לתור ולהתאמץ להשיג מים בדרך הטבע.

במקום זאת הם רבו עם משה ששיג להם מים בדרך נס, כפי שבאר **המלבי"ם** (שם): "כי המים היו בזכות מרים... ולכן נקחלו על משה ואהרן להתרעם מדוע לא יזלו מי ההשגחה בזכותם". זה היה שורש חטאם של המרגלים שלא האמינו ביכולתם לעבור להנהגה טבעית כפי שטענו: "כי חָזַק הוא [- הטבע, הארציות] מִמֶּנּוּ [מה' יתברך] - מהיכולת האלקית להתגבר על הארציות, ולכן חששו שבני ישראל יפלו ממעלתם כשיפגשו עם הארציות. ישראל לא רצו להיפרד ממעלת הנס שאותה סימל משה (שבזכותו ירד המן). ולכן, בגלל בני ישראל, העצה האלקית היתה שמשה ימות ובעל כרחם של ישראל תתבטל ההנהגה הניסית. ולכן נאמר: **"גַּם בִּי הִתְאַנֶּף ה' בְּגִלְלָתְכֶם"**, ובדומה למרגלים גם משה לא יכנס לארץ, ולכן נאמר: **"גַּם אֶתָּה לֹא תָבֹא שָׁם"**.

מבט למורה

לפי מה שבארנו, יוצא שלמעשה משה ואהרן לא חטאו ב'**מריבה**', ורק בגלל בני ישראל משה לא נכנס לארץ. וזה קשה, כי הרי הקב"ה בעצמו מעיד שחטאו: **"וַיַּעַן לֹא הָאֲמֹנֶתֶם בִּי... לָכֵן לֹא תָבִיאוּ... אֶל הָאָרֶץ"** (במדבר כ, יב)? אלא כפי שהסברנו, חטאו של משה היה שבמקום ללמד את ישראל שהנהגה הטבעית בארץ היא, שכשאין מים, כגון בעת עצירת גשמים, צריך לשאת תפילה לה' ולא לבקש נס, משה היכה בסלע והוציא ממנו מים בדרך נס, וכך כתב ה**נצי"ב** (שם): **"הגזירה (על משה) היה מידה במידה. שבשביל שלא הראו לישראל הדרך להתנהג בארץ ישראל בעת עצירת גשמים וכדומה... (במקום זאת) שעשה משה נס ושינוי בהליכות הטבע בעת שלא היה הרצון (של ה') בכך..."**. ובכל זאת האשים משה את בני ישראל באומרו **"בְּגִלְלָתְכֶם..."**, כי היה מצופה מבני ישראל שיסכימו לעבור להנהגה טבעית, ובמקום זאת הם דרשו ממנו שימשיך את ההנהגה הניסית.

הנהגתו של משה לא התאימה לדור באי הארץ, ולכן גלגלה ההשגחה העליונה שלא יכנס לארץ. ומובן לפי זה מדוע גם אהרן לא נכנס לארץ, על אף שלא השתתף בהכאת הסלע, כי גם הנהגתו היתה מתאימה לבני דור המדבר ולא לדור באי הארץ (שם משמואל פרשת חקת שנת תר"פ ד"ה ויבואו).

המשך העונש על מעשה המרגלים

לאחר שהפסיק הענין והוזכרה הגזרה שנגזרה על משה רבנו שלא יכנס לארץ, חוזרת התורה לענין הראשון, הגזרה הכללית שנגזרה על הדור ההוא בעוון המרגלים.

נאמר בפסוק לט: "וַיִּטְּפֶכֶם אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם לְבֹזֵי יְהוָה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע הִמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְנַנָּה וְהֵם יִירָשׁוּהָ"

על הפחותים מבין עשרים לא חל העונש שניתן על עוון המרגלים, כי הם לא היו ברי דעת וברי עונשים כהוריהם. לכן הבנים והטף הפחותים מבין עשרים יזכו לבוא אל הארץ ולרשת אותה.

גם העונש החמור שה' מטיל על ישראל, שורשו באהבת ה' לעמו. דור יוצאי מצרים חווה שנים רבות של שיעבוד, וכפי שכבר הסברנו נפשם היתה שפלה ועבדותית ולא היה בכוחם לכבוש את הארץ. הבנים, שחוו פחות את השיעבוד ועברו תהליך של בניה פיזית נפשית ורוחנית בתקופת הנדודים במדבר, הם אלו שיוכלו למלא את ייעוד ירושת הארץ.

נאמר בפסוק מ: "וְאַתֶּם פָּנוּ לָכֶם וְסַעֲדוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יָם סוּף"

אל תמשיכו צפונה לכיוון הארץ, אלא פנו לאחורכם, לצד המדבר, וסעו בדרך הנקראת 'דרך ים סוף'. אמנם הכוונה הראשונה היתה להעביר את ישראל בדרך הקצרה העוברת בסמוך לארץ אדום, ומשם

להיכנס לארץ, אך לאחר שקלקלו בחטא המרגלים, הם נצטוו לחזור ולהקיף בדרך ארוכה את הר שער.

המסע בן ארבעים השנה במדבר, אינו רק תקופת המתנה עד שימות כל דור יוצאי מצרים, שהרי הקב"ה יכול היה להמית את דור יוצאי מצרים ולהכניס לארץ את דור הבנים מיד. המסע במדבר הוא חלק מהתוכנית האלקית שנועדה להכשיר את דור הבנים לכניסתם לארץ כפי שהסברנו.

חטא המעפילים (פסוקים מא-מד)

נאמר בפסוק מא: "וַתַּעֲנוּ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חֲטֵאנוּ לַה' אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ כָּכָל אֲשֶׁר צִוָּנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ וַתַּחֲגְרוּ אִישׁ אֶת כְּלֵי מִלְחָמָתוֹ וַתְּהִינּוּ לַעֲלֹת הָהָרָה" לאחר ששמעו ישראל ממשה שה' גזר עליהם שימותו במדבר, הם החליטו לאזור עוז וגבורה ולהילחם בעמי כנען, ולא להניח את הדבר לבניהם אחריהם. אולם מעשיהם לא היו רצויים, משום שהם לא שבו בכל ליבם מחטא המרגלים, ובמקום לבקש ממשה שיתפלל בעדם, הם יצאו להילחם באויב מתוך מחשבה שבעקבות כך ה' יסלח להם ויבטל את הגזרה, וכך כתב האברבנאל (במדבר יד, כ):

"אין ספק שישראל באמרם 'הננו ועלינו' לא עשו תשובה גמורה, כי היה להם לומר למשה 'התפלל בעד עבדיך כי חטאנו לה', אבל במחו בכוחם ובגבורתם לעשות חיל, ולא בחרו בזה. ולכך לא הצליחו במעשיהם ולא קיבל הקדוש ברוך הוא תשובתם כמו שקיבל תשובת הנשוכים מהנחשים, לפי שהודו לפשעם ואמרו למשה 'חטאנו כי דברנו בה' ובך', ולכן התקבלה תשובתם ונתרפאו".

כדי לתקן את חטא המרגלים נדרש מישראל תהליך ארוך שנים - ארבעים שנות מדבר - שבו הם יבנו מחדש את קומתם הפיזית, הנפשית

והרוחנית, ויכינו את עצמם לכיבוש הארץ, ירושתה, וניהול חיי הקדושה בקרבה.

נאמר בפסוק מב: "וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי אֲמַר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבָּכֶם וְלֹא תִנָּגְפוּ לִפְנֵי אִיְבֵיכֶם"

כאן מתברר שתשובתם של ישראל היתה חפזת וחלקית, שהרי לא זו בלבד שהיא לא הועילה, אלא היא אף הובילה אותם לעוון נוסף במזיד. משה רבנו הזהיר את ישראל ואמר שאין ה' חפץ שיעלו עתה וילחמו על הארץ, ושאלם יעשו כן, יכו בהם אויביהם (במדבר יד, מב), ואף על פי כן המרה העם את פיו ועלה להילחם נגד רצון ה'.

נאמר בפסוק מד: "וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּהָר הַהוּא לִקְרֹאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ אֹתְכֶם כְּאִשֶּׁר תַּעֲשִׂינָה הַדְּבָרִים וַיָּבִתוּ אֹתְכֶם בְּשַׁעִיר עֵד חֲרָמָה"

רש"י מבאר, שבדברי תוכחתו הזכיר משה גם דברי נחמה, וכך כתב: "כְּאִשֶּׁר תַּעֲשִׂינָה הַדְּבָרִים - מִה הַדְּבוּרָה הַזֹּאת כְּשֶׁהָיָא מִכָּה אֶת הָאָדָם מִיַּד מִתָּה, אִף הֵם [- האמוריים] כְּשֶׁהָיוּ נוֹגְעִים בָּכֶם מִיַּד מִתִּים". בפסוק זה רמז, שכל הפוגע בישראל כפוגע בקב"ה בעצמו, כדברי הנביא זכריה (וב, יב): "כִּי הִנֵּגְעַ בְּכֶם [- הפוגע בכם] נִגַּע בְּבִבְתָּ עֵינָיו [- כביכול פוגע בגלגל עינו של הקב"ה]" (עיין גיטין נז ע"א).

תיקון חטא המרגלים והמעפילים (פסוקים מה-מו)

נאמר בפסוק מה: "וַתָּשָׁבוּ וַתָּבֹכּוּ לִפְנֵי ה'..."

לאחר שנחלו ישראל מפלה כאשר ניסו להיכנס לארץ שלא על פי ה', התחרטו על מעשיהם ושבּוּ ובכו לפני ה' שיכפר על חטאם, כפי שכתב הרמב"ן: "משה הזכיר זה [- הבכיה] עתה, לשבת, כי נחמו על חטאתם".

נאמר **בהמשך הפסוק**: "... וְלֹא שָׁמַע ה' בְּקִלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם "

אין הכוונה שה' התעלם חלילה מתפילת בני ישראל ודחאה מלפניו. ה' אוהב את עם ישראל, חפץ בתפילתם ומאזין להם בכל עת, וגם כאן שמע את בכיים, ראה את חרטתם העמוקה ואף הקל בעונשם, ומכל מקום לא מילא בקשתם להיכנס לארץ מיד כי לא היו מוכנים לכך מבחינה רוחנית. וכך כתב **המלבי"ם**: "והגם שלא שמע ה' בקולכם לבטל הגזירה מכל וכל, בכל זאת הועיל קצת". ובמה הדבר הועיל קצת?

נאמר **בפסוק מו**: "וַתָּשָׁבוּ בְּקֹדֶשׁ יָמִים רַבִּים כִּימִים אֲשֶׁר יִשְׁבֶּתֶם"

אמנם תפילתם לא נתקבלה במלואה, אך הועילה מעט להקל מחומרת העונש, שלא יהיו נעים ונדים במשך כל ארבעים השנים, אלא מחצית מהזמן ישבו בקדש, כפי שכתב **רש"י**:

"וַתָּשָׁבוּ בְּקֹדֶשׁ יָמִים רַבִּים - י"ח שנה, שנאמר: 'כִּימִים אֲשֶׁר יִשְׁבֶּתֶם בְּשֵׂאֵר הַמִּסְעוֹת', והם היו ל"ח שנה, י"ח מהם עשו בקדש וי"ח שנה הולכים ומטורפים וחזרו לקדש, כמו שנאמר: 'וַיִּנָּעַם בַּמִּדְבָּר' (במדבר לב, יג)".

מכאן אנו לומדים כמה גדול כוחה של תשובה. על אף שנגזרה הגזירה, בזכות בכייתם של ישראל וחרטתם העמוקה הקל ה' את חומרת עונשם. מלבד זאת, לומדים אנו על טוב ה', שגם בשעה שהוא מעניש את ישראל אינו חפץ ברעתם חלילה, אלא כל מטרתו להיטיב להם ולהביאם אל הדרך הטובה, ולכן גם לאחר שגזר עליהם עונש קשה, הקל בעונשם ולא נהג אתם ביד קשה.

רעיונות מרכזיים בפרק א

פתיחה לספר – תוכחה מרומזת

- **כבודם של ישראל** – משה לא הזכיר את חטאי העם בפירוש כי אם ברמז, על ידי הזכרת שמות המקומות שבהם חטאו, משום כבודם של ישראל, שלא יתביישו בכישלונותיהם.
- **הסיבה לתוכחה** – א. לחזק את ישראל להישמר מהחטא. ב. להודיעם שה' רחמן וחפץ בתשובתם שהרי למרות חטאיהם במדבר סלח להם והמשיך להובילם לארץ.
- **תוכחה מתוך אהבה** – תוכחתו של משה רבנו לא נבעה מכעס או משנאה חס ושלום, אלא מאהבתו הרבה לישראל ודאגתו לשלומם וטובתם.
- **אהבת ה' לישראל** – הקב"ה עשה נס לעמו וקיצר להם את הדרך כדי שיכנסו לארץ במהירות, בשלושה ימים בלבד, ובכך הראה כמה הוא חפץ להיטיב עמהם ולהחיש את כניסתם לארץ.
- **התמודדות משה עם חטאי המדבר** – א. תפילה בכל כוחו ולימוד סגוריה על דורו. ב. אהבת ישראל עד כדי מסירות נפש. ג. הוראת דרך כיצד לתקן את החטא.
- **תורה בארץ ישראל** – התורה מופיעה במדרגתה השלמה רק בארץ ישראל. בכניסה לארץ עובר עם ישראל להנהגה טבעית, שעניינה לרומם את כל מערכות החיים ולהחיות אותן על ידי מצוות התורה.
- **התחדשות נתינת התורה** – ערב הכניסה לארץ משה מפגיש את בני ישראל עם מבט רוחני עמוק, המתאים ושייך למדרגת החיים החדשה לה יזכו בכניסתם לארץ.

- **המלחמה על ארץ ישראל** – אם עם ישראל היה מכיר בערכה של ארץ ישראל ובשייכותו אליה בבהירות, גם אומות העולם היו מכירות בכך ונותנות לעם ישראל לשבת בארץ חייו בלי צורך במלחמה.

מינוי השופטים על ידי משה

- **המשפט בישראל** – המשפטים הם גילוי ויישום של דבר ה' – בכל מעגלי החיים בארץ.
- **המשפט בארץ ישראל** – הכניסה לארץ מאפשרת את הופעת דבר ה' בארץ בכל מערכות החיים הלאומיים החברתיים והפרטיים, והדבר דורש הדרכה מפורטת. לכן יש צורך בהעמדת שופטים ודיינים שיורו את דרך ה' לעם.
- **האחריות הכבדה המוטלת על הדיינים** – על כתפי הדיינים מוטלת אחריות כבדה, לגלות את הטוב והישר האלקי בתוככי החיים. לכן ביקש משה שדיינים נוספים יתחלקו אתו באחריות הכבדה ויצטרפו עמו לדון את העם.
- **עמל תורה** – ישנה מעלה גדולה יותר בכך שהעם ילמד תורה מפי משה רבנו ולא מפי תלמידיו, כי משה רבנו עמל והתייגע על התורה כאשר היה בהר ארבעים יום וארבעים לילה. שבחו של משה הוא קודם כל בעמל התורה, לפני כל ההשגות הגבוהות שהגיע אליהן בנבואתו.
- **מעלת בני דור המדבר** – המספר העצום של הדיינים שמונו לכך בקרב ישראל, מעיד על מדרגתו הרוחנית של אותו הדור, שכמעט שמינית ממנו ראויים היו לדון, כל אחד לפי מדרגתו.
- **הזכות לדון את ישראל** – על הדיין לזכור שהוא דן את בניו של הקב"ה, בני אברהם יצחק ויעקב, שה' מחבבם ומקרבם.
- **אחריות, מסירות ועבדות הדיינים** – תפקיד הדיינים אינו מקנה להם שררה ושלטון, אלא מטיל עליהם שעבוד לציבור ואחריות להוציא דין אמת לאמיתו. דיין שמתרשל חלילה בתפקידו, עתיד

להיענש על כך. מי שאיננו מטפל כראוי בבניו של המלך, המלך מעניש אותו.

- **הזכות לדון את ישראל – הדיינים מצווים "לסבול את הציבור"**
ולהיות שמחים ומאושרים על הזכות שנפלה בחלקם להתמנות על אנשים יקרים וחשובים. גם אם לעתים יש בציבור אנשים טרחנים ונרגנים, תפקידם הוא להשקיע מחשבה עמוקה כיצד לפתור את בעיותיהם בדרך התורה.
- **דייני ישראל לעומת שופטי הגויים – אצל אומות העולם המשפט בא למנוע מרמאים ועבריינים להפר את שלוות החיים, מה שאין כן בישראל.** דייני ישראל מכריעים על פי חוקי התורה הקדושה, ובכך מרבים השראת שכינה בישראל, מיישרים את דרכם של ישראל ומקרבים את ליבם לאביהם שבשמיים.
- **הדיין הוא שליח ה' – דיין הדן דין אמת לאמיתו ואיננו מערב בדינו שיקולים זרים, הכרעת דינו איננה שלו אלא של הקב"ה, והדיין עצמו איננו אלא פה לדבר ה'.**

פרשת המרגלים

- **תקופת ה'לדות' – חטא המרגלים נבע מחוסר בשלות והתאמה להתמודדות עם כיבוש הארץ ולמעבר מהנהגה ניסית להנהגה טבעית.** דור יוצאי מצרים נפשם היתה עדיין עבדותית וחסרה אמונה ובטחון בה' וגבורה להלחם.

תוכחת משה לישראל על קבלת דיבת המרגלים

- **גם באמונה ובטחון מביא לידי כישלון – אשמת העם היתה בכך** שדברי הדיבה של המרגלים השפיעו עליהם לרעה. אילו היתה השתוקקותם גדולה לארץ ישראל, וביטחונם בהבטחת ה' היה שלם, הם לא היו מקשיבים לדברי הדיבה אלא לדברי השבח בלבד.

- **טבע האדם לעומת מידתו של הקב"ה** – אדם שיש לו כוונות רעות כלפי חברו, חושב שלחברו יש אותן כוונות כלפיו, אך אין זו מידתו של הקב"ה; גם בזמן שבניו סרים מדרכו, הוא אוהב אותם ודואג לשלומם וטובתם.

העונש על מעשה המרגלים

- **הענישה האלקית** – עונש בני ישראל על עוון המרגלים פעל לטובתם של ישראל. כך היא הנהגתו של ה' יתברך עם בניו, שגם בשעה שהם חוטאים ומקלקלים אין ה' חפץ לנקום בהם אלא חפץ בטובתם ומענישם בעונש שיסייע בעדם לשוב אל ה'.
- **תכלית ההליכה במדבר** – ההליכה ארבעים שנה במדבר, באה כדי לבנות בעם ישראל את הבטחון והאמונה בה', ולהכשיר אותם פיזית, נפשית ורוחנית לקראת כניסתם לארץ, ומילוי תפקידם המיוחד בה.
- **תפקידם של דור באי הארץ** – דור הבנים עומד להיכנס לארץ לאחר תהליך של 'התבגרות' שעברו במדבר. מתוך כל הניסיונות והמשיבים צמח דור מלא בגבורה נפשית ופיזית, אזור באמונה ובטחון, ומוכן להתמודד עם כיבוש הארץ וההתנחלות בה.

חטא המעפילים ונפילתם

- **תשובת המעפילים** – תשובתם לא התקבלה כי היא לא היתה שלמה. במקום להעמיק את תשובתם ולבקש ממשה רבנו שיתפלל בעדם, הם יצאו להילחם באויב ולא הקשיבו לדבר ה'.
- **הענישה האלקית ברחמים** – בני ישראל התחרטו על מעשה המעפילים, ולכן הוקל עונשם, ומחצית מזמן הנדודים במדבר הם חנו בקדש. מכאן אנו למדים על כוחה של התשובה, וכן עד כמה ה' אוהב את עם ישראל, שגם בתוך העונש הוא נהג איתם ברחמים ולא הצריכם לנוע שלושים ושמונה שנה.

פרק ב

בפרקנו ששה נושאים עיקריים:

1. אזהרה שלא להילחם באדום, בני עשיו
2. אזהרה שלא להילחם במואב
3. האומות שישבו בעבר במואב ובשעיר
4. סוף גזירת העיכוב במדבר
5. אזהרה שלא להילחם בבני עמון
6. הכיבוש הראשון: ארץ סיחון מלך האמורי

הקדמה

לאחר תהליך ארוך של תשובה ותיקון שהחל בעקבות חטא המרגלים, סוף סוף עם ישראל עומד על מפתן הכניסה לארץ ישראל. שורשו של חטא המרגלים היה במאיסת ארץ נחלתם וחומרתו היתה רבה, לכן נדרש מישראל תהליך ארוך ועמוק של תשובה ותיקון. על חומרתו הרבה של חטא המרגלים ניתן ללמוד מדברי רש"י (ב, טז-יז) שכתב:

"ללמדך, שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתייחד עמו [-] עם משה רבנו] הדיבור בלשון חיבה פנים אל פנים וישוב הדעת. ללמדך, שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל [וכשישראל אינם ראויים, משפיע הדבר על נבואתו של הנביא]".

מסיבה זו נגזר על עם ישראל להסתובב במדבר שלושים ושמונה שנים, שבהן מתו כל יוצאי המלחמה שהיו בזמן החטא מעל גיל עשרים (למעט יהושע וכלב), וכך נכנס לארץ דור הבנים שעבר תהליך ארוך של תשובה ותיקון בשנות המדבר הארוכות.

ארצות אדום, מואב ועמון בזמן הכניסה לארץ ולעתידי לבוא

בברית בין הבתרים כרת ה' ברית עם אברהם והבטיח לו שארץ ישראל תינתן לזרעו (בראשית טו, יח-כא): "ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנָהָר הגָּדֹל נָהָר פָּרָת. את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים. ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבوسی". בפסוקים אלה נמנים עשרה עמים שעתידיים בני ישראל לקבל את ארצם לנחלה, ואילו בפרשת ואתחנן (ו, א), בפסוקים העוסקים בהורשת עמי הארץ, נמנים שבעה עמים בלבד, וכך נאמר שם:

"כִּי יִבְיָאֵךְ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גֹּיִם רַבִּים מִפְּנֶיךָ הַחֲתִי וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי וְהַחֲתִי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גֹיִם רַבִּים וְעַצוּמִים מִמֶּךָּ".

רש"י (בראשית טו, יט) מלמדנו ממה נובע השינוי במספר העמים, וכך כתב:

"את הקיני - עשר אומות יש כאן [- נמנות בפסוק], ולא נתן להם אלא שבעה גוים, וחשלושה - אדום ומואב ועמון, והם קיני קניזי וקדמוני - עתידיים להיות ירושה לעתיד".

יש לשאול: מדוע את ארצם של שלוש אומות אלו נירש רק בעתיד? ועוד, מה ראה משה להכניס בתוך דברי תוכחתו לבני ישראל את האזהרה שלא להילחם בהן?

על שאלה זו השיב הרשב"ם (פסוק ה):

"כל האזהרות הללו הוצרך משה להודיע עכשיו פן ירך לכבם, לאמר, אם רצון ה' לתת לנו נחלה ויכולת בידו, למה לא הוריש לנו אלא האומות שעברנו דרך עליהם. לכך הודיעם עכשיו שה' לא חפץ בדבר שהרי נתנה ה' להם... לכבוד אברהם שקרוביו היו, כאשר עשה לישראל".

וגם כתב משה, להודיע לישראל שלא ידאגו כלום. אם לאומות הללו נתן נחלה לכבוד אבותינו, כל שכן שיקיים לישראל לתת להם נחלת עמים שנשבע לאבות".

כלומר האזהרה לישראל שלא להילחם באדום, מואב ועמון נאמרת דווקא כאן, משני טעמים:

א. להודיענו שהעובדה שלא ניתנו ארצות אלו בידינו כעת, איננה משום חוסר יכולת ה' חס ושלום להנחיל לבני ישראל את מקום נחלתם, אלא משום כבודו של אברהם נתן אותן ה' כירושה זמנית לאומות שהן קרובות של אברהם.

ב. ציווי זה נאמר דווקא כאן כדי לחזק את לב ישראל, שכן אם לבני אומות העולם נתן ה' נחלה ואף הזהיר שלא להילחם בהם בהיותם קרובים של האבות הקדושים, כל שכן שיקיים ה' את שבועתו לתת את הארץ נחלה לישראל.

הסיבה שבני ישראל לא זכו לרשת את נחלת אדום מואב ועמון

על השאלה מדוע לא קיבלו ישראל בכניסתם לארץ גם את נחלתם של הקיני הקניזי והקדמוני, ניתנו תשובות שונות. אנו נלך בדרכו של **המלבי"ם** (פסוק ד) המבאר כי לאחר חטא המרגלים לא היו ראויים לכך, וכך כתב:

"עתה על ידי חטאם לא רצה ה' לתת להם ג' ארצות אלה... שלא ינתן להם עד ימות המשיח... והענין [- טעם הדבר] ... שתחילה היה די להם בארץ ז' עממין כי לא היו עם רב... אולם קודם שילוח מרגלים שאמר להם 'ובואו הר האמורי ואל כל שכניו' שהם ארץ אדום ועמון ומואב היה ברצון ה' להפירותם בדרך נם עד שיצטרכו לכל הארצות האל[ה]... אולם אחר חטא המרגלים לא היו ראויים לנסים אלה, לא יכול לתת להם ג' ארצות אלה שיהיו שממה ורבה עליהם חית השדה והניחום ביד אדום ועמון ומואב".

ביציאת מצרים גודלו של עם ישראל התאים לירושלם שבעת עמי כנען שבעבר הירדן המערבי. ובכל זאת התוכנית האלקית היתה להפרות את ישראל בדרך נס ולתת להם גם את ארצות אדום, מואב ועמון. חטא המרגלים הביא לכך שישראל לא היו ראויים לנס של ילודה רבה, על-טבעית, ולכן ציוה ה' את ישראל להימנע מכיבוש ארצות אלו, שלא יביא הדבר לפגיעה בעם ישראל, כאשר בשל האזורים הבלתי-מאוכלסים יתרבו חיות רעות בגבולם, "פֶּן תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה" (דברים ז, כב). בדברים אלה מדגיש משה בפני העם את אהבת ה' הגדולה לבניו חביביו, שעל אף שחטאו בחטא המרגלים החמור, דואג ה' לשלומם ומצילם מכל סכנה העלולה לבוא עליהם.

אזהרה שלא להילחם באדום, בני עשיו (פסוקים ג-ח)

נאמר בפסוקים ג-ה: "רַב לָכֶם סֵב אֶת הָהָר הַזֶּה פָּנּוּ לָכֶם צִפְנָה. וְאַתֶּם הָעַם צֹו לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בְּגִבּוֹל אֲחֵיכֶם בְּנֵי עֲשׂוּ הַיֹּשְׁבִים בְּשַׁעִיר וַיִּירָאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד. אֵל תִּתְּגֹרוּ בָּם כִּי לֹא אֵתֶנּוּ לָכֶם מֵאֲרָצָם עַד מִדְרָךְ כֶּף רָגֶל כִּי יִרְשֶׁה לְעֲשׂוּ נָתַתִּי אֶת הָר שִׁעִיר"

ה' אסר על בני ישראל להילחם בבני עשיו ולכבוש את ארצם לא בגלל שהם חזקים מהם, אדרבה הם פחדו מבני ישראל, אלא בגלל שהר שעיר ניתן בירושה לבני עשיו, כדבר ה' אל יהושע: "וְאַתֶּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאַתֶּן עֲשׂוּ וְאַתֶּן לְעֲשׂוּ אֶת הָר שִׁעִיר לְרִשְׁתּוֹ" (יהושע כד, ד). העולם מונהג בכוחו ובציוויו של ה'. כאשר אומה יושבת בחבל ארץ מסוים, הדבר נובע מכח ההנהגה האלקית, כפי שכתב האברבנאל:

"ואין ספק שההשגחה האלקית תדבק בכל האומות והיא תחייב שכל אומה ואומה תשב בארצה שלוה ושקמה בעוד שתשמור ההנהגה הראויה להם".

מבט למורה

חז"ל (דברים רבה כג) אומרים, שבני אדום זכו באופן זמני בהר שעיר הנמצא בתחומי ארץ ישראל, בגלל מצוות כיבוד הורים שקיים עשו הרשע, וזו לשון המדרש:

"אמר רבי יהושע הכהן בן רבי נחמיה... את מוצא בעשו, אף על פי שהיה רשע לא קיפח הקב"ה את שכרו על שכיבד את אביו. ומה פרע לו הקב"ה? נתן לו שלוה בעולם הזה. ותדע לך [- המקור וההוכחה לזה], שבשעה שהיו ישראל נכנסים לארץ והיו עושין עם כל אומה ואומה מלחמה ונוצחין להם. וכיון שבאו להתגרות במלחמה עם עשו, לא הניחן הקב"ה. אמר להם: צריך אני לפרוע לו כבוד שכיבד לאביו".

מכאן אנו לומדים על דרכי ההנהגה האלקית, שהן בצדק וביושר, ואף רשע כעשוי איננו מקופח, אלא מקבל שכר על מעשיו הטובים.

מלבד זאת, ניתן ללמוד מכאן מה גדולה מעלת מצוות כיבוד הורים. ברשעותו של עשו וברשעות זרעו אחריו אין כל ספק, ואף על פי כן עמדה להם זכות כיבוד הורים של עשוי אביהם, לתת להם את הר שעיר למשך שנים רבות, על אף שמקומו בתחומי הארץ המובטחת לבני ישראל.

משה רבנו מרחיב בדברים אלה, כדי לחזק את ליבם של ישראל ערב כניסתם לארץ. אם בני עשוי זכו לחלק ונחלה בארץ בזכות מעשי עשוי אביהם, בוודאי אנו, בניהם של האבות הקדושים, נזכה לרשת את הארץ וליישובה.

נאמר **בפסוקים ו-ז**: "אֶכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאֲתָם בִּבְסֶף וְאֶכְלֹתֶם וְגַם מִיַּם תִּכְרוּ מֵאֲתָם בִּבְסֶף וּשְׁתִּיתֶם. כִּי ה' אֱלֹהֵיךָ בֵּרַכְךָ בְּכָל מַעֲשֶׂה יָדְךָ..."

לא הותר לבני ישראל להתגרות בבני עשוי, ולכן כדי לפתות את

מלכם שיסכים שיעברו בארצו, הציעו בני ישראל, שבזמן שיעברו בהר שער, יקנו מיד בני עשיו את כל צרכי מחייתם כאות תודה והוקרה על הסכמתם, ולא יבקשו אוכל חינם ולא יעשו עצמם כעניים, אלא יתנו ברווח, כדברי רש"י (פסוק ז):

"כי ה' אלקיך ברכך - לפיכך לא תכפו את טובתו [של הקדוש ברוך הוא] להראות כאילו אתם עניים, אלא הראו עצמכם עשירים".

אדם עשיר שמראה עצמו כאילו הוא עני, זו לא רק 'אונאה' ומידת 'קמצנות', אלא יש בזה משום כפירה בטובתו של מקום. המידה הנכונה היא, שאדם שזכה לברכת ה' ינהג בהתאם, לא בראויות ונגאוה אלא מתוך הכרת הטוב והודאה לה' על הברכה שהוא השפיע עליו. הנהגה שמתאימה לברכה שה' השפיע על האדם, נכונה על אחת כמה וכמה לאומה. עם ישראל הוא עם ה' שזכה לשפע אלקי במשך ארבעים שנות הליכתו במדבר, ולכן, כאומה היה חשוב שהעמים יראו את עושרם של ישראל, ומתוך כך יכירו בהשגחת ה' עליהם לטובה ולברכה ויהיה בזה קידוש השם, וכדברי הכתב והקבלה (פסוק ו):

"... ואף שגם לזה [- אוכל ומים] לא היו נצרכים לקנות, מכל מקום תעשו כן למען הראות לעיניו כי ברכת ה' היא עמכם ויש לכם עושר רב כדי לקנות כל הנצרך, על זה אמר 'כי ה' אלקיך ברכך'... כי עשיו אחיך הוא ידע הילוכך במדבר זה זמן רב, ובכל זאת יראה נפלאות שבכל משך זמן רב כזה 'לא חסרת מאומה' ועושר רב אתך ויש ביכלתך להוציא ממון ולשלם להם בעין יפה כל מה שתקנו מהם, ובוה יקודש שם שמים [ב]קרב עמים רבים".

בפסוקים שבפרשתנו לא נאמר מה היתה תגובת בני עשיו להצעת בני ישראל, אולם בחומש במדבר (כ, ב) כתוב שמלך אדום יצא עם צבאו לקראת בני ישראל כדי למנעם מלעבור בארצו, ועל כן נאמר בפסוק ח: "וַיַּעֲבֹר מֵאֵת אֲחֵינוּ בְּנֵי עֵשָׂו...", כלומר הקפנו את ארצו.

אזהרה שלא להילחם במואב (סוף פסוק ח-ט)

נאמר בפסוק ט: "וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי אֶל תַּעֲזַר אֶת מוֹאָב וְאַל תִּתְּגֹר בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא אֶתֶּן לָךְ מֵאֲרִצּוֹ יִרְשָׁה כִּי לִבְנֵי לוֹט נָתַתִּי אֶת עַר יִרְשָׁה"

לאחר שהקיפו את ארץ שעיר הגיעו בני ישראל לגבול ארץ מואב, שיושביה היו צאצאי לוט בן הרן אחי אברהם. בגלל מעשה החסד שעשה לוט אביהם עם אברהם, נאסר על ישראל לכבוש כעת את ארצם, מכיוון שארצם ניתנה להם לעת עתה מאת הקדוש ברוך הוא. ומהו אותו מעשה חסד שעשה לוט עם אברהם? אומר על כך רש"י (פסוק ה): "בשכר שהלך איתו למצרים ושתק על מה שהיה אומר על אשתו אחותי היא". שוב אנו רואים עד כמה הקדוש ברוך הוא אינו מקפח שכר כל בריה, שהרי ה'חסד הגדול' שעשה לוט היה שפשוט שתק ולא הכחיש את דברי דודו אברהם שגידלו בביתו כבנו שנים רבות ועל כך זכה לשכר שבניו קיבלו ירושה את הארץ השייכת לאברהם וצאצאיו.

מבט למורה

שתי בנות לוט ילדו כל אחת בן מאביהן. הן חשבו שבמהפכת סדום ועמורה חרב העולם והן ואביהן נותרו לבדם בכל העולם וחשו אחריות לקיום המין האנושי. לשם כך עשו מעשה פסול בו השתדלו להתעבר מאביהן, בסברן שזו האפשרות היחידה להמשכת האנושות.

מכיוון שכונתן היתה לטובה, אף שהן נהגו שלא כשורה, התורה אינה מזכירה בתיאור מעשיהן לשון 'זנות'. אולם למרות כוונתן הטובה, הבכירה שבהן לא נהגה בצניעות ופרסמה בשם בנה את העובדה שנולד מאביה וקראה לו 'מואב', כלומר מאב. ולעומתה, הצעירה שבהן, הצניעה את הדבר וקראה לבנה 'בן עמי', ועל שמו נקרא העם מצאצאיו 'עמון'.

לפי מעשיהן של בנות לוט, נגזר היחס לצאצאיהן בדורות הבאים. לגבי מואב לא אסר ה' אלא מלחמה, אבל התיר

לבני ישראל להטיל עליהם מורא, לבזוז אותם ולהתגרות בהם בכל דרך שאינה מלחמה של ממש. אולם באשר לעמון, לגביהם אסר הקב"ה כל התגרות שהיא (להלן פסוק יט), וכך כתב רש"י (בראשית יט, לז):

"מואב - זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא, אבל צעירה קראתו בלשון נקיה, וקיבלה שכר בימי משה, שנאמר בבני עמון: 'אל תתגר בם' כלל (דברים ג, יט), ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם, אבל לצערן התיר לו".

האומות שישבו בעבר במואב ובשעיר (פסוקים י-יב)

נאמר בפסוקים י-יא: "הָאֲמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָּהּ עִם גְּדוֹל וְרַב וְרַם כְּעֲנָקִים. רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אֵף הֵם כְּעֲנָקִים וְהַמֹּאבִּים יִקְרְאוּ לָהֶם אֲמִים"

לפני בני לוט (המואבים) ישב בארץ מואב עם המכונה 'אֲמִים'. עם זה היה מגודל בגופו, רב במספרו, ורום גובהו היה דומה לענקים, ולכן כונה בפי כל 'רפאים', על שם חזקו. ובכל זאת, על אף גודלו וחוזקו של עם זה, הצליחו המואבים לנצחו במלחמה ולכבוש את ארצו.

משה מאריך בתיאור זה, כדי להדגיש לבני ישראל, שעל אף שגם נחלתם של בני מואב נכללת בגבולות הארץ המובטחת לישראל עדיין לא הגיעה העת לכובשה, והראיה לכך - שה' נתן את חבל ארץ זה למואבים בדרך נס, כפי שמסביר הרמב"ן:

"... יספר הכתוב כי הארץ ראויה לזרע אברהם לולי שנתנה לבני לוט... והנה השם עשה נס לבני לוט לכבוד אברהם ויכלו להם וירשום מפניהם, ואין ראוי לגזול מהם הארץ אשר נתן ה' להם במעשה נס".

נאמר בפסוק יב: "וּבְשַׁעִיר יֵשְׁבוּ הַחֲרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם וַיִּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כְּאִשֶּׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ יִרְשָׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַן ה' לָהֶם" מעמדו של הר שעיר היה דומה למעמדה של ארץ מואב. בהר שעיר ישבו תחילה ה'חורים', ובני עשיו השמידו ולקחו את ארצם.

סוף גזירת העיכוב במדבר (פסוקים יד-טו)

נאמר בפסוק יד: "וַהֲיָמִים אֲשֶׁר הִלְכְּנוּ מִקֹּדֶשׁ בְּרַנֵּעַ עַד אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ אֶת נַחַל זָרְדִּי שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד תָּם כָּל הַדֹּר אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה כְּאִשֶּׁר נִשְׁבַּע ה' לָהֶם"

לקראת סוף ארבעים שנות הנדודים במדבר אומר משה לבני ישראל: מאז שהגענו לקדש ברנע, עד עוברנו את נחל זרד, חלפו שלושים ושמונה שנה. כל העיכוב הזה נגזר עלינו בעוון המרגלים שנשתלחו מקדש ברנע, כי לולא זאת היינו נכנסים משם לארץ ללא דיחוי, ובעוון המרגלים לא הלכנו היישר אל הארץ, עד אשר תוקן חטא המרגלים ונבנתה הקומה הרוחנית המתאימה שתאפשר לדור באי הארץ לרשת אותה.

נאמר בפסוק טו: "וְגַם יָד ה' הִיָּתָה בָּם לְהָמָם מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה עַד תָּמָס" כתב רש"י: "היתה בם - למהר ולהומם בתוך ארבעים שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר".

גם אם מעשיהם של ישראל הביאו לכך שעליהם לשאת בעונש כדי לתקן את חטאם, דואג ה' לשלומם וטובתם ומקפיד שלא יענשו יותר ממה שנצרך לתיקון חטאם.

אזהרה שלא להילחם בבני עמון (פסוקים טז-כג)

נאמר בפסוק יז: "וַיֹּדְבֶר ה' אֵלַי לֵאמֹר"

התורה הזכירה שאחרוני בני דור המדבר מתו כעונש על חטא המרגלים, וכאן לראשונה, מאז חטא המרגלים, נזכר דיבור ה' עם משה בלשון 'וידבר', שהוא דיבור של חיבה פנים אל פנים, ולא בלשון 'ויאמר', ללמדנו שכל אותן שנים של הקפדה על ישראל, לא גילה ה' את מלוא מידת חיבתו גם כלפי משה, שכן אין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל. וכך כתב רש"י (בפסוק טז):

"ויהי כאשר תמו וגו'. וידבר ה' אלי וגו' - אבל משילוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה 'וידבר', אלא 'ויאמר', ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נוזפים, לא נתייחד עמו הדיבור בלשון חיבה פנים אל פנים וישוב הדעת, ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל".

רק עתה, לאחר שהסתיים תהליך התיקון, ושבה החיבה לישראל, כבראשונה, שב הדיבור אל משה רבנו והיה בלשון חיבה וישוב הדעת, ביטוי לחיבה הגדולה לישראל, ששבה להיות גלויה.

מבט למורה

בדברי רש"י אלה אנו מוצאים יסוד רוחני חשוב. לאורך הדורות היו אנשים גדולים וצדיקים הראויים שתשרה עליהם שכינה, ואף על פי כן לא שרתה עליהם שכינה כי דורם לא היה ראוי לכך. גדולתו של הצדיק וזכאותו להשראת שכינה תלויות במצב דורו גם כשמדובר בגדול שבגדולים כמשה רבנו ע"ה. משה רבנו עמד בהר סיני ארבעים יום וארבעים לילה כמלאך, דבר שלא זכה לו ילוד אשה מעולם, ולמרות גדולתו אמר לו ה' כאשר חטאו ישראל בעגל: "לֹךְ יָד בְּיָשָׁת עִמָּךְ" (שמות לב, ז), ודרשו חז"ל (ברכות לב ע"א): "רד מגדולתך, כלום נתתי לך גדולה,

אלא בשביל ישראל. מדרגתו של משה קשורה במעלתם של ישראל. כאשר ישראל אינם ראויים להשראת שכינה, הדבר משפיע על גדול הנביאים. ולכן בזמן שהיה העם נזוף, לאחר שילוח המרגלים, הדבר השפיע על הקשר בין ה' למשה.

מיתת כל אנשי המלחמה שחטאו בחטא המרגלים בישרה שתהליך תיקון החטא הושלם, ומעתה ראויים ישראל לארצם, ולכן נקבע יום זה שבו כלו מתי המדבר - ט"ו באב - כיום שמחה לדורות (ראה בבא בתרא קכא ע"א).

נאמר בפסוק כ: "ארץ רפאים תחשב אף הוא רפאים ישובו בה לפנים ודעמנים יקראו להם זמזמים"

כבארצם של בני מואב, גם בארץ בני עמון ישבו בעבר הרפאים - הענקים הגדולים - ואף בידיהם נתן ה' כח להילחם באותם רפאים ולכבוש את ארצם. כל זאת מוזכר כאן, כדי לרמוז לבני ישראל, שעל אף שארץ בני עמון נכללת בגבולות הארץ המובטחת, רק לעתיד לבוא תחזור לנחלת ישראל, ובינתיים רצון ה' שהיא תהיה בידי בני עמון. ניתן ללמוד על עוצמתם של ה'רפאים' מהכינוי "זמזמים" שניתן להם על ידי העמונים, כפי שכתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר: "זמזמים - שהיו בעלי מחשבה וזימה [- מתוחכמים], על כן היה קשה לכבשם דרך המבע".

נאמר בפסוק כג: "והעוים הישבים בחצרים עד עזה פפתרים היצאים מפפתר השמידם וישבו תחתם"

התורה מזכירה כעת שמות של אומות שישבו בעבר בעמון וסביבותיה. העוים היו חלק מהעם הפלשתי, והם מוזכרים בספר יהושע (יג, ג) יחד עם שאר עמי הפלשתים. מאחר שאברהם כרת ברית עם אבימלך מלך פלשתים (בראשית כא, כב-לד), לא יכלו ישראל להוציא את ארצם מידם. לפיכך הביא הקב"ה על העוים את העם הנקרא כפתורים,

והם השמידים וישבו תחתם בארצם, ועתה יכלו ישראל לכבוש ארץ זו מיד כפתורים, כפי שפירש רש"י כאן.

"בַּפְתָּרִים הַיָּצְאִים מִכְּפֶתֶר" – הַנִּצִּי"ב בַּפִּירוּשׁוֹ הָעֵמֶק דָּבָר מִסְבִּיר,
שבדברים אלה הדגישה התורה את השגחת ה' המופלאה על ישראל, וכך כתב:

"כַּפְתָּרִים - תִּרְגַּם אוֹנֶקְלוֹס קְפוֹמְקָאִי... - גְּמִדִּים... לְמַדְנוּ שְׁאוּמָה זֶה אֲנִשִּׁיה גְּדוֹלִים כְּאִמָּה... וּמִצַּד הַמִּבְעֵי אִי אִפְשָׁר לְאֲנָשִׁים כְּאֵלָה לְכַבּוֹשׁ אוֹמָה שְׁלֵמָה גְּדוֹלֵי הַקּוֹמָה, אֲבָל בְּרִצּוֹן ה' וְהַשְׁנָחָתוֹ לְהוֹשִׁיב נַחֲלַת אֲבֵרָהּם אֲבִינוּ כָּל מְקוֹם לְתַכְלִיתוֹ, שָׁחַ גְּבֻעוֹת עוֹלָם הַמִּבְעֵי... כָּל זֶה הָיָה חִיּוּק לִב לְיִשְׂרָאֵל, בְּהִרְאוֹת כִּמָּה נִבְרָה בַּח הַשְׁנָחָת ה' עַל נַחֲלַת אֲבֵרָהּם אֲבִינוּ, וּמִכָּל שָׁכֵן בַּחֲיוּם שֶׁהִנִּיעַ לְיִשְׂרָאֵל מִמֶּשֶׁ שְׁחִיָּא תַכְלִית שְׁבוּעָת ה' לְאֲבֵרָהּם אֲבִינוּ".

מבט למורה

בדברים אלה, הראה משה לישראל, כי המלחמות בין העמים ומעבר הארצות מיד ליד, אינם מתרחשים באקראי, ואף אינם תלויים בגבורה ובחוזק יד, אלא הכל מכוון מאת ה'. עמים חלשים כעמון ומואב ושעיר, כובשים את החזקים מהם למען תת ארצם לבני משפחת אברהם. כפתורים היוצאים מכפתור באים לכבוש את ארץ פלשתים שבארץ כנען, כדי להתירה לישראל העתידיים לרשתה. כך נאמר בפסוק החותם את פרשתנו: **"ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַגִּלְחָם לָכֶם"**, ובשירת האזינו (להלן לב, ח) נאמר: **"בְּהִנָּחַל עֲלֵינוּ גּוֹיִם... יָצַב גְּבֻלַּת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"**.

הבנה זו העולה מפסוקים אלה בצורה מוחשית, מפגישה אותנו עם ההופעה המעשית של דברי רש"י הראשון על התורה, שכתב:

"אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל [את] התורה אלא מ'החודש הזה לכם' (שמות יב, ב), שחיא מצוה ראשונה

שנצטוו [בה] ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום 'כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים' (תהלים קיא, ו), 'שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקדוש ברוך הוא היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו'.

הכיבוש הראשון: ארץ סיחון מלך האמורי

(פסוקים כד-לז)

אנו ניצבים לפני הכיבוש הראשון מנחלת ארץ ישראל, הארץ שחלמו עליה ישראל לאורך כל הדורות מהיום שבו ציוה ה' את אברהם (בראשית יב, א): "לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ צָרְרָה וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ" ועד עתה. תלאות רבות עברו על האומה הישראלית - שנות עבדות ושיעבוד קשות ומפרכות ושנים רבות של נדודים במדבר - והנה הולכת ומתממשת לעיניה הבטחת ה' לאבות הקדושים. עתה, יוכלו כל סגולותיה הייחודיות של האומה לצאת אל הפועל, ניתן יהיה לכוון את מלכות ישראל ולבנות את בית המקדש, ועם ישראל יוכל למלא את ייעודו בארץ הקודש. ומתוך כך בהכרח יבואו ברכה ואושר, אמונה ותקוה לאנושות כולה, כפי שברך ה' את אברהם "וַיִּבְרָכֵךְ בְּכָל מְשָׁפָחַת הָאָדָמָה" (בראשית יב, ג).

אמנם מצפים לבני ישראל ימים קשים של מלחמה, אך הם בני חורין ואינם נתונים תחת מרותו של עם זר. הם ניצבים לפני ה' לבדו, ומתוך כך הם מלאי עוז ותעצומות וליבם מלא בשמחה והתרגשות לקראת הבאות.

מעמדם של אדום, עמון ומואב – עבר הירדן המזרחי ועבר הירדן המערבי

א. אדום, עמון ומואב – נחלתם נכללת בגבולות הארץ המובטחת לאברהם אבינו, וירשת נחלתם על ידי בני ישראל עתידה להתממש רק לעתיד לבוא, כפי שכתב רש"י (בראשית טו, יט).

ב. עבר הירדן המזרחי: סיחון ועוג – נחלת סיחון ועוג כלולה בגבולות הארץ (בראשית ט, יח; שמות כג, לא ועוד). כיבוש נחלתם הוא התחלת כיבוש הארץ, כפי שכתב רבנו הרצ"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 250): "מלחמת סיחון ועוג הן האתחלתא של כיבוש ארץ ישראל".

ג. עבר הירדן המערבי – אמנם עבר הירדן המזרחי כלול בגבולות הארץ, אבל קדושת עבר הירדן המערבי גדולה יותר, כפי שאמרו חז"ל (במדבר רבה ז, ח): "ארץ כנען מקודשת מעבר הירדן: ארץ כנען כשרה לבית שכינה [- הקמת המקדש הקבוע] ואין עבר הירדן כשר לבית שכינה". לכן, על אף שזכה משה להיכנס לעבר הירדן המזרחי, הוא התאוה לעבור את הירדן ולהיכנס לעברו המערבי שהוא בדרגת קדושה גבוהה יותר.

נאמר בפסוק כד: "קומו שְׁעוּ וְעָבְרוּ אֶת נַחַל אַרְנוֹן..."

מדוע הוזכר 'נחל ארנון'? משה רבנו רצה להזכיר לישראל את הניסים המופלאים שאירעו להם בנחל ארנון [הלוחמים האמוריים שהתחבאו בנדיקי הסלעים בכדי לפגוע בישראל נמחצו למוות על ידי התחברות ההרים זה לזה בדרך נס], שהושו בחשיבותם לקריעת ים סוף ורש"י במדבר כא, יד, ובכך לחזקם ולהעמיק את אמונתם בהשגחת ה' החופפת עליהם תמיד.

נאמר בפסוקים כד-כה: "... רָאָה נָתַנִּי בְיָדְךָ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ חֲשָׁבוֹן הָאֲמֹרִי וְאֶת אֶרְצוֹ הֶחֱלָ רֶשֶׁת וְהִתְגַּד בּוֹ מִלְחָמָה. הַיּוֹם הַזֶּה אָחַל תֵּת פִּתְחוֹךָ וַיִּרְאֶתְךָ עַל פְּנֵי הָעַמִּים..."

כפי שציינו, במלחמת סיחון החל כיבוש הארץ. ממלכת סיחון היתה

ממלכה מבוצרת וחזקה, כפי שכתב רש"י (במדבר כא, כג): "אילו היתה חשבון מלאה יתושין, אין כל בריה יכולה לכבשה, ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו". ורבנו בחיי (במדבר כא, כד) כתב: "ודרשו בו: למה נקרא שמו סיחון? שהכל מסיחין בנבורתו". יתרה מזאת, מלכי כנען הפקידו את ביטחונם בידי סיחון שישב בכניסה לארץ ישראל, כפי שכתב רש"י (שם):

"שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות, כיון שאמרו לו ישראל אעברה בארצך אמר להם כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרים כך?!"

ניתן לשאול: מדוע נאמר "היום הזה אֶחָל תֵּת פְּחָדֶךָ", וכי לא הספיקו האותות והמופתים שנעשו במצרים ובקריעת ים סוף כדי להרתיע את העמים ולגלות להם את יד ה' המשגיח ושומר על בני ישראל? על שאלה זו משיב החזקוני (פסוק כה):

"היום הזה אֶחָל תֵּת פְּחָדֶךָ - פירוש, קודם לכן כשראו שבעה עממים שמאן אדום נתון עבוד ישראל בנבולו וגם סיחון מלך מואב לא אבה, אמרו השבעה עממין ומה עמון ומואב אפילו כשהיו כל אחד בפני עצמו לא יכלו ישראל לעמוד בפניהם, אנו שאנחנו שבעה, על אחת כמה וכמה שלא יוכלו לעמוד לפנינו. כיון שנפלו סיחון ועוג לפני ישראל פחדו הכנענים, היינו 'היום הזה אֶחָל תֵּת פְּחָדֶךָ' וגו'".

סירובם של אדום ומואב למעבר בני ישראל בארצם ועקיפתם של ישראל את ארצם, גרם לעמים לחשוב שגם הם יכולים לעמוד נגד ישראל, אך משנפלו סיחון ועוג לפניהם, נפל פחד ישראל עליהם.

נאמר בהמשך פסוק כה: "... תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שְׁמֶעְךָ וְרָגֹזוּ וְחָלוּ מִפְּנֶיךָ"

משה מבשר לבני ישראל שהמורא מפניהם יתפשט ויגיע גם לאומות

רחוקות. כיצד? במלחמת סיחון ועוג נעשה נס והשמש עמדה ממהלכה באמצע השמים, כנס שנעשה ליהושע בכיבוש ארץ ישראל ויהושע י, יב-יג), וכך התפרסם שמם של ישראל ונפל מוראם על העמים, וכדברי רש"י:

"תחת כל השמים - למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג ונודע הדבר תחת כל השמים".

מכאן אנו לומדים על אהבת ה' לישראל, שכדי להכשיר את השטח לקראת כיבוש ארץ נחלתם, ולמנוע מעמים אחרים לסייע לעמי כנען במלחמתם, שינה ה' ממנהגו של עולם וחולל נס מופלא כדי להודיע את שמם ומעלתם של ישראל לעיני העמים. וכך כתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר:

"מורא על הרחוקים מארץ ישראל... יראו משמם וזכרם [של ישראל] להיות מסייע לשבע אומות".

יראתם של האומות מפני בני ישראל נותרה בעינה לאורך זמן. זאת ניתן ללמוד מדברי רחב לשני המרגלים שבאו לביתה, כמבואר בספר יהושע (ב, ט-יא): "נִפְלְאָה אֵימַתְכֶם עָלֵינוּ וְכִי נִמְגּוּ כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם. כִּי שָׁמַעְנוּ אֶת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה' אֶת מִי יָם סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וְלַעֹג אֲשֶׁר הִחַרְמָתֶם אוֹתָם. וְנִשְׁמַע וַיִּמָּס לְבָבֵנו וְלֹא קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת".

נאמר בפסוק כו: "וְאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמֶּדְבַּר קְדְמוֹת אֶל סִיחֹן מֶלֶךְ חֲשֹׁבוֹן דְּבָרֵי שְׁלוֹם לֵאמֹר"

משה פנה אל סיחון בדברי שלום, ורק לאחר שהאמוריים דחו את הצעתו ויצאו להילחם בישראל, נלחמו בהם ישראל וניצחו אותם. מדוע פנה משה לסיחון בדברי שלום והרי נאמר לו (פסוק כד): "... הִחַל רָשׁ וְהִתְגַּד בּוֹ מֶלֶךְמָה?"

רש"י (על פי המדרש) מסביר, שהמילה 'קדמות' רומזת לתורה שקדמה

לבריא את העולם, שכן כאשר בא הקב"ה לתת את התורה לישראל, הוא הציע אותה תחילה לאומות העולם, על אף שהיה גלוי וידוע לפניו שהן לא תקבלנה אותה, וזאת כדי שלא יהיה להן פתחון פה לומר שאילו הוצעה להן תחילה הן היו מקבלות אותה.

משה רבנו למד מדרכו של ה', והבין שרצון ה' הוא שיפתח בדברי שלום, כדי לסלק מסיחון את הטענה שאם היו מציעים לו לעבור דרכו בשלום הוא היה מסכים. משלא קיבל סיחון את הצעת משה ויצא להילחם בישראל, נלחמו בו וכבשו את ארצו והרגו את כל עמו. וכך כתב רש"י:

"ממדבר קדמות - אף על פי שלא ציווני המקום לקרא לסיחון לשלום, למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם. כשבא הקדוש ברוך הוא ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל, וגלוי לפניו שלא יקבלוה ואף על פי כן פתח להם בשלום. אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום."

מכאן אנו לומדים על גדולתו של משה, שדבק בדרכי ה' והבין מעצמו מהו רצון ה' וכיצד עליו להנהיג את ישראל בזמן מלחמה.

מבט למורה

לפי רש"י הציווי שנצטוו ישראל לקרוא לעיר שהם צרים עליה לשלום (דברים כ, י), אמור רק במלחמת רשות ולא במלחמת כיבוש הארץ מיד עמי כנען היושבים בה (רש"י שם). אדרבה, ישראל הצטוו שלא לקרוא לעמים אלו לשלום אלא להילחם בהם ולהורגם (ראה דברים כ, טו-יח). סיחון מלך האמורי היה מעמי כנען שהצטוו בני ישראל לכבוש את ארצם, ולכן לא היתה מצוה לקרוא לו לשלום.

הטעם שבכל זאת קרא משה לסיחון לשלום מבואר בגור אריה (במדבר כא, כ). לדבריו, הציווי להרוג את עמי כנען הוא רק בשעת כיבוש, אך כאן לא היה בדעת משה לכבוש את סיחון אלא רק לעבור דרך ארצו כדי לכבוש את אזור עבר

הירדן המערבי ורק לאחר מכן את מזרחו. ואמנם מן הדין היו יכולים ישראל לעבור דרך ארצו של סיחון ביד חזקה בלי הסכמתו, אולם משה למד מהקב"ה שראוי במצב כזה לפתוח בשלום.

אמנם, לדעת הרמב"ם (הלכות מלכים ומלחמותיהם ו, א-ה) וראשונים נוספים, גם אל עמי כנען חובה לקרוא לשלום, ומה שציוותה התורה שלא להחיות מהם כל נשמה, הוא במקרה שלא נענו לקריאת השלום.

נאמר בפסוק ל: "וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ חֲשָׁבוֹן הָעֵבְרָנִי בּוֹ כִּי הִקְשָׁה ה' אֱלֹקֶיךָ אֶת רוּחוֹ וְאָמַן אֶת לִבָּבוֹ לְמַעַן תִּתֶּן בְּיָדְךָ בָּיִם הַזֶּה"

ה' נטל מסיחון את כוח הבחירה, כפי שעשה לפרעה. יש רשעים שמחמת גודל רשעותם וחטאיהם הרבים, ניטלת מהם הזכות לחזור בתשובה. מאת ה' היתה זאת, שיתעקש מלך סיחון לא לתת לישראל זכות מעבר בארצו, בכדי להביאו לידי מלחמה שבה ינצחו ישראל ויכבשו את ארצו.

נאמר בפסוק לב: "וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתָנוּ הוּא וְכָל עַמּוֹ לְמִלְחָמָה יְהִצֵּה" התורה מציינת שמלך סיחון לא התבצר בערי ממלכתו, אלא קיבץ את עמו ויצא להילחם עם ישראל. רש"י (במדבר כא, כג) מסביר, שבהדגשה זו מכוונת התורה להראות לנו את חסד ה' והשגחתו המופלאה על עם ישראל, וכך כתב:

"אילו היתה חשבון מלאה יתושין, אין כל בריה יכולה לכבשה, ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו, וכל שכן אלו שהיה בחשבון. אמר הקב"ה, מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר, נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד, ושם נפלו. ומשם הלכו

ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין שם איש, אלא נשים וטף".

לו היו סיחון ועמו נשארים בערים היתה המלחמה מורכבת וקשה יותר, ולכן נתן ה' בליבו של סיחון לצאת מהערים ולהילחם, ובכך הקל על ישראל לנצחו ולכבוש את ארצו.

נאמר בפסוק לד: "וַיִּלָּכְדוּ אֶת כָּל עָרָיו בְּעֵת הַהוּא וַיִּנָּחְרוּ אֶת כָּל עִיר מִתָּם וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא הִשְׁאֲרָנוּ שָׁרִיד" (דברים כ, טז).

האמוריים הם מאותם עמים מקולקלים שעליהם נצטוו ישראל "לא תַחֲיֶה כָּל נֶשְׁמָה" (דברים כ, טז), ולכן הרגו בהם ישראל גם את הנשים והטף, וכדברי הרמב"ן:

"ונחרם את כל עיר מתים והנשים והטף - שהיו מן האמורי, ונצטוו בכך שנאמר (להלן ב, טז): 'רק מערי העמים האלה אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה'".

מבט למורה

מתוך מלחמת סיחון עולים שני מסרים שאפשר לדון בהם עם התלמידים.

א. **המסר הראשון:** למרות הבחירה החופשית של האדם, הדין אמת והדין צדק.

וכך כתב הרמב"ם (הלכות תשובה ו, ג):

"ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה בריצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה..."

לפיכך כתוב בתורה 'ואני אחזק את לב פרעה', לפי שחטא מעצמו תחילה והרע לישראל הנגידים בארצו...

ובן סיחון, לפי עוונות שהיו לו נתחייב למונעו מן התשובה, שנאמר: 'כי הקשה ה' אלקיך את רוחו ואמץ את לבבו', וכן הכנענים לפי תועבותיהן מנע מהן התשובה עד שעשו מלחמה עם ישראל, שנאמר: 'כי מאת ה' היתה לחוק את לבם לקראת המלחמה עם ישראל למען החריםם'...

נמצאת אומר, שלא נזר האל על פרעה להרע לישראל, ולא על סיחון לחטוא בארצו... אלא כולן חטאו מעצמן וכולן נתחייבו למנוע מהן התשובה."

ב. **המסר השני:** מלחמת סיחון, תחילת מילוי היעוד של עם ישראל:

על סיחון כתב הרמב"ם: "לפי עוונות שהיו לו נתחייב למונעו מן התשובה". עוונותיו אינם מפורטים, אבל מכך שהיה מוכן לסכן את חייו ואת חיי עמו ולאבד את ארצו ובלבד שלא לתת לעם ה' לעבור דרכו, אנו יכולים להבין שהוא רצה בכל מאודו למנוע מטוב ה' ואורו להופיע במציאות.

מסתבר שארץ סיחון כמו ארץ שאר עמי כנען היתה מלאה בעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים המונעים מטוב ה' להתגלות. על כן מלחמת סיחון היא ההתחלה של מגמת יציאת מצרים ומילוי היעוד של עם ישראל: תיקון המציאות על ידי ירושת הארץ, עקירת עבודה זרה וכל תועבותיה וקריאה בשם ה'.

רעיונות מרכזיים בפרק ב

ארצות אדום, מואב ועמון בזמן הכניסה לארץ ולעתידי לבוא

- **אהבת ה' לישראל** – האזהרה לישראל שלא להילחם בבני עשיו ובבני מואב ועמון באה כדי לחזק את ישראל, שכן אם לאומות העולם נתן ה' נחלת ארצות ואף הזהיר שלא להילחם בהן בהיותן קרובי משפחה של האבות הקדושים, אף שלא נשבע להן, כל שכן שיקיים ה' את שבועתו לתת את הארץ נחלה לישראל, צאצאיהם של האבות.

הסיבה לכך שבני ישראל לא זכו לרשת את נחלת אדום, מואב ועמון

- **דאגת ה' לעמו** – ה' דחה את ירושת אדום, מואב ועמון לעתיד על מנת שישראל יתרבו בדרך הטבע ויוכלו ליישב את ארצותיהם בלא סכנה.

אזהרה שלא להילחם בבני עשיו

- **הכרת הטוב** – בני ישראל הציעו לבני עשיו שבשעה שיעברו בארצם יקנו מהם בכסף מלא את צרכי מחייתם, ולא יעשו עצמם כעניים, כי יש בכך משום 'כפירה בטובתו של מקום' שהשפיע על ישראל.
- **קידוש השם כלפי העמים** – היתה חשיבות בכך שהעמים יראו את עושרם של ישראל, ומתוך כך יכירו בהשגחת ה' עליהם לטובה ולברכה.

- **יושר הנהגת ה'** – גם אדם רשע כעשיו אינו מקופח על מעשיו הטובים, וזוכה בעקבותיהם לשכר מה'.

אזהרה שלא להילחם במואב

- **יושר הנהגת ה'** – לוט זכה שבניו יקבלו נחלה בארץ השייכת לצאצאי אברהם בזכות החסד שעשה עם אברהם.
- **גדולתו של אברהם** – ה' נתן למואב את נחלתם, משום כבודו של אברהם.

סוף גזירת העיכוב במדבר

- **העונש כתיקון** – אהבת ה' לישראל היא ללא תנאי, ונמשכת גם כשהם נכשלים בחטאים חמורים. אפילו עונש המיתה החמור שהושת עליהם בעקבות חטא המרגלים, וגזירת הנדודים במדבר במשך שנים ארוכות, נבעו מאהבת ה' אליהם ורצונו שחטאם יכופר ויתוקן, על מנת שיוכלו לרשת את הארץ.
- **דאגת ה' לעמו** – ה' מיהר את מותם של דור המרגלים על מנת לא לעכב את כניסת בניהם לארץ.

אזהרה שלא להילחם בבני עמון

- **חביבות בני ישראל לאחר תיקון החטא** – חטא המרגלים הביא את עם ישראל לריחוק מהקב"ה. לאחר תהליך התשובה והתיקון, שבו בני ישראל למעלתם וחביבותם הראשונה.
- **מעלתם של ישראל** – גדולתו של הצדיק וזכאותו להשראת שכינה תלויות במצב דורו, והדבר אינו משתנה גם כשמדובר בגדול שבגדולים כמשה רבנו ע"ה.
- **השגחת ה' על ישראל** – המלחמות בין העמים והעברת הארצות מיד אומה זו לאומה אחרת, אינן דבר אקראי, ואינן תלויות בגבורה ובחוזק יד, אלא הכל מכוון מאת ה' ונעשה לטובתם של ישראל.

הכיבוש הראשון – ארץ סיחון מלך האמורי

- **אהבת ה' לישראל** – כדי להכשיר את השטח לקראת כיבוש ארץ ישראל, וכדי למנוע מעמים אחרים לסייע לעמי כנען במלחמתם, שינה ה' ממנהגו של עולם, חולל נס מופלא והעמיד את השמש ממהלכה כדי להודיע את שמם ומעלתם של ישראל לעיני העמים.
- **גדולתו של משה** – משה רבנו דבק בדרכי ה' ומעצמו הבין מהו רצון ה' וכיצד עליו להנהיג את ישראל במצבים קשים ומורכבים.
- **בחירה חופשית** – ה' נטל מסיחון את כוח הבחירה, כפי שעשה לפרעה. יש רשעים שמחמת גודל רשעותם וחטאיהם הרבים, ניטלת מהם הזכות לחזור בתשובה. ומאת ה' היתה זאת, שיתעקש סיחון לא לתת לישראל זכות מעבר בארצו, בכדי להביאו לידי מלחמה שבה ינצחו ישראל ויכבשו את ארצו.
- **חסד ה' והשגחתו על ישראל** – ה' נתן בליבו של סיחון שייצא ויילחם עם ישראל מחוץ לעירו המבוצרת, זאת מאהבתו הגדולה לישראל. שלא ייתקלו במלחמה קשה וסבוכה.
- **מלחמת סיחון תחילת הגשמת היעוד של ישראל** – החרמת סיחון בדומה לעמי כנען עניינו הסרת הרשעות והרוע בארץ ה', על מנת לאפשר לטוב ה' וברכתו להופיע במציאות.

פרק ג

בפרקנו שלושה נושאים עיקריים:

1. הכיבוש השני: ארץ עוג מלך הבשן
2. סיכום תוצאות מלחמת סיחון ועוג
3. נחלת בני ראובן, גד וחצי שבט המנשה

הכיבוש השני: ארץ עוג מלך הבשן (פסוקים א-ז)

עוג וכל עמו יוצאים לקראת ישראל

נאמר בפסוק א: "וַיִּנָּפֶן וַיַּעַל דָּדָה הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן לִקְרָאתָנוּ הוּא וְכָל עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֲדָרְעִי"

תם הכיבוש הראשון, ופניהם של ישראל אל היעד הבא, אל ארץ עוג מלך הבשן.

מבט לתלמיד

המהר"ל בגור אריה מבאר שהמילה "וַיַּעַל" בפסוק רומזת לכך שבכיבוש זה עלו בני ישראל מדרגה "לפי שהוא התקרבות לארץ, ששייך בו עליה". נדגיש מילה זו, ונתאר את ההתרגשות הגדולה שמלאה את הלבבות - עם ישראל הולך ומתקרב אל ארצו, עולה ומתעלה בדרך אל ייעודו.

משה רבנו לא הפנה לעוג קריאה לשלום, משום שכאשר שמע עוג על מה שנעשה לסיחון, יצא עם צבאו להילחם בישראל, ולכן משה יצא להילחם בו, כדברי הרמב"ן (דברים ב, לד):

"לעוג מלך הבשן לא קרא לשלום, שהוא יצא אליו למלחמה קודם שבאו לעיר שלו כלל".

"וַיֵּצֵא עֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן לִקְרֹאתָנוּ" – ה' נתן בליבו של עוג את ההחלטה לצאת ולהילחם מחוץ לשישים הערים המבוצרות שעמדו לרשותו וכפי שמצוין בהמשך הפסוקים), כדי להקל על ישראל את המלחמה, כפי שראינו במלחמת סיחון.

נאמר בפסוק ב: "וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי אֶל תִּירָא אֹתוֹ כִּי בִידְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֵת כָּל עֲמּוֹ וְאֵת אֶרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לוֹ כְּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן"

מלשון הפסוק נראה שמשה התיירא מהמלחמה עם עוג, ועל כן אמר לו הקדוש ברוך הוא **"אל תירא אותו"**. מדוע דווקא כעת, במלחמה עם עוג, משה נתיירא?

רש"י ורמב"ן מבארים, שלא מגבורתו של עוג חשש משה, אלא התיירא שמא תעמוד לו הזכות שהיטיב עם אברהם אבינו כשבא להודיע במלחמת המלכים שלוט בן אחי אברהם נלקח בשבי, וכך כתב **הרמב"ן** (במדבר כא, לד):

"שלא יירא [פחד] משה רבינו מזרוע בשר, כי עמו ה' אלקינו וכל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו, והוא [- משה עצמו] המזהיר את ישראל 'אל תיראו ואל תערצו מפניהם' (דברים לא ו), ...אבל נתיירא משה [לא מפני עוג עצמו, אלא] מפני הזכות שידע לו".

מבט למורה

חז"ל אומרים שכוונת עוג, בבשרו לאברהם שלוט נלקח בשבי, היתה לרעה - הוא רצה לגרום לאברהם לצאת למלחמה ותקוותו היתה שאברהם ייהרג במלחמה זו. וזו לשון **המדרש** (ילקוט שמעוני תורה רמז עב):

"ויבא הפליט' (בראשית יד, יג) - ...והוא [עוג] לא נתכוון לשם שמים. אמר [עוג בליבו]: אברהם זה, קנאי הוא, עכשיו אני אומר לו שנשבה בן אחיו והוא יוצא למלחמה ונהרג ואני נוטל את שרי אשתו. אמר ליה הקדוש ברוך הוא: שכר פסיעותיך אתה נוטל, שאתה מאריך ימים".

נמצא, שלמרות מחשבתו הרעה, הוא זכה בעבור זה לאריכות ימים מפני שלבסוף דבריו פעלו לטובה.

מדברי חז"ל אנו לומדים מה גדול כוחו של מעשה טוב אחד. ואם גדול כוחו של מעשה טוב שיצא מעוג מלך הבשן שכוונתו היתה לרעה, בוודאי גדול פי כמה מעשה טוב של כל אדם מישראל.

כמו כן ניתן ללמוד מכאן על מעלתם העצומה של האבות הקדושים, שכל מי שסייע בעדם, ולו במעט, להוציא אל הפועל את מחשבותיהם הקדושות, קיבל שכרו לדורי דורות.

חסד ה' עם ישראל

נאמר בפסוקים ג-ד: "וַיִּתֶּן ה' אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַם אֶת עֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וְאֶת כָּל עַמּוֹ וַנִּבְּהוּ עַד בִּלְתִּי הִשָּׁאִיר לוֹ שְׂרִיד. וַנִּלְכֹּד אֶת כָּל עָרָיו בְּעַת הַהוּא לֹא הָיְתָה קְרִיָּה אֲשֶׁר לֹא לִקְחָנוּ מֵאֲתָם שְׁשִׁים עִיר כָּל חֶבֶל אֲרָגָב מִמְּלַכַת עֹג בַּבָּשָׁן"

הזכרנו שה' נתן בליבו של סיחון לצאת מהערים המבוצרות למלחמה במקום אחד באופן מרוכז, כדי להקל על ישראל את כיבוש ארצו. **המלבי"ם** מחדש שכך היה גם אצל עוג, ואכן, לאחר שהיכוחו "עד בלתי השאיר לו שריד", לכדו בני ישראל את כל עריו בקלות - "וַנִּלְכֹּד אֶת כָּל עָרָיו בְּעַת הַהוּא", וכה דבריו:

"על ידי שנתן ה' אותו בידנו ונפלו גיבוריו בשדה על ידי כך 'ונלכד את כל עריו בעת ההוא', רצונו לומר - תיכף, ולא הוצרכנו לצור

על מבצרי ימים רבים, בנוכח לעיל אצל סיחון, והגם שהיו ערים מרוכים ששים עיר, והגם שהיו ערים בצורות".

התורה מתארת באריכות את עוצמת הניצחון על עוג מלך הבשן והיקפו הנרחב, להודיע ולפרסם כמה גדול היה חסד ה' עם ישראל, שעיתרם בעטרת ניצחון.

סיכום תוצאות מלחמת סיחון ועוג (פסוקים ח-יא)

נאמר בפסוק ח: "וַנִּקַּח בְּעַת הַהוּא אֶת הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל אַרְנֹן עַד הַר חֶרְמוֹן"

התורה מפרטת את גבולות ארצותיהם של סיחון ועוג, משום שגם על כיבושן נצטוונו במסגרת כיבוש הארץ, שהרי התורה מציינת שהם 'מלכי האמורי' והם משבעה עמים שנצטוונו לרשת את ארצם.

בחומש במדבר (כא, כו-לא) התורה כותבת באריכות, שסיחון כבש חלק מארץ מואב, ורש"י שואל (ושם): מדוע התורה כותבת זאת? ומתוך, שהתורה מלמדת אותנו בכך, מדוע הותר לישראל לרשת את המקומות ששייכים לארץ מואב, למרות האיסור לכבוש את שטחי עמון ומואב, וזאת מפני שסיחון כבש מקומות אלה זמן רב קודם לכן, ולכן פקע איסור הכיבוש מעל חבל ארץ זה.

רבי משה דוד וואלי, תלמיד הרמח"ל, כותב בספרו **שבטי י-ה** כך:

"הרשעים הללו היו חושבים לפעול למענם שיתקיימו בידם מה שנמלו מיד מואב, ולא היו אלא אמצעיים וכלים בידו יתברך, כגרון ביד החוצב בו, כדי להנחיל את חבל לישראל, כענין שנאמר: 'ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים ירשו'".

במילים "מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי" רומז משה לחסד ה' אתנו, שסובב את מלחמות הגויים באופן שנוכל לרשת את ארץ מואב.

מבט למורה

יד ה' מנהיגה את העולם ומסובבת את המאורעות באופן שעם ישראל יוכל למלא את ייעודו. גם כשבמבט ראשון נראה שהמאורעות אינם קשורים לייעודם של ישראל, כעבור זמן מתברר שהכל היה בהשגחה עליונה מופלאה, וכך כתב מרן הרב קוק בספר **אורות** (עמ' כט-ל):

"הנהגת העולם ועוז החיים, סביב העמים ותחלופות הממלכות... הכלתי מובנים מצד עצמם הם הם ענפיו והתפשטות אורו [של ה' יתברך], וכל הטבע כולו המתגלה... בנפש היחיד ובנפש העמים... בעלויותיהם ובירידותיהם, בנכלי הפוליטיקה... הכל רק... רוח ה', נשמת חי העולם היא מופיעה... והנה הכל התייצב ומתייצב הכן לפקודת אור דבר אלקים חיים, והארת העולם באור ישראל, היא נשמת ההיסטוריה האנושית בגלוי..."

מעלתה של ארץ ישראל

נאמר ב**פסוק ט**: "צִידָנִים יִקְרָאוּ לְחֶרְמוֹן שְׂרִין וְהָאֹמֶרִי יִקְרָאוּ לוֹ שְׁנִיר" משה מציין, שהאומות השוכנות סביב להר חרמון כינו אותו בשמות שונים משלהן: הצידונים היו קוראים לו 'שרין', והאמורים קראוהו 'שניר', ובהמשך (דברים ד, מח) מוזכר שם נוסף, 'שיאון'. מה באה התורה ללמדנו בכך שכל מלכות בחרה לקרוא להר חרמון בשם אחר? כתב רש"י:

"ארבעה שמות למה הוצרכו ליכתב? להניד שבה ארץ ישראל, שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך, זו אומרת על שמי יקרא, וזו אומרת על שמי יקרא".

ארבע מלכויות נאבקו על הכבוד, שייקרא ההר בשם שהן קראוהו, דבר המלמד על כבודה וחשיבותה של ארץ ישראל.

מקור דברי רש"י הוא בספרי (פרשת עקב לז), ושם ישנה תוספת חשובה:

"והלא דברים קל וחומר, אם פסולת הרי ישראל [- שמחמת הקרירות והשלג לא גדלים עליו עצים - רמב"ן] ארבע מלכויות מתכתשות עליה, קל וחומר לשבחה של ארץ ישראל [- למקומות הפוריים יותר בארץ ישראל]".

ניצחון ישראל את עוג – גילוי אהבת ה' אלינו

נאמר בפסוק יא: "כִּי רַק עוֹג מֶלֶךְ הַפָּשָׁן נִשְׁאָר מִיֵּתֶר הָרָפָאִים הִנֵּה עָרְשׁוֹ עָרֵשׁ בָּרָזִל הִלָּה הוּא בְּרֶבֶת בְּנֵי עַמּוֹן תִּשַׁע אַמּוֹת אַרְבֶּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחֶבָה בְּאַמַּת אִישׁ"

הניצחון במלחמת עוג לא היה דבר רגיל מדרכי הטבע וממנהגו של עולם, אלא נס גדול מאת ה', אשר נתנו בידינו להורגו, שכן יחיד במינו היה עוג בגבורתו וברום קומתו המופלגת. עוג היה השריד היחידי שנותר מעם הרפאים שהוכו בימי אמרפל (בראשית יד, א-ה) אשר היו ידועים בחזקם ובגדלם. וכך כתב האברבנאל:

"לרשום גודל התשועה הזאת, מפאת שר הצבא אשר היה הממונה על האויבים, שהיה עוג הנשאר מיתר הרפאים. רוצה לומר שזה יורה על גבורתו, כיון שנשאר ולא נשמד עם יתר הרפאים בחשמדם".

יתרה מזאת, על מימדיו הגדולים תעיד מיטתו העומדת לראוה בעיר 'רבת בני עמון' כעדות גלויה לעיני הבריות הבאות להתבונן ולחזות בפלא הרב. בשל מידת גופו, אורכו ומשקלו, מיטת עץ לא יכלה להחזיקו ונאלצו להכין עבורו מיטת ברזל. וכך המשיך האברבנאל:

"ונתן ראה שנית על גבורתו... וכל זה ממה שיורה על גודל התשועה האלקית אשר עשה במלחמה זאת".

נחלת בני ראובן, גד וחצי שבט המנשה

(פסוקים יב-כ)

בפרק הקודם למדנו על כיבושי עם ישראל בעברו המזרחי של הירדן. כפי שהזכרנו בפרק הקודם, עבר הירדן המזרחי נכלל גם הוא בגבולות ההבטחה. אולם אין חלקיו שווים - בעוד שנחלות עמון, אדום ומואב ינתנו לישראל רק לעתיד לבוא, ארצותיהם של סיחון ועוג נכללות בגבולות הארץ הניתנת עתה לבני ישראל.

בקשת בני ראובן ובני גד לקבל את נחלתם מעבר הירדן המזרחי, התקבלה לאחר דברי תוכחה קשים שאמר להם משה (במדבר לב, ו-טו). בקשתם מצד עצמה, נכונה וצודקת היתה - עבר הירדן המזרחי הוא חבל הארץ המתאים לתפקידם של שבטים אלו ולמימוש בצורה הטובה ביותר, ומסיבה זו הם כה חפצו ליישבו. אולם משה הוכיחם מפני שחשש שהמקום ממנו באה הבקשה אינו כן ואמיתי, עד שעצם הבקשה עלולה לרפות את ידי ישראל מכיבוש שאר חלקי הארץ.

אבל לאחר שבני ראובן ובני גד הסבירו את כוונתם ואף הציעו לצאת חלוצים למלחמה עד סיום כיבוש וירושת הארץ, משה קיבל את דבריהם והפך את הצעתם לתנאי לנחלתם את עבר הירדן המזרחי. כיון שדבר זה התברר כבר, משה אינו מזכיר כאן דבר מדברי תוכחתו אלא רק את התנאי של בני ראובן ובני גד על מנת לחזק את רוחם של ישראל לקראת כיבוש הארץ.

ארץ סיחון ועוג מתאימה לשבטי ראובן וגד

לאחר סיפור ישועת ה' בכיבוש ארצות סיחון ועוג, מוסיף משה ומתאר את הנחלתן לשניים וחצי השבטים. בדברים אלה מרומם משה את רוחם של ישראל, הזוכים להתחיל את ירושת הארץ שהובטחה לאבותיהם ולישב את המקום המתאים לייעודם המיוחד.

נאמר בפסוק יב: "וְאֵת הָאָרֶץ הַזֹּאת יִרְשְׁנוּ בְּעֵת הַהוּא... וְעָרֵיו נָתַתִּי לְרְאוּבֵנִי וְלְגָדִי"

הנחלת הארץ לשבטים אינה מקרית, ארץ ישראל ניתנה בגורל על פי ה', כאשר לכל שבט ושבט בחר ה' נחלה המתאימה לו מבחינה רוחנית וגשמית, נחלה שבה יוכל להביא לידי ביטוי את כישרונותיו באופן מיטבי, כפי שכתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 396):

"יש סדר התנחלות מדוייק. לכל שבט ושבט יש מקום מיוחד. כולם בונים את הבית הכלל-ישראלי בשלמותו ובבריאותו, כאשר לכל אחד יש חשיבות משלו, ערך משלו, תפקיד שלו ומקום שלו, ואין לבלבול".

ארץ סיחון ועוג היתה נחלתם המיועדת של בני גד ובני ראובן, כפי שכתב השפת אמת (פרשת מטות שנת תרמ"ט; תרל"ח):

"בוודאי חלק עבר הירדן היה מיוחד לבני גד ובני ראובן, 'איזהו חכם המכיר את מקומו' - והם הכירו מקום שלהם... ובוודאי חלק זה היה מוכן לבני גד ובני ראובן, אבל היה בא להם אחר חלוקת הארץ....".

נחלת עבר הירדן המזרחי היתה משופעת במקומות מרעה, שהתאימו לבני ראובן ולבני גד שעסקו בגידול צאן ומקנה, כדברי חז"ל במדרש הגדול (במדבר לב, ה): "מפני מה בחרו בה [בני ראובן ובני גד בארץ סיחון ועוג]? מפני שהיה להן מקנה הרבה, והיו מבקשין להתרחק מן הגזל". ובמדרש קהלת רבה (א, א) דרשו:

"דורות הראשונים על ידי שהיו עסוקין ושמופין בגזל... נמחו במים מן העולם, אבל שבט ראובן וגד שהרחיקו עצמן מן הגזל, לפיכך נתן להם הקדוש ברוך הוא נחלתם במקום שאין בו גזל, שנאמר: 'והנה המקום מקום מקנה' וגו'".

מבט לתלמיד

מדברי המדרש עולה מגמתם של בני גד ובני ראובן להתרחק מן הגזל. מידה זו קיבלו בירושה מן האבות הקדושים, שכן על כך נסובה המריבה בין רועי לוט לרועי אברהם (ראה רש"י בראשית יג, ז) כאשר בהמותיו של אברהם היו זמומות לבל תרעינה בשדות זרים (רש"י בראשית כד, י).

משה מחזק את כח התורה בעבר הירדן המזרחי

נאמר בפסוקים יג-טו: "וַיֵּתֶר הַגִּלְעָד וְכָל הַבָּשָׁן מִמְּלֶכֶת עֹג נָתַתִּי לְחֻצֵי שֶׁבֶט הַמְּנַשֶּׁה כָּל חֶבֶל הָאֲרָגָב לְכָל הַבָּשָׁן... יֵאִיר בֶּן מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת כָּל חֶבֶל אֲרָגָב עַד גְּבוּל הַגִּשְׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא אֹתָם עַל שְׁמוֹ... וַלְמַכִּיר נָתַתִּי אֶת הַגִּלְעָד"

בנוסף לראובן וגד, נחל גם חצי שבט המנשה את נחלתו בעבר הירדן. בפסוקים, נחלתו של חצי שבט מנשה מופיעה בנפרד מנחלתם של שני השבטים האחרים. אף תנאו של משה שיעברו חלוצים לפני בני ישראל נאמר רק לבני גד ולבני ראובן ולא לחצי שבט מנשה.

הבדל נוסף בין חצי שבט מנשה לשני השבטים האחרים הוא, שנחלתו בעבר הירדן המזרחי היתה גדולה ורחבה באופן יחסי לנחלות שאר השבטים.

הנצי"ב בפירושו העמק דבר מסביר זאת כך:

"היה בזה כוונה פנימית שנוגע לכלל ישראל שישבו [חצי שבט המנשה] בעבר הירדן [המזרחי]. ונראה דבשביל [- שמשום] שראה משה רבינו דבעבר הירדן כח התורה מעמ... על כן השתדל להשתיל בקרבם גדולי תורה שיאירו מחשבי ארץ באור כח שלהם, ובתיב 'מני מכיר ירדו מחוקקים' (שופטים ה, יד), היינו גדולי תורה ראשי ישיבות... והשתדל משה שיתרצו המה לשבת בעבר הירדן, ומשום זה הרבה להם נחלה עד שנתרצו".

כלומר, בתחילה ניגשו רק בני גד וראובן וביקשו ממשה לקבל נחלתם בעבר הירדן המזרחי בשל ההתאמה שיש בחבל ארץ זה לכישרונותיהם ולריבוי מקניהם. משה הסכים עמהם, אך התנה כי יצאו חלוצים בצבא, ומתוך שחשש כי בעבר הירדן יתמעט כוח התורה, ביקש מחצי שבט מנשה שיקבלו על עצמם את חיזוק לימוד התורה בקרב יושבי עבר הירדן וישבו עמהם. ומכיוון שמשאת נפשם היתה לקבל חלק בארץ ישראל, הציע משה לבני מנשה נחלה גדולה במיוחד ובכך ביקש לשכנעם להסכים לעצתו.

ומדוע חשש משה שבעבר הירדן המזרחי יהיה מיעוט תורה? המרכז הרוחני של עם ישראל נמצא בירושלים, וממנה יוצאת התורה לכל רחבי ישראל – **"כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תּוֹרָה וְדִבָּר ה' מִירוּשָׁלַיִם"** (ישעיהו ב, ג). המרחק הפיזי הרב בין ירושלים לעבר הירדן המזרחי, כאשר נהר הירדן מפריד ביניהם, עלול להחליש את השפעת כח המקדש והתורה היוצאת ממנו על בני גד ובני ראובן.

מבט למורה

בסוף דבריו מסביר הנצי"ב כי חשיבות הדבר היא לדורות, וכך כתב:

"ואחר כך סיפר משה לישראל כמה השתדל להשתיל בקרבם גדולי תורה, ומזה ילמדו לדורות להשתדל לדור במקום תורה דווקא, כי בזה תלויים חיי ישראל".

מדברי הנצי"ב אנו לומדים מה גדולה האחריות שחש משה כלפי כל יהודי מישראל, שתהיה לו אפשרות להיות מחובר לתורה ויראת שמיים. בנוסף, לומדים אנו על האחריות המוטלת על כל אדם מישראל להשתדל לגור במקום תורה. ננצל הזדמנות זו לדבר עם התלמידים על מעלת התורה **"כי בזה תלויים חיי ישראל"**, וכן על החשיבות הרבה המוטלת על האדם כאשר הוא בוחר את מקום מגוריו,

לבחור מקום של תורה, כדי שיוכל להתחבר לאנשי תורה צדיקים ויראי שמיים, וכדברי המשנה **באבות** (פ"ו, מ"ט):

"אמר רבי יוסי בן קיסמא: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בני אדם אחד ונתן לי שלום והחזירתי לו שלום. אמר לי: רבי, מאיזה מקום אתה? אמרתי לו: מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי: רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות. אמרתי לו: בני, אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם איני דר אלא במקום תורה, לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים בלבד".

הציווי לעבור חלוצים – לחזק את ישראל

נאמר **בפסוק יח**: "וַאֲצוּ אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר ה' אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעֲבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל בְּנֵי חֵיל"

משה רבנו התנה את התיישבות בני ראובן ובני גד בעבר הירדן המזרחי, בכך שהם יעברו חלוצים לפני בני ישראל במלחמתם על כיבוש הארץ. בדבריו אלו מכוון משה לחזק את כל השבטים לקראת כיבוש הארץ.

א. זכות הרבים מסייעת לניצחון

מוכנותם של בני גד ובני ראובן להיעדר מביתם לתקופה של ארבע עשרה שנה – עד תום התיישבות השבטים איש בנחלתו – בכדי לסייע לאחיהם בכיבוש הארץ וההתנחלות בה, גילתה את רגש האחריות והערבות ההדדית שחשו בליבם כלפי שאר העם. ערבות זאת חיונית להצלחת המלחמה כי זכות הרבים מסייעת לניצחון על אויבי ישראל,

וכדברי **אור החיים הקדוש** (במדבר לב, ו):

"ארץ סיחון ועוג שהם שואלים נתנה ה' כשהיו מקובצים יחד שבטי ישראל, שזכות כולן עמד להנחילם הארץ הלזו, וכשהם נומלים חלקם בארץ נגרע מערך זכות הרבים לפי שהם יושבים פה..."

ב. גבורתם של בני גד

התגייסותם של השבטים שנחלו בעבר הירדן לעבור חלוצים לפני בני ישראל, חיזקה את רוחם של ישראל, ועודדה אותם לקראת המלחמות של כיבוש הארץ. ביחוד פעלה זאת הצטרפות שבט גד כי בני גד היו ידועים בתעוזתם ובגבורתם הרבה, כפי שכתב האלשיך (במדבר לב, ה): "כי אין בכל ישראל ניבורים כבני גד, והמה היוצאים תחילה בכל המלחמות". דבר זה ניכר בברכות שברכו יעקב אבינו ומשה רבינו את שבט גד, כפי שכתב הרמב"ן (בראשית מט, יט):

"גד גדוד יגודנו - ... שבח אותם בנבורה ובניצוח כל הבאים עליהם למלחמה וזה בענין ברכת משה רבינו בהם (דברים לג, ב): 'ברוך מרחיב גד כלביא שכן'... והוא כלביא שכן על מרפו מקולם לא יירא ומהמונם לא יחת..."

ג. החשש מלהטיל מורד בלב הלוחמים

כאשר חלק מהלוחמים נמנע מלצאת למערכה, עלול הדבר להטיל מורד ופחד בליבם של יתר הלוחמים. דברים דומים כתב הרמב"ם (הלכות מלכים ז, ד):

"ומעמידין מאחור כל מערכה ומערכה שוטרים חזקים ועזים, וכשילין [- מקלות] של ברזל בידיהם, הרוצה לחזור מן המלחמה הרשות בידן [של אותם שוטרים] לחתוך את שוקו [שלא יוכל לברוח]! שתחלת נפילה ניסה [- תבוסה במלחמה מתחילה מבריחתם של הלוחמים ונסיגתם משדה המערכה]".

ד. נחלה זמנית עד סיום כיבוש וירושת עבר הירדן המערבי

נאמר בפסוקים יט-כ: "דַּק נְשִׁיכָם וְטַפָּכֶם וּמִקְנֵכֶם יִדְעֵתִי כִּי מִקְנֶה רַב לָכֶם יֵשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם. עַד אֲשֶׁר יָנִיחַ ה' לְאַחֵיכֶם כָּכֶם וַיֵּרְשׁוּ

גַּם הֵם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֵיכֶם נָתַן לָהֶם בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן וְשִׁבְתֶּם אִישׁ לִירֵשָׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם"

משה מציין בדבריו שרק הנשים, הטף והמקנה ישבו בערים שנכבשו עד סיום ירושת הארץ. בכך משה מסביר שהטעם לכך הוא משום הכמות הגדולה של מרעה שהיה לבני ראובן וגד, והרי אי אפשר להעבירם את הירדן. לא ניתן גם להשאירם בעבר הירדן המזרחי בלא השגחה, שהרי ילכו לאיבוד. לכן יש הגיון רב בבקשת שני השבטים. וכך כתב הנצי"ב: "אחר שידעתי כי מקנה רב לכם ואי אפשר להעבירם [את הירדן], ולהניח אותם בלי טף ונשים, ילכו לאיבוד וזה גם כן אסור לאבד את מה שיש..."

בשנים בהן סייעו בני ראובן ובני גד בכיבוש הארץ לא ישבו בני משפחותיהם בנחלה קבועה ושלמה אלא שמרו על הצאן שלא יאבד. רק לאחר שהסתיימו שנות הכיבוש והחלוקה, שבו בני ראובן וגד לנחלתם והתנחלו בה באופן שלם.

שטחי ארץ ישראל שבעבר הירדן המערבי - יהודה וירושלים - הם ה'לב' ובהם שוכן מרכז החיים של האומה. רק לאחר כיבוש שטחי עבר הירדן המערבי, נחלו בני ראובן ובני גד את נחלתם הנמצאת בעברו המזרחי של הירדן, ירושה שלמה, כפי שכתב רבנו הרצ"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 425):

"עבר הירדן שייך לארץ ישראל, אבל אינו מניע למדרגה המיוחדת של הארץ הנבחרת. על כן, מידת שלמות הקליטה והשייכות של עבר הירדן [המזרחי] לארץ ישראל, נקבעת על פי ההתבססות והקנין שלנו בחלק הפנימי של ארץ ישראל".

ישראל מתחזקים מכוח הצלחת כיבוש עבר הירדן המזרחי

נאמר בפסוקים כא-כב: "וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ צִוִּיתִי בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר עֲיִנֶּיךָ הָרָאִת אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹקֵיכֶם לְשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה בֵּן יַעֲשֶׂה ה' לְכָל

הַמְּמַלְכֹת אֲשֶׁר אֵתָהּ עִבֵּר שָׁמָּה. לֹא תִירָאוּם כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם
לָכֶם"

ההדגשה כי ה' נלחם לישראל מיד לאחר פרשיית בני גד ובני ראובן, נועדה לסלק מחשבה מוטעית, שכן בעקבות התנאי עם בני גד ובני ראובן ניתן היה לחשוב שרק באמצעות גבורת הלוחמים יצליחו לנצח במלחמה. דבר זה עלול להוליד חשש בליבם של ישראל שמא גבורתם לא תספיק לנצח את שלושים ואחד המלכים שוכני ארץ כנען שהיו גם המה גיבורים ויושבים בערים מבוצרות. לכן בא פסוק זה ומבהיר כי ה' ילחם לישראל כפי שנלחם להם במלחמתם מול שני מלכי האמורי, וכדברי אור החיים הקדוש:

"אשר על כן סמך מאמר ואת יהושע וגו' למאמר חלוצת בני גד ובני ראובן לומר שלא תחשוב שצריך גבורת חוגרים ותבא בלבך יראה, כי אינכם צריכין למלחמה, והוא מה שנמר אומר כי ה' אלקיכם הוא הנלחם לכם".

ערב כיבוש הארץ, עלה חשש בליבם של ישראל. עד עתה הם הלכו במדבר בהנהגה ניסית מופלאה, ומעתה עם הכניסה לארץ והמעבר להנהגה טבעית, יצטרכו להתמודד ולהילחם עם העמים הרבים היושבים בארץ כדרך כל הארץ. מסיבה זו, האריך משה בדברי חיזוק, לחזק את ליבם באמונה ובבטחון בה' שימשיך ללוותם ולהלחם את מלחמותיהם.

מבט לתלמיד

אין משמעותה של 'הנהגה טבעית', שה' מסיר את השגחתו מעם ישראל ומפקיר אותם לחוקי הטבע, אלא שאדם מתאמץ בדרך הטבע והקדוש ברוך הוא שולח ברכה במעשה ידיו. ברכה זו תלויה כמובן במעלתם הרוחנית של ישראל, וכפי שכתוב בהמשך החומש (ז, יב-יד): "וְהָיָה עֲקֵב תִּשְׁמְעוּן אֶת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה... וְאַהֲבָה וּבִרְכָה וְהִרְבָּה... בְּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל הָעַמִּים".

מלחמות ישראל – מלחמות על יחוד ה'

אדם מישראל מצווה למסור את נפשו על הצלת ישראל מיד אויביו ולדעת שעל יחוד ה' הוא עושה מלחמה, וכן עליו לבטוח בה' ובישועתו בשעת מלחמה, ולא לתת מקום לתחושת הפחד והיראה לפגום במידת ביטחונו בה', וכפי שכתב הרמב"ם (הלכות מלכים ז, טו):

"מאחר שיכנס בקשרי המלחמה, ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה, וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד, ולא יחשוב לא באשתו ולא בכניו אלא ימחה זיכרונם מליבו ויפנה מכל דבר למלחמה... וכל הנלחם בכל ליבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד, מוכמח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה, ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי העולם הבא..."

אומות העולם, מלחמותיהן קשורות לתאוות שלטון, כבוד ואכזריות. לא כן ישראל שעל יחוד ה' וקידוש שמו הם נלחמים. כשישראל יושבים בארצם וממלאים את יעודם, סגולות העם והארץ יוצאות מן הכח לפועל, טוב ה' וברכתו מתגלים על ישראל ומתפשטים על כל האומות. אז מכירות אומות העולם במעלתם של ישראל וגם הן מתרוממות אל יעודם לקרוא בשם ה', ורוב טובה וברכה מתגלה בעולם.

רעיונות מרכזיים בפרק ג

הכיבוש השני – ארץ עוג מלך הבשן

- **אהבת ה' לישראל** – טובה גדולה היטיב ה' עם ישראל בכך שנתן בליבו של עוג לצאת למלחמה עם כל עמו מתוך הערים המבוצרות, ובכך הקל על ישראל שלא יצטרכו לנהל מלחמה מול צבא מוגן ומוקף בעריו הבצורות.
- **גדולתו של משה** – משה בטח בה' בלב שלם שינחיל לבני ישראל את הארץ ולא התיירא מעוג על אף גבורתו, וכל חששו נבע מן הזכות שנמצאה בעוג.
- **מעלת האבות הקדושים** – כל מי שסייע בעדם, ולו במעט, להוציא אל הפועל את מחשבותיהם הקדושות, קיבל שכרו לדורי דורות.
- **אהבת ה' לישראל** – התורה מתארת באריכות את עוצמת הניצחון שבהכרעת עוג מלך הבשן, להודיע ולפרסם כמה גדול היה חסד ה' עם ישראל, שעיטרם בעטרת ניצחון.

סיכום תוצאות מלחמת סיחון ועוג

- **השגחת ה' והנהגתו** – כיבוש עמון ומואב על ידי סיחון אפשר את ירושת חבל ארצם על ידי ישראל.
- **מעלת ארץ ישראל** – ארבע מלכויות נאבקו על הכבוד שייקרא הר חרמון בשם שהם קראוהו, משום חשיבותה של ארץ ישראל.
- **אהבת ה' לישראל** – יחיד במינו היה עוג בגבורתו וברום קומתו המופלגת, ומכאן אנו למדים על גודל הנס שהיה לנו, כאשר נתנו ה' בידינו להורגו.

נחלת בני ראובן, גד וחצי שבט המנשה

- **חלוקת הארץ** – חלוקת הארץ לשבטים נעשתה על פי ה'. כל שבט קיבל את חבל הארץ המתאים לייעודו.
- **הרחקה מן הגזל** – כוונתם של בני ראובן ובני גד היתה טהורה ונבעה מרצון להתרחק מן הגזל.
- **חיזוק כח התורה בעבר הירדן המזרחי** – משה ביקש מבני חצי שבט המנשה לקבל את נחלתם בעבר הירדן, על מנת לחזק את כח התורה שם, שלא ייחלש מפני ריחוקו ממרכז התורה והקדושה בירושלים.
- **מעלת החיבור לתורה** – על כל אדם מישראל מוטלת אחריות להשתדל לגור במקום תורה.
- **אחריות ואחדות ישראל בזמן כיבוש הארץ** – הצטרפות בני גד ובני ראובן לכיבוש הארץ, מלמדת על הערבות ההדדית ועל תחושת האחדות שהיו בזמן כיבוש הארץ וירושתה.
- **זכות הרבים מסייעת לניצחון** – כשכל ישראל נלחמים ביחד, זכות הרבים מסייעת לניצחון.
- **גבורה בעת מלחמה** – תחושות של פחד בשעת מלחמה גורמות ללוחם שלא יקיים את מצוות הצלת ישראל מיד צר בשלמות בכל ליבו ובכל נפשו, ומתוך כך הוא עלול לרפות את ידי חבריו הלוחמים ולסכן את חייהם.
- **מלחמה על יחוד ה'** – אדם מישראל מצווה למסור את נפשו על הצלת עם ישראל מיד אויביו ולדעת שעל יחוד ה' הוא עושה מלחמה, וכן עליו לבטוח בה' ובישועתו בשעת מלחמה, ולא לתת מקום לתחושת הפחד והיראה לפגום במידת ביטחונו בה'.

סיכום פרשת דברים

בפרשת דברים, על מפתנה של הארץ, משה כונס את עם ישראל, כאיש אחד ומבאר להם את התורה: "הואיל מִשֶּׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה...". ומהו ביאורה של התורה? "בָּאוּ וְרָשׁוּ אֶת הָאָרֶץ..." כי רק בחיבור בין עם ישראל לארצו הוא יכול למלא את יעודו.

המשפטים בישראל הם ההדרכה האלקית להופעת התורה בארץ, ועל כן **מינוי השופטים** הוא הצעד הראשון אחר הציווי "בָּאוּ וְרָשׁוּ" כי בארץ ישראל עם ישראל מופיע במלוא חייו הממלכתיים, הציבוריים והפרטיים, ולכן השופטים נצרכים בה ביותר.

עתה, אחרי מינוי השופטים, עם ישראל מוכן לרשת את ארצו, ועל כן: "וַיִּנָּסַע מִחֵרֶב... עַד קֵדֶשׁ בְּרִנֵּעַ" גבולה של ארץ ישראל. אבל מתברר שעם ישראל אינו מכיר את ערכה של הארץ ואת מהות הקשר שלו אליה, ועל כן מתרחש המשבר הנורא של **חטא המרגלים**. בני ישראל מנסים בחיפזון לתקן את חטאם ועל כן הם **מעפילים** לכבוש את הארץ. ניסיונם נכשל, שכן תיקון חטא המרגלים הוא תהליך ארוך ושורשי. תהליך זה מתחלק לשתי תקופות: תקופה ראשונה של תשע עשרה שנות חניה בקדש, של לימוד וברור ערכם של ישראל וארץ ישראל: "וַיִּתְּשְׁבוּ בְּקֶדֶשׁ יָמִים רַבִּים", ותקופה שנייה של תשע עשרה שנה נוספות של ניסיונות ומשברים שתפקידם לזככם ולהכינם לכניסה לארץ: "וַיִּנָּפְצוּ וַיִּנָּסַע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יָם סוּף".

כהמשך לבירור עניינו של עם ישראל להיות "גוי אחד בארץ", משה ממשיך לתאר את קורותיהם לקראת כיבושה וירושתה. בארץ כנען יושבים שלושים ואחד מלכים גיבורים, ולקראת המלחמה הקרובה, משה מחזק את ליבם. גם כאן ישנם שני שלבים: **שלב א': עקיפה של אדום, מואב ועמון**. אף על פי שישראל ינחלו את ארצות עמים אלו

לעתיד לבוא, כרגע בזכות קרבתם לאברהם (עשו ולוט), הם זוכים להישאר בארצם. בני ישראל לומדים מכך, שאם לרשעים כך, על אחת כמה וכמה בני אברהם יצחק ויעקב יזכו לרשת את ארצם. **שלב ב': כיבוש עבר הירדן המזרחי, ארצות סיחון ועוג.** ה' מכניעם לפני בני ישראל שלא כדרך הטבע, ובכך מתגלה אהבתו של ה' לבניו ורצונו להוריש לנו את ארץ חיינו.

ארצות סיחון ועוג ניתנות כנחלה זמנית לראובן, גד וחצי שבט מנשה עד כיבוש עבר הירדן המערבי שהוא עיקרה של ארץ ישראל. **שבטים אלו מקבלים על עצמם לעבור חלוצים לפני בני ישראל** ובכך מתחזק ביטחונם של עם ישראל, שאם שני שבטים גיבורים אלו יעברו לפניו, הנה עם ישראל כאיש אחד יכבוש ויירש את הארץ. על כן מסתיימת הפרשה בפסוקים: **"עֵינֶיךָ הָרְאִיתָ אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיכֶם לְשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה בֶּן יַעֲשָׂה ה' לְכָל הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אָתָּה עֹבֵר שָׁמָּה. לֹא תִירָאוּ כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַגִּלְחָם לָכֶם."**

לעילוי נשמות
ראשי משפחתנו

אבינו וסבנו האהוב

בנימין זאב

בן נפתלי הרצקה

ורצברגר ז"ל

אוד מוצל מאש

אוהב תורה ומוקיר רבנן

מבוני הארץ, חולם ולוחם,

ראה בטוב ירושלים כל ימיו

וזכה להסתופף בחצרות קדשה

באחרית ימיו

היה מבאי הבית הגדול של ת"ת מורשה

חולך תמים ופועל צדק,

ודובר אמת בלבבו

נלב"ע י"ט בחשוון התשפ"א

♦

אמנו וסבתנו האהובה

קריינדל עטרה

בת משה (לבית זילברשטיין)

ורצברגר ז"ל

אוד מוצל מאש

זכתה לעלות לארץ

לבנות בה את ביתה,

ולחקים משפחה לתפארת,

מתוך אמונה ואהבה

אשת חיל עטרת בעלה

צופיה הליכות ביתה

ותורת חסד על לשונה

נלב"ע כ"ג באדר התשע"ז

לעילוי נשמות
הבחור הקדוש
אשר אהרן גרוס הי"ד
בן אלכסנדר נחמן גרוס ז"ל
תלמיד ישיבת שבי חברון

נרצח בידי בני עזולה
בכ"ז בתמוז תשמ"ג
בעיר האבות חברון תובב"א

♦♦♦

לזכרון עולם בהיכל ה'

לעילוי נשמות
ר' **שלמה בן סאלם טביב ז"ל**

איש ישר דרך אוהב תורה ומוקיר רבנן
גידל וחינך את בניו ובנותיו
לתורה, מצוות, מעשים טובים ויראת שמים

נלב"ע ד' בסיון התש"ע

♦

ולעילוי נשמות
מארי **סאלם בן בנימין דקל ז"ל**
מארי **סאלם טביב ז"ל**
מרת **גזאל בת חיים טביב ז"ל**
מרת **שרה זהרה בת יהודה דקל ז"ל**
תחי נפשים צרורה בצרור החיים
מקדישים משפחת המנוחים